ELFSBORGS SLOTT

AF

WILHELM BERG

I. SLOTTETS HISTORIA

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1902

Ombytena af ståthållare på Elfsborg voro denna tid utomordentligt vanliga och skedde nästan årligen. Den 22 December 605 förordnades sålunda den förut omtalade Söfring Jönsson till Gäddenäs att, i Hans Nilsson Rosenbanérs frånvaro, träda i slottslofven jemte Torsten Christoffersson till Bjurum och Anders Olofsson Oxehufvud till Uddetorp.

Sedan Torsten Christoffersson förordnats till ståthållare på Leckö, kommo den 24 Juni 1606 nya ståthållare på Elfsborg, nemligen *Jöran Claesson Stiernsköld* till Viby och Tuna, *Hans Johansson* till Bo och Åleqvarn samt *Erik Jöransson Ulfsparre* till Hersäter och Näs, hvilkas uppdrag endast räckte »till dess det främmande krigsfolket från En[illegible]d, Skotland, Frankrike och Nederländerna, som införskrifvet är [illegible]dstigit i Nya Lödöse ch derifrån afgått till Stockholm.»[1]

1608 uppgifves den förut omtalade Söfring Jönsson till Gäddenäs varit i slottslofven, äfvensom Måns Smålänning.

Det var sålunda dessa, som mottogo Carl den IX:de på Elfsborg i April 1609 när denne red sin eriksgata. Man har om detta tåg en mycket pompös skildring, som visar att konungen företog resan med all tillbörlig ståt. Det heter att när eriksgatan den 7 Februari började i Stockholm, var tåget ordnadt sålunda:[2]

»Konungens 12 lifhästar med gula och blå silkestäcken,
Härpukor och 12 trumpetare med silfverinstrument,
Stallmästaren *Claes Horn* till Kankas och *Gustaf Raab*,

---

[1] *Jöran Claesson Stiernsköld* var $^{9}/_{2}$ 1593 i slottslofven på Stockholms slott, Riksråd och marskalk 1602, afled $^{18}/_{8}$ 1611.

Hans Johansson förde i vapnet tre löf. 1595 och 1598 öfverste [illegible]ningsman på Vaxholm, befallningsman öfver Stockholm och dess län $^{5}/_{12}$ 1598, ståthållare på Åland $^{13}/_{8}$ 1604, ståthållare på Gripsholm $^{21}/_{8}$ 1608 och $^{13}/_{6}$ 1609 ståthållare på Kalmar.

Erik Jöransson Ulfsparre, född på Öjared 1577, hade från 1583 under tio år gjort vidsträckta resor i Holland, Frankrike, Spanien och Italien, blef 1603 kammarjunkare hos Carl IX, användes såsom gesandt till Frankrike och till grefven af Ost Friesland, 1605 konungens stallmästare och ryttmästare för konungens egen liffana, deltog i slaget vid Kirkholm, 1609 hertig Johans hofmarskalk och ståthållare på Stegeborg, 1613 hertigens råd, 1621 ståthållare på Kroneberg, 1626 i Jönköping, 1627 öfver hela Östergötland. Afled $^{17}/_{12}$ 1632. Gift 1614 med friherrinnan Beata Eriksdotter Oxenstjerna till Eka och Årestad.

[2] *Jonas Werwing, konung Sigismunds och konung Carl den IX:des Historier* II: 198 o. f.

80 hingstridare, tre och tre i bredd, på ståtliga hästar med kosteligt tyg, rör och värjor,

Hofmarskalken *Jöran Claesson Stiernsköld,*

Konungens hof- och kammarjunkare,

Ridderskapet och adeln af hvarje lagmansdöme som genomfors, tre och tre, hvilka medföljde till lagsagans gräns.

Adelsmän med förgylda rör och värjor, i kosteliga siden- och sammetsklädningar, besatta med guld och silfversnören, hafvande på halsen stora guldkedjor och kosteliga pärlband, samt ståtliga plumager eller fjäderbuskar på hattarna. Deras sadlar voro öfvermåttan sköna och kosteliga, såsom ock beslagne af silfver och fastgjorda på sammet, som ock eljest prålande af kosteligt perlestickararbete;

Konungens krigsöfverste i Liffland, Herr *Joachim Friedrich,* grefve till *Mansfeldt,* uti stor ståt och prakt,

Arffurstarne, hertigarne *Gustaf Adolf* och *Carl Philip,*

Konungens systerson herr *Jurgen Johan,* Pfaltzgrefve till Rhen och hertig till Bayern,

Konung *Carl IX* sjelf, kringhvärfd af dess pager, laquaier och drabanter,

Konungens kammardrängar,

Drottningens hofmästare *Christoffer Scheding,*

Konglige hofjunkare,

Drottning *Christina* med dess döttrar, fröken *Catarina* och fröken *Maria,* uti en kostelig vagn, för hvilken gingo 6 hästar med beprydda tyg af svart sammet, förgylda silfverbeslag och perlestickarearbete,

15 stycken hingstridare,

Hela det kongl. fruntimret,

3 kompanier svenskt och tyskt rytteri,

Sekreterare, kamrerare, ryttmästare, referendarier, kansli- och kammarförvandter samt notarii och andra civile betjente, förutom åtskillige andre, som voro af konungens hofstat.

Sist följde konungens drabanter samt 2 kompanier till fot.»

Det hela var sålunda lika talrikt som en liten armé, och deltagarne i tåget fingo nog rika tillfällen erfara, att det hela icke var någon egentlig lustresa; att fot för fot tåga genom landet midt i vintern var i och för sig mindre tilltalande, och säkert måste

det ofta nog beredt vederbörande svårigheter att anskaffa husrum och mat åt hela denna skara.

Emellertid gick tåget på vanligt sätt genom Södermanland, Östergötland, Småland och Vestergötland till *Elfsborg,* dit konungen ledsagades af vestgötarne, och der det vid ankomsten »med hele och halfve Cartoger blef skutit på Slåttet, så att både i Sverige, Dannemarck och Norige wäl höras kunde, det Swerges konung war ditkommen.»

»Dagen derefter gick konungen kring om Slåttet och uti alla dess wåningar, och förordnade huru samma Slått skulle widare emot hwarjehanda upplopp befästas. Sedan begaf Han sig till den andra fästningen Gullberg, som icke låg mer än en liten halfmil derifrån, och gjorde anstalt huru den bäst med folk och bygg-ninger skulle förses och förbättras. I lika måtto for Han ock några gånger till den nya staden Götheborg, den han tre år tillförne låtit fundera, och icke allenast med nödtorftiga privilegier, utan ock åtskillige gods och gårdar begåfvat, warande jemväl sorgfällig att ock i annan måtto om denna stadens allmänna välfärd och uppkomst förordna det, som pröfvades vara nyttigt, tillsättandes Borgmästare, Råd och andra embeten, med hvilka Inbyggarne woro wäl förnöjde.»

»Derjemte tog Han ock i ögonsickte, huru staden skulle med ringemurar och blockhus på bästa sättet kunna befästas, och så wäl i ofredlige som fredlige tider beskyddas och försvaras. Omsider höllt Han den 19 Aprilis burspråk med gemene allmogen och förtalde dem, huru som Han, efter Sweriges Lag, hade sig denna Eriksgata företagit, och icke låtit dem skrifvas i rotetal, för den orsaks skull, som månge wanartige och orätträdige menniskor osanfärdeligen dicktat och utspridt, att wilja i Riket uppwäcka oenighet och twedrägt och som skulle Han wara sinnad att sända dem till Liffland emot Pålacken, utan fördenskull att Han wille weta, huru mycket dugligt Krigsfolk till Fäderneslandets förswar der finnas kunde.»

Sedan gick tåget till Nya Lödöse, och eftersom drottningen ej varit der förut, erhöll hon af borgerskapet en föräring af förgyldt silfver.

Återvändande till ståthållarne på Elfsborg, finna vi 1608 och början af 1609 såsom sådane *Söfring Jönsson* till Gäddenäs samt *Måns Smålänning.* När den senare afled, erhöllo *Peder Jöns-*

son och *Lars Olofson* den 24 November 1609 fullmakt att vara i slottslofven, sedermera den 25 Februari 1610 förstärkte med *Nils Bengtsson Lilliesparre* till Lydinge och *Lars Jacobsson.*[1]

Att sätta flere i slottslofven var för öfrigt ett rätt egendomligt bruk. I vanliga fall hade alla lika makt och myndighet, och skrifvelserna från regeringen stäldes än till den ene, än till den andre af ståthållarne eller till flere, hvaremot embetsbrefven från dessa undertecknades af alla gemensamt, med namnen på en rad.

Någon viss bestämd gräns för deras makt fanns icke, ej heller mellan dem och fogdarne, i annan mån än det kunde finnas bestämdt i hvarje fullmakt, vid hvarje särskildt tillfälle eller genom särskilda påbud; slottsfogdarne benämndes Fogdar eller Befallningsmän öfver slottet och dess län, äfven då samma län tillika hade ståthållare.

Det till Elfsborgs slott hörande länet omfattade, enligt föreskrift den 19 April 1611[2] följande härader: Kulling, Bjerke, Bollebygd, Wäne, Askim, Säfvedal, Kind, Mark, Ale, Flundre och Wätle, och »der skall du», skref konungen till ståthållaren Nils Bengtsson Lilliesparre, »hafva till att bjuda och befalla öfver».

Hvarken ståthållarne, eller kronans ämbetsmän i allmänhet, hade denna tid bestämda löner, utan arvodet utgick i form af förläning, liksom förr. Derjemte hade de fri förtäring på slotten för sig sjelfva och ett visst antal tjänare, hvilket antingen utsattes i hvars och ens fullmakt, eller anslogs genom ett särskildt »beställningsbref.»[3]

Den betydligaste delen af lönen utföll sålunda i spanmål och matvaror och kallades underhåll, som merendels levererades månadtligen af slottsfogden, hvilken gjorde räkning i kronans räknekammare för slottets uppbörd.

---

[1] *Nils Bengtsson Lilliesparre* var 1599 hertig Carls kammartjenare, blef 1601 kammarjunkare, 31/7 1605 höfvitsman på Vesterås och 1613 ståthållare på Stockholms slott.

Gift med Sophia, Peder Larssons dotter till Skälby.

[2] *Bil. XIV.* Efter original i *Riksarkivet.* Enligt samma handling hörde till *Gullbergs län:* Gäsene, Redväg, Ås, Weden, Wilske, Frökind, Åse och Wista härader, jemte Nya Lödöse.

Skaraborgs län: Skåning, Barne och Laske.

Orrholmens gård: Wartofta och Gudhem.

Leckö slott: Kinne och Kålland.

De smärre länen voro naturligtvis blott fögderier.

[3] Beställning är liktydigt med lön.

Vi ega från 1610 qvar en dylik redogörelse under hufvudtitel: »Utspisninger, Löninger och andre utgifter till Utspisning och månadskoster till Slotzeens folch efter som lengdeen förmeller 1610», hvilken handling i enskildheter redogör för åtgången af penningar och varor till allehanda behof.[1]

Vi finna häraf att personalen på slottet detta år utgjorde 147 personer.

Den fullständiga förteckningen detta år på slottets hela fasta personal, eller med andra ord på dem, som kunde anses tillhöra besättningen eller voro i en eller annan egenskap derstädes anstälde, utgjordes af följande:[2]

Ståthållaren, *Nils Bengtsson Lilliesparre* spisades vid Borgebordet, sjelf 14:de,

Ståthållaren,	*Lasse Jacobsson*	spisades vid Borgebordet,	sjelf 8:de,
Slottslofven,	*Peder Jönsson*	» »	3:dje
»	*Lars Olofsson*	» »	3:dje
Slottsfogden	*Erik Olofsson*	» »	3:dje
Slottsskrifvaren	*Gustaf Jönsson*	» »	3:dje
Slottshöfvitsmannen	*Sven Björnsson*	» »	2:dra
Slottspredik. Herr	*Carolus Laurentii*	» »	2:dra

Fändrik *Andor Andorsson*, Kansliförvandten *Nils Hansson*, Arklimästare *Matts Olsson*, Ränteskrifvaren *Hans Pedersson*, Kamreraren *Peder Olsson*, Slottsvaktmästaren *Bengt Pedersson*, Slottsbyggmästare *Hans Fleming*, Underfogden *Hans Andersson* som tillika var pipare och klockare vid slottskyrkan samt »Barberaren» (fältskären) *Jon*.[3]

---

[1] *Bih. XIII. kammararkivet, Vestergötlands handlingar 1610—1611.*

[2] *Kammararkivet,* Vestergötlands handlingar: *Mantals- och Vtspisningz-Register oppå detta Folck, som här widh Elffzborgs Slott ifrån Johannis Anno 1610 och till Johannis 1611 haffue warit bespijsede»*, jemf. med andra handlingar.

[3] När det hette att t. ex. ståthållaren Nils Bengtsson Lilliesparre spisades vid Borgebordet, eller, som det äfven kallades, Ståthållare- eller Fogdebordet, sjelf 14:de, betyder detta att han jemte 13 personer af sin familj och tjenare hade rätt till uppehälle in natura. »Predikanten oppå Elfzborrgz Slåt Herr Carolus Laurentii» åtnjöt sålunda, sjelf andre, i månaden:

Spanmål 4 skäppor	Salt 7 ℔
herröl 1 tunna	fläsk 1/2 L℔
Svennöl 1 »	Salt fisk 2 L℔
Smör 7 L℔	Torr » 1/2 L℔
Kött 2 L℔	Gryn 1/2 skäppa.

Alla dessa tillhörde det öfverordnade befälet, medan den ringare betjeningen och knektarne utspisades vid »Svennebordet», efter »Svenneordningen», medan de förra utspisades efter »herreordningen», hvilken skillnad äfven iakttogs med resande embetsmän eller i kronans ärenden stadde personer, som hade rätt till fri förtäring.

Man tager nog icke fel, om man till Ståthållare- eller Borgebordets behof hänför sådane i redovisningen öfver »förtäringen» upptagne artiklar som:

Spanskt vin............ 1 pipa 1 2/3 åm,
Franskt » .... 2 » 3 åmar 2 kannor,
Rostocker-öl .... 22 tunnor,
Lübskt öl............... 26 1/2 fat,
Sundest-öl .... 15 tunnor; vidare från *ladugården:* fläsk, kött af nötkreatur och får, svinrygg, tunga, gris, smör, ost och ägg; *egna husdjur:* gäss, höns, dufvor och kalkoner; *konserver och beredda saker:* korf, sylta, salt lax, sill, ål samt »insyltad fisk i krukor»; från *trädgården:* lök och morötter; *färsk fisk:* kolja, gråsej, hvitling, torsk, hälleflundra och råcka; *kryddor m. m.:* saffran, kanel, muskot, muskotblomma, ingefära, russin; peppar, ris, mandel, nejlikor, sviskon, korinter, kardemumma, anis, lagerblad och olja; af *vildt* omtalas fogel och hare. Egendomligt nog använde man under ett helt år icke mer än 3 toppar socker; detta ersattes naturligtvis af honung, ehuru sådan icke uttryckligen omtalas.

Vid Svennebordet fick man nöja sig med enklare mat, till hvars nedsköljande förmodligen åtgick i redovisningen upptagne, dels ett oxhufvud bränvin och dels återstående 1,139 3/8 tunnor öl; det ser i alla händelser icke ut som man lidit någon egentlig nöd.

Till svennebordet hörde som sagdt betjeningen och den öfriga personalen, deribland underskrifvarne *Udde Töresson, Arvid Pedersson* och *Lars Töresson.* Vidare de, som voro anstälde för slottets ekonomi: källarsvennen *Anders Gustafsson,* redesvennen *Lars,* kocken *Jöns, Olof* bryggare, *Sven* »kornmålare» (spannmålsmätare), fiskarne *Nils Larsson, Olof, Jöran, Nils Olsson* och *Erik Nilsson* samt »roddfiskaren» *Anders,* med fiskare drängarne *Anders* och *Olof,* djurskyttarne *Sven Redd, Olof* och *Nils* Skytt samt fatebursqvinfolken: fatebursbustrun *Karin, Ingeborg* »strykekona», fateburspigorna *Ingrid, Sissla Olofsdotter* och *Karin,* jemte bakerskan *Elin* och hennes piga

Karin samt *Helga Hansdotter.* Härtill komma tjenarne vid ladugården och trädgården: *Gunnar Andersson* ladugårdsfogde, ängefogden *Anders,* ladugårdshustrun med hennes biträden *Helga Svensdotter, Kerstin Pompa, Ingeborg* och *Anna,* och slutligen trädgårdsmästare *Ludvig.* Slutligen för åkerbruket och andra göromål 24 »legodrängar».

Naturligtvis måste slottet vara försedt med egna handtverkare och såsom sådane förekomma: *Bartolomeus* repslagare, *Lars* hjulmakare, *Nils* och *Olof Larsson* tegelslagare, *Anders* och *Wolff* murmästare med drängen *Anders,* grofsmederne *Jacob, Olof* och *Peder Rest,* klensmederne *Carl* och *Jacob, Helge* skomakare, *Gunne* snickare, *Per* glasmästare, *Peder* bödker (tunnbindare), *Olof* timmerman, qvarnbyggaren *Lars Algutsson,* äfvensom några andra personer: »stenfogden» *Anders Jönsson, Claes* vallmästare, *Olof* brefdragare (kurir), skepparen *Anders Bryngelsson,* samt *Tönnes* och *Mattis Finne* äfvensom *Olof* »i Tåsthult».

Den egentliga besättningen utgjordes, som det vill synas, af en fännika knektar under höfvitsmannen, den förut omnämnde *Sven Björnsson,* med *Andor Andorson* såsom fändrik, *Bengt Pedersson* vaktmästare, *Anders Sothe* profoss samt trumslagarne *Anders Larsson* och *Sven.* Fännikan var icke fulltalig, men var delad i tvenne rotar, hvaraf den ena om 20 knektar hade *Anders Håkansson* till rotemästare, hvaremot den andra icke räknade mer än 10 knektar under *Bengt Gunnarsson.*

Artilleriet stod under befäl af arklimästaren, den förut omtalade *Matts Olsson* och utgjordes manskapet af 13 bösseskyttar, deraf vid en, nemligen Albrekt bösseskytt, finnes i marginalen antecknadt: »Pålack».

Hela personalen vid slottet utgjordes sålunda af:

tillhörande Borgebordet		47
betjeningen m. m.		58, deraf 8 qvinnor
handtverkare		25
menige knektar jemte profoss, rotemästare och trumslagare	35	
bösseskyttar	13	48
eller tillsammans		198 personer.[1]

[1] Antalet vexlade dock ej obetydligt under olika månader. Så upptager förteckningen för Augusti 1610: 45 »fogdepersoner», 55 slottsknektar, 10 bösseskyttar, 4 embetsfolk (handtverkare) och 9 ladugårdsfolk, eller tillsammans 123.

Till denna mera fasta befolkning kommo de knektar, som lågo här för att förstärkta garnisonen eller för arbete på fästningsverken.[1]

I slottets inventarieförteckning för 1609 förekommer bland fateburspersedlarne:[2] kalk och disk af silfver,

2 mässhakar (»ibland en vid Gullberg»),

2 mässkjortor (»ibland en vid Gullberg»),

Altarkläde af lärft,

2 nya flamska dynor, 2 finska väfvar, 2 hyenden med skinnvar och ett med rödt, välskt var, 4 gamla hyenden, 17 hvita och 5 svarta ryor, 11 sämre dito.

Tenn: 35 fat, 21 tallrikar, 1 saltkar, 1 smörfat, 1 »saltseer», 1 kanna med lock;

Messing: 17 ljusstakar, 1 handfat, 1 mortel, 4 bäcken m. m.

Koppar: 2 bäcken, 17 grytor, 1 timklocka, 1 liten klocka m.m.

Bestyckningen på slottet, med tillbehör, omfattade:

2 stycken 3/4-dels Kartoger, hvartill funnos 320 runda kulor, 3 kedjekulor, 5 stångkulor och 3 saxer;

2 stycken 1/2-Kartoger, med 663 runda kulor, 45 kedjekulor, 27 pikekulor, 5 stångkulor och 12 saxer;

14 stycken fältslangor,[3] med 518 runda kulor, 64 kedjekulor, 58 pikekulor och 2 saxer;

6 stycken 3/4-dels slangor, med 708 runda-, 19 kedje-, 28 pike- och 3 slangekulor;

14 » 1/2-slangor med 3,500 runda-, 2 kedje- och 12 pikekulor;

8 » falkoner[4], med 374 jernkulor och 113 blylod;

7 » dubbla falkonetter, med 1960 runda och 3 pikekulor;

[1] Det tyckes rådt mycken omvexling i detta fall. Man finner här t. ex. i Oktober 1610 samt April—Maj 1611 *Jon Håkansson* med en fännika Vestgötaknektar; i Januari 1611 *Per Månsson*, öfverstelöjtnant öfver fotfolket i Vestergötland, med sin egen och *Nils Jönssons* fännikor; i April 1611 *Anders Jönsson* med en dylik; i Maj 1611 *Anders Månsson* med sin knektefännika; i Maj och Juni samma år *Anders Persson* med sin fännika från Vadsbo och Valle härader. och i Juli *Sven Svensson* med en fänika Vestgötaknektar.

[2] *Kammararkivet.* Vestergötlands handlingar 1610—1611.

[3] *Slangorna* voro i allmänhet af 4 olika storlekar.

[4] *Falkoner*, eller, som de äfven kallades, *Falkar* eller *Halfslangor*, tillhörande fältartilleriet, och voro afsedde för kulor om 4 till 6 ℔ vigt. *Falkonetter* voro mindre än de förre och använde kulor om 2—3 ℔.

Enligt en befallning af den 15/11 1611 skulle i Nerike och Bergslagen

2 stycken enkla falkonetter, med 400 runda kulor;
76 » stormstycken;
3 » nickhakar;
1 » fyrpilsstycke;
1 » fyrmörsare;
2 » »apostlar»;
7 » Jernbasar;
6 » Jernstycken;
1 » hake;
7 » »Jernmyttlingar»;
1 litet stycke med låda.

Artilleriet utgjordes sålunda af tillsammans 160 kanoner af alla slag, större och mindre. I arkliet eller rustkammaren fanns derjemte: 1 hakepipa, 6 rörlåsar, 169 hillebarder, 95 långa spetsar, 720 spetsuddar, 3 slagsvärd, 1 stålbåge, 60 pikklubbor och 98 spetsstakar.

Af räkenskaperna synes att, förutom hvad som åtgått till slottets eget behof af lifsmedel, hade man »uppsändt» — förmodligen till hofvet — saltad hummer, »musslor» (ostron) och »spellevinker».

I ladugården, som detta år försågs med ny taktäckning af halm, näfver och vass, funnos 3 tjurar, 40 kor, 21 ungnöt och 30 får, äfvensom 13 hästar och ett antal svin. Utsädet 1610 utgjordes af 8½ tunnor råg, 4 skäppor hvete, 7½ tunna korn och 11 tunnor hafre; potater kände man naturligtvis icke ännu, men i stället användes kålrötter och rofvor.

Fiske synes hafva idkats rätt mycket, och under året hade af redskapen åtgått en laxnot, en sommarnot och ej mindre än 4,630 krok.

I alla boståderna på slottet, äfvensom i ladugården, förbrukades till eldning 210⅔ famnar ved.

Slutet af redovisningen, till hvars aflemnande i Stockholm slottsskrifvaren jemte ett biträde använde till »tärning» ett belopp af 30 daler, innehåller ett sammandrag öfver allt som utgifvits i varor och penningar. När man häraf inhemtar att bland annat användts ej mindre än 6000 tunnor spannmål, 117 nötkreatur

---

smidas för krigsbehof brottstänger, handbilor, handknifvar, snedbilor, skarfyxor samt gjutas *dubbla* och *enkla Falkonett-lod*, *fällslange-lod* och *finpilslod*.

o. s. v. får man ihågkomma att icke blott sjelfva slottet härmed provianterats, utan äfven att man försett den afdelning af flottan, som låg vid Elfsborg. Denna eskader utgjordes af skeppen *Häctor, Krabban, Blå ormen, Jonas, Lampreil* och *Fransiscus* under kaptenerna Hans Pedersson och Lars Pedersson.

Dessutom skulle med slottets förråder underhållas de ganska talrika knektar, som arbetade på fästningsverken och byggnaderna.[1] Det kan icke närmare uppgifvas hvari dessa arbeten bestodo, men det talas dock om att materialier åtgått till »penterning» på tornet öfver Tre kronor, nya »staketet» (palissaderna), »skyttehålorna på Vestervall», »nya muren öfver hvalfvet», ett nytt stall, slussen vid »Nya dammen», slottets trädgård, laxkistorna vid Högen samt krutbruket vid Mölndal.

Snart skulle också fästningens styrka komma att sättas på prof; Sverige hade visserligen under hela konung Carls regering fört krig, men detta i aflägsna trakter emot Polen och Ryssland; turen skulle nu komma till det egna landet.

Då en af orsakerna till det ovädersmoln, som uppstod från Danmark, var detta senares ovilja mot konung Carls nya, af honom anlagda stad på Hisingen, hvilken han kallat *Götheborg,* kan det vara berättigadt att yttra något härom, ej minst därför att staden fått sin plats midt emot Elfsborg, på andra sidan Göta elf, på den dervarande färjestadens ägor.

Bekant är huruledes Carl IX den 14 mars 1603 på Elfsborgs slott utfärdade privilegier för holländare och andra främlingar, som ville bosätta sig i den tilltänkta staden, samt att i följd häraf en viss Cornelius Cornelisson begaf sig till Holland för att der, särskildt hos den framstående köpmannen Albraham Cabeliau, inhemta råd och upplysningar för ändamålet, hvarefter, när utsigterna för en invandring visade sig ljusa, år 1605 herr Gustaf Stenbock och Hans Nilsson Rosenbanér, ståthållaren på Elfsborg, afsändes till Generalstaterna för vidare underhandlingar. Dessa ledde till stadens anläggning, hvilken ansågs hafva tagit sin början 1607,

---

[1] Vid dessa arbeten skulle innevånarne i Askims och Säfvedals härader biträda med 758 hjelpdagsverken, men befriade sig från hälften af dessa genom att i stället lemna 2,300 lass sten. I alla fall hade till arbetena åtgått 2,016 2/3 dels »årlige»- och hjelpedagsverken, samt en stor mängd materialier, såsom spik, jern, kalk, jord, bräder, kol, murtegel, bjelkar, plank, ställningsspiror, timmer, ekvirke, bast, dref, tjära m. m.

hvarefter vid Carl IX:des besök derstädes 1609 Abraham Cabeliau utnämndes till borgmästare.

Alla spår efter denna stad äro för längesedan försvunna och man har icke kunnat med bestämdhet påvisa dess läge; man har blott i allmänhet antagit att den legat vid det nuvarande Färjenäs. Vi hafva dock en hittills föga eller intet beaktad skildring häraf, upprättad den 6 juli 1659, således blott en mansålder efter stadens undergång, af generalqvartermästare Wärnsköld, och ställd till konung Carl X Gustaf. Den lyder sålunda:[1]

»Såsom Eders Kongl. Maj:t mig allernådigst täckts befalla, att jag skulle låta taga en plan af den orten på Hisingen, uppå hvilken Nylöse stad Anno 1610 hafver varit anlagd, alltså hafver jag sådant hörsamligast efterkommit, och för den skull icke skolat längre dröja, Eders Kongl. Maj:t samma plan på det underdånigaste till att öfverfoga.

Och ehuru väl bergens, landmonens och den fordom påbegynte förskansningens beskaffenhet derpå finnas antecknade, så hafver mig dock synts nödigt, uti allsomstörste underdånighet att göra Eders Kongl: Maj:t derom någon tydligare berättelse.

Hvad fördenskull *Åhresfjäll* angår, så håller dess största klint, hvaruppå rudera af en liten åttahörnig stjernskans sig ännu se låta, allenast 88 verkfots höjd, varandes af den store Billingen, som på elfvens södra sida der gent öfver belägen är, mycket öfverhögadt. Distancen ifrån bemälde stjernskans till Kyrkogårdsholmen är af 888 $^{7}/_{10}$ roder eller 5665 alnar, men till Elfsborg 354 roder eller 2,200 alnar.

Emellan hörnet af tenailleverket, som uppå de låga klipporna hafver varit begynt, och en gård, *Rya* benämnd, är fuller en äng och någon annan slätt mark, men så äro dock berg, somlige 185, 180, 150 och somlige 122 och 124 roder ifrån nästbenämnde hörne vid samma slätts nordlige sidor belägne.

Berget näst vestan för tegelbruket, hvaruppå de danske uti kriget Anno 1611 hafva emot Elfsborgs slott gjort det lilla batteriet, som uppå dess södra och lägre klint är tecknadt, är 96, men klinterne näst der nordan före 102, 106 till 112 $^{1}/_{2}$ verkfot höga.

Det berget, som ligger emellan detta och Åhresfjell, varandes äfven som de andre ojemnt och af många afsättningar förolämpadt, är ifrån 16 $^{1}/_{2}$ till 82 verkfot högt.

---

[1] Handlingar rörande Skandinaviens historia 35: 355.

Färskt vatten skall på denna orten näppeligen kunna erhållas, efter som ingen å eller bäck finnes i nejden, som kunde dit inledas, och vattnet i elfven är esomoftast salt ett drygt stycke innan om Elfsborg, dock förmodas brunnar vara görliga på de orter, som ingen klippa är i vägen.

Kanaler och hamnar skulle på denna orten icke kunna verkställas, efter som den mesta delen af landgrunden är ifrån 14 till $23^1/_2$ verkfot högre än sjön och elfven, och förborgade klippor sig eljest här och der framte utur jorden. Dessförutan är ock den sidan vid elfven, tillika med den som åt sjön vetter, af långa utgrunder förolämpad, som sig sträcka 255, 320, 350 till 400 alnar ifrån landet, så att lastade stora båtar der icke skulle kunna inflyta.»

Wärnsköld yttrar i inledningen, att han jemte skrifvelsen öfversänder till konungen en plan öfver trakten, der detta Göteborg var beläget, hvartill handlingens utgifvare i en not upplyst:

»Ifrågavarande planritning är förgäfves eftersökt i hufvudstadens arkiver».

Den antogs sålunda vara försvunnen, men lyckligtvis är detta icke händelsen. Redan 1884 påträffade jag i krigsarkivet en karta med följande rubrik:

»Plaan aff Åhrsfjähl, der A:o 1610 Stadh ahnlagd wart, och dhe andre twenne berg in till Tegelbruket på hijsingen mot Elfsborgs Schlot, aftagen A:o 1659 den 18 Maij».

Namnen Hisingen, Elfsborg, Rya, Käringberget, Billingen och Kyrkogårdsholmen (Nya Elfsborg), med utsatta afstånd m. m. gjorde det genast tydligt att här förelåg en karta öfver området för det Hisingska Göteborg, utan att jag dock visste för hvilket ändamål den upprättats, förr än jag nu kommit att jemföra den med Wärnskiölds relation, och dervid finner att det är den deri åberopade, hittills såsom bortkommen ansedda planen.

En bland Danmarks orsaker till det snart utbrytande kriget med Sverige skulle som sagdt blifva den nyss anlagda staden på Hisingen; man ansåg nämligen att holländare och andra skulle komma att der inlöpa med sina laddningar, och sedan gå igenom Öresund såsom svenska fartyg, hvarigenom de orättmätigt komme att begagna sig af den svenskarne medgifna tullfriheten.

Naturligtvis anförde man en hel mängd andra, mer eller mindre afsevärda grunder för misstämningen; Danmark ville kriget. Danmarks yttersta mål var ett sista försök att åter väcka

Trakten der det Hisingska Göteborg var beläget.

till lif unionen; det ville störta Carl IX och betvinga landet, och när denna tanke var den ledande, blef det omöjligt att genom underhandlingar undvika kriget.[1] Man skulle dock snart komma att erfara att, ehuru Carl IX långt ifrån var älskad i Sverige, gjorde dock hela folket ett med honom, när det gällde att släcka hatet till Danmark.

I början af April 1611 följde Danmarks krigsförklaring och omedelbart derpå öppnades fälttåget. Planen var att angripa Sverige på tre olika punkter; konung Christian drog själf med hufvudhären mot det vigtiga Kalmar slott, hvars belägring började den 3 maj. En annan här skulle längs Nissan tåga mot Jönköping, i hjertat af södra Sverige, och slutligen skulle Elfsborg angripas, då man efter dess eröfring hade vägen öppen inåt Vestergötland.

På Elfsborg sutto vid krigets utbrott såsom ståthållare desamme, som funnos der året förut, eller Nils Bengtsson Lilliesparre, Lars Jacobsson, Peder Jönsson och Lars Olofsson.[2] Redan mot slutet af 1610 vidtogos anstalter till försvar; mäster *Hans* byggmästare nedsändes för att leda befästningsarbetena på slottets verk och murar, hvarvid Anders Månssons och Nils Jönssons knektefännikor skulle medverka; sjelfva besättningen utgjordes af två fännikor vestgötaknektar under Anders Jonsson och Peder Månsson. Längre fram bestämdes att garnisonen skulle utgöras af Sven Björnssons fännika samt 400 man af Anders Jönssons knektar från Ale, Flundre, Wätle, Wäne, Askims och Säfvedals härader.[3]

---

[1] *Aug. Larsen*, Kalmarkrigen.

Redan vid Ständernas möte i Örebro 1610 upplästes inför dem ett bref, som natten förut anländt till konungen från ståthållaren på Elfsborg, Nils Bengtsson Lilliesparre, hvari talas om danska rustningar och att man hade att vänta krigets utbrott. *J. Hallenberg*, Svea Rikes Historia under konung Gustaf Adolf den stores regering I: 58.

[2] *Bil. XIII* från 1610, som upptager dessa namn sträcker sig åtminstone delvis ända in på Juli 1611.

[3] *Riksarkivet*, Riksregistraturet 8/5 1611. På Gullberg skulle enligt samma källa, den 15/12 1610, inläggas Sven Svenssons knektefännika från Gäsene, Skånings och Wilske härader. Aflöningen vid fotfolket utgick under Carl IX sålunda:

höfvitsman med lön af 12 tunnor spanmål och en skattfri gård,
löjtnant och *fändrik*: 8 tunnor spanmål och dito
mönsterskrifvare: 6 tunnor spanmål och dito. Fanns ej någon gård, erhöll hvar och en af dessa ytterligare 12 tunnor spanmål.

Derjemte föreskrefs att de vid Elfsborg liggande skeppen Hector, Krabban, Blå Ormen, Lamprellen och Fransiscus skulle utrustas, och kapten Lasse Pedersson ditsändes från Kalmar, för att drifva på arbetet härmed. När skeppen voro färdiga, skulle de gå till Skagen för att iakttaga fienden.[1]

De anstalter, som i öfrigt vidtogos till vestra Sveriges försvar, bestodo deri att riksmarsken Jesper Mattsson Cruus beordrades att såsom fältöfverste öfver allt krigsfolket i Vestergötland samla trupper och draga till Elfsborg. Under honom skulle Johan Jöransson vara öfverste för rytteriet och Ulf Bonde för fotfolket.

Såväl ryttare och knektar som adelns russtjänst i Vestergötland uppbådades att samlas omkring Elfsborg och Nya Lödöse, för att på det förra stället mönstras af riksmarsken.[2] På detta sätt hade man slutligen vid Nya Lödöse fått till stånd en här, som kunde skattas till omkring 4,000 man, bestående af

rytteri: 1 fana under Jöran Höök,
1 » » Daniel Wagner,
1 » » David Burell,
1 » » Thor Bengtsson,
1 » (adelns hästar) under Otto Scheding samt
1 » under Anders Eriksson Hästehufvud.

fotfolk: 1 fännika under Sven Pjäsk,
1 » » Nils Jönsson,
1 » » Jon Ambjörnsson,
1 » » Erik Johansson,
1 » » Sven Jonsson,
1 » prästeknektar under Paul Wulff,
1 » från Kind och Mark under Peder Nilsson,
1 » » Ase, Kulling, Kind och Weden under Anders Månsson,
1 » » Wadsbo under Anders Persson samt
1 » » Wartofta » Jon Håkansson.[3]

---

fändrikslöjtnant, *profoss*, *furir*, *vaktmästare* och *qvartermästare*: hvardera en skattfri gård eller 4 tunnor spanmål.

trumslagare och *pipare*: en skattfri gård eller 3 tunnor spanmål.

Alla *knektar*, som icke ägde hemman, skulle tilldelas ett skattefritt sådant som räntade 2 tunnor spanmål eller 1 pund smör.

J. Hallenberg, Gustaf Adolfs historia I: 165.

[1] *Axel Larsen*, Kalmarkrigen. 5/2 1611.

[2] *Anf. arbete* sid. 83.

[3] *Axel Larsen*, Kalmar-krigen, sid. 84. Således 6 fanor ryttare och 10

Anfallet mot Elfsborg skedde samtidigt både från sjösidan och från land. Amiralen Jorgen Daa till Serslev utnämndes till befälhafvare öfver en eskader, bestående af örlogsfartygen »Sorte Hund» kapten Peder Holst, »Makrelen» kapten Steffen Sørensen, »Røde Løve» kapten Anders Nold, »Turtelduen» kapten Jens Munk, »Den forlorne Søn» kapten Johan Petersen samt amiralskeppet »Heiringsnæs». Denna eskader skulle afgå till Elfsborg, enligt konungens muntliga befallning, och sedermera uppehålla sig i farvattnet derutanför, för att afskära Sverige all förbindelse mot vester[1]. När Jørgen Daa underlät att bokstafligen efterkomma denna befallning, utan i stället lade sig vid Marstrand, erhöll han den 19 april ny order att gå till Elfsborg, helst man sport att der skulle finnas några örlogsfartyg, som utrustats för att i England och Holland hemta ammunition och värfvade trupper[2].

Beträffande rörelserna till lands, hade den danske riksmarsken Sten Maltesen Sehested, jämte tre andra danska riksråd, nemligen Axel Brahe, Esge Brok och Jacob Ulfeld, mot slutet af april kommit till Halland. Det gick dock långsamt att få hären samlad, och först en månad senare öppnades fiendtligheterna med några mindre betydande företag.

Början härtill hade gjorts af den danske amiralen, hvilken i början af maj landsatte trupper och bortröfvade all den boskap, som fanns vid Elfsborgs ladugård, nemligen 3 tjurar, 40 kor, 21 stutar om ett år och 30 stycken får, hvilket öfverfall föranledde slottshöfdingen att till Hundeberg den 16 maj sända 13 hästar »undan juten», som det heter, för att derigenom rädda dem från att dela de öfriga kreaturens öde. (bil. XII.)

Detta fordrade hämnd, och den 23 maj en lugn natt utgingo en hop skärgårdsbåtar för att fresta ett angrepp mot danska eskadern, men tillbakaslogos och måste rädda sig tillbaka till Elfsborg, efter att hafva förlorat en del stupade, sårade och tillfångatagne[3].

---

fännikor knektar: under Carl IX räknade en fana 120 ända till 200 man och en fännika omkring 300 man.

[1] *Anf. arbetet*, sid. 76.

[2] Redan den 10/4 hade de svenska skeppen gått till Skagen för att kunskapa, men sedermera återvändt.

[3] *Journal über alles dasjenige, so sich in dem so genannten Calmarschen Kriege zugetragen*, Monumenta historiæ Danicæ II: 711. En hufvudkälla för dessa tilldragelser; författaren var samtida med kriget och går i sina anteckningar till den 17/9 1612.

Dagen därpå erfor Sehested att svenskarne stodo vid gränsen med 7 fanor ryttare och knektar under Jesper Mattsson Cruus. Han beordrade då 100 man af hvarje ryttarefana samt en del knektar att bryta upp under natten och anfalla den svenska kåren, men under frammarchen erforo de att svenskarne ryckt fram till Nya Lödöse. Ingenting uträttades sålunda mer, än att danskarne gjorde ett godt byte af hästar, kreatur, får och getter.

Danska hären hade emellertid nått Kungsbacka. Sedan till densamma den 28 maj anländt Gert Rantzau med 1 fana ryttare, och 5 fännikor tyska knektar, och den 30:de ytterligare hertig Ernst Ludvig af Sachsen samt Marquard Pentz med deras ryttare kände man sig tillräckligt stark att gripa till en kraftigare offensiv. Den 31 maj på natten drogo sålunda Gert Rantzau och Pentz med 2 fanor ryttare och 7 kompanier knektar mot Nya Lödöse, och den 1 juni vid midnatt följde öfverbefälhafvaren själf med 100 hästar från hvar fana samt 4 kompanier fotfolk.

Vid framkomsten till Nya Lödöse följande dag fann Sehested före sig Gert Rantzau och dennes trupp, samt erfor att denne, »sich für Nyloss præsentirt hatte», men att Jesper Mattsson Cruus icke visat någon ifver att möta på öppna fältet, lika litet som besättningen på Gullberg. Då Sehested icke vågade, eller rättare icke kunde, af brist på artilleri angripa Lödöse eller Gullberg, lät han Rantzau tåga tillbaka till Kungsbacka, men gick själf en timme efter midnatt den 3 juni mot Elfsborg, dit han anlände i dagningen. Så snart man der varseblef danskarne, gjordes ett utfall med 150 man, men efter en kort skärmytsling med Morits Galdes kompani, drogo de förra sig åter in i slottet, med en förlust af omkring 4 man[1].

Fiendens afsigt hade varit att locka ut besättningen, för att derefter tillfoga den en ansenlig förlust, men när, som det heter i berättelsen härom, »die darinnen nicht wollten zum anbeissen», måste Sehested draga sig tillbaka, då man icke medförde kano-

---

Den 28 maj erfor Sehested att ett örlogsskepp från Holland kommit in till kusten, lastadt med ammunition till Sverige, hvarför han begaf sig dit med 50 ryttare och några knektar, men skeppet hade redan gått till sjös. Deremot bemäktigade sig dagen därpå den danska amiralen ett svenskt skepp som strandat, men det befanns vara i barlast och folket hade hunnit rädda sig.

[1] *Monumenta historiæ Danicæ*, II: 713. förut anförde arbete *Journal über alles etc.*

ner, vid återtåget helsad med några skott från fästningen. Vinsten utgjordes deraf, att man medtog omkring 80 stycken oxar och kor och andra kreatur samt 200 får och lam, dervid besättningen på slottet sjelf tände eld på ladugården.

Den danska hären var derefter åter samlad i Kungsbacka, dit oupphörligt förstärkningar anlände, så att hären slutligen uppgick till omkring 7000 man.[1] Man satte sig nu i rörelse framåt, drog den 7 juni in i Askim och följande dag till Frölunda. Den 9:de juni på aftonen tågade hertig Ernst, Knut Brahe samt Ulrik Sandberg med 3 fanor ryttare och 500 musketerare fram förbi Fässberg, derifrån de slogo in på vägen från Mölndal till Lödöse, uppnående bron öfver Gullbergsån, som Rantzau förut besatt och der han uppkastat en skans. Sedan med truppen förenat sig Gert Rantzau och Marquard Pentz med deras tvenne ryttarefanor, marscherade man under natten till närheten af Gullberg, och anlände den 10 juni före dagningen framför Nya Lödöse, der man väntade sig finna den svenske fältmarskalken med dennes 4,500 man.

Utanför staden varseblef fienden en afdelning svenskar i en träddunge utmed en stenmur, hvarför ryttmästare Ulrik Sandberg samlade sina ryttare vid en bäck och satte öfver en liten mosse. Mellan de båda afdelningarne fanns en stenmur och en graf; enligt den danska berättelsen om fäktningen ropade svenskarne sitt vanliga: »Kom an, Jute»! men när ryttarne sprängde öfver grafven, togo de förra till flykten, förföljde af ryttmästarens löjtnant Claus Daa och några ryttare, tills de i stor hast nådde nya Lödöse, efter att hafva förlorat 16 döda; »danskarne ledo ingen skada, ehuru 10 skott lossades på dem innan de kommo öfver grafven».

Georg Lung kringrände därefter staden, men kunde i öfrigt icke uträtta något, då den omgafs af ett starkt palissadverk jämte graf, men förlorade i stället några skjutne och sårade knektar. När man icke hade några kanoner, och ej heller förmådde utlocka besättningen, »ehuru man lät blåsa och bruka andra tecken till utmaning enligt krigsbruk», drog man åter bort i full slagordning, tågande förbi Gullberg. Besättningarne såväl i staden som på Gullberg affyrade väl några skott, men utan verkan, och omsider nådde

---

[1] Omkring den 3 juni anlände hertig Philip af Holstein med 1 ryttarefana och Holger Rosenkrantz med sitt kompani soldater; den 9 juni kommo Parsow med sitt folk och Jørgen Grubbe med en fana ryttare.

fienden den förutnämda bron öfver Gullbergsån samt återkommo till det dervarande lägret[1].

Följande natt utrymdes Nya Lödöse af svenskarne, hvilka förenade sig med hufvudstyrkan vid Gullberg under Jesper Mattsson Cruus, hvilken derefter drog sig tillbaka inåt landet.

Den 11 juni ryckte hertig Philip af Sönderborg, Gert Rantzau och Albert Scheel med ryttare och något fotfolk till Elfsborg, men, sedan man vexlat några skott med besättningen, som höll till utanför murarne, drog man sig tillbaka; Sehested med hufvudstyrkan till Kungsbacka och Gert Rantzau med förtruppen till Mölndal.[2] Följande dag erhöll Sehested underrättelse om svenskarnes återtåg, hvarför Albert Scheel beordrades att med ryttare och något fotfolk bemäktiga sig Nya Lödöse, hvilket icke mötte några hinder. Scheel samt Parsow och Georg Grubbe med deras tre ryttarefanor fingo derefter befallning att sätta efter de borttågade svenskarne, hvilka träffades två mil från staden, hafvande sina tvenne läger vid en å, öfver hvilken en bro slagits.[3] Så snart det danska rytteriet visade sig, afkastades bron och 12 fännikor knektar uppställdes i slagordning. De fiendtlige ryttarne samlade sig vid åns strand, men då det led emot aftonen och bron var förstörd, kunde man icke komma till strid, hvarför danskarne åter aftågade, dragande sig tillbaka till Nya Lödöse, der Scheel fattade posto, medan Parsow och Grubbe gingo tillbaka till lägret.

Kort härefter, eller den 1 juli, erhöll Sehested befallning att rycka mot Kalmar, kvarlemnande ryttmästarne Scheel, Thage Krabbe, Knut Brahe och Ulrik Sandberg med deras fanor för att iakttaga Cruus. Förmodligen voro desse ryttare lägrade vid Nya Lödöse.

Ståthållaren på Elfsborg, Nils Bengtsson (Lilliesparre) begagnade sig nu af tillfället att, sedan den fiendtliga hären på detta sätt försvagats, göra ströftåg kring landet. I midten af juli inföll han sålunda på Hisingen, härjande och brännande, och på samma sätt i Halland, där han den 17:de nattetid inträngde i Kungsbacka,

---

[1] *Journal über das jenige, so sich in dem so genannten Calmarschen Kriege zugetragen, Monumenta historiæ Danicæ* II: 714.

[2] *Axel Larsen, Kalmarkrigen.*

[3] Det kan icke angifvas åt hvilket håll Cruus ställt återtåget; söderut var vägen stängd af den danska hären, men han kunde däremot vändt sig antingen åt norr utmed Göta elf åt Gamla Lödöse, eller åt nordost i Säfveåns dalgång mot Lerum.

tillfångatog den lilla der varande besättningen och brände staden, i anledning hvaraf man sedermera på Elfsborg aflossade glädjeskott[1].

I slutet af september bröt Nils Bengtsson åter in i norra Halland med eld och svärd, men denna gång råkade han temligen illa ut. Sedan nemligen danskarne, som nu voro lägrade söder om Kungsbacka, erhållit underrättelse om infallet, satte sig Knut Brahe och Ulrik Sandberg den 21 september i rörelse med 150 ryttare, för att hejda svenskarne[2]. Då man under marchen stod i begrepp att rasta vid »Eschelstrup» och Torckelstrup»[3], för att intaga middag, fick man kunskap om att fienden huserade illa i Onsala församling med brännande, och man kunde äfven se rök och eld[4]. Officerarne läto därför genast med dämpade trumpeter blåsa till häst, hvarefter man satte sig i rörelse. Det heter derefter att man efter middagen kom till Rolfsån, som öfvergicks på en för tillfället förfärdigad bro[5]. Men hade haft för afsigt att vid Kungsbacka slå in på den utmed fjorden gående landsvägen till Onsala, men bron vid staden var förstörd och man förmådde icke komma öfver ån. Då inställde sig en äldre man, som utvisade ett vad, omkring »en stor mil» därifrån[6],

---

[1] *Mommenta historiæ Danicæ* II: 717.

[2] *Journal über alles das jenige, so sich in dem so genannten Calmarschen Kriege zugetragen*, *Monomenta historiæ Danicæ* II: 718.

[3] Byarne *Eskatorp* och *Torkelstorp*, belägna på ömse sidor om den lilla bäcken vid Fjärås järnvägsstation.

[4] Den tryckta berättelsen har »*Össel Carspel*» hvilket naturligtvis är en svår förvrängning, troligen begången vid aftryckningen af memoirförfattarens möjligen svårlästa manuskript. Högst antagligt är att det i manuskriptet stått *Onsala Kirchspiel* (församling), hvilket synes bestyrkas af den omständigheten, att danskarne kunde från de nämde byarne, Torkelstorp och Eskatorp, varseblifva rök och eld efter svenskarnes härjningar, något som mycket väl lät sig göra, då utsigten därifrån är fri och öppen till det tvärs öfver Kungsbackafjorden belägna Onsala.

[5] Namnet på vattendraget finnes icke angifvet i berättelsen, men Rolfsån är det enda hinder af detta slag som kunde möta före ankomsten till Kungsbacka.

[6] Det är svårt att förstå meningen i denna uppgift. Numera åtminstone går landsvägen öfver Kongsbackaån endast på två ställen, nemligen vid själfva staden samt straxt söder om Björkeris, men det senare ligger icke någon »stor mil» från den förra, utan blott omkring 1/4 mil. Som det emellertid icke heter att färden gick öfver ån på en bro utan vid ett vad, skulle detta egt rum i närheten af Lindome, men i så fall har man från Kungsbacka icke kunnat marschera landsvägen, utan måst hålla sig på åns venstra sida. Äfven vid

hvarpå man ryckte vidare »till den andra Kungsbackabron emot Walda kyrka»[1].

Här fick man kunskap om att svenskarne befunno sig i närheten, hvarför truppen galopperade så fort den kunde åt detta håll; Knut Brahe med sina ryttare rakt fram, medan Sandberg drog sig något åt höger. Dervid stötte den senare på fyra svenska ryttare, dödade en och tog de andra till fånga, då man af dessa erfor att svenskarne vändt sig mot den riktning Brahe inslagit, eller åt Walda kyrka. Man lät nu afkasta bron öfver detta lilla vattendrag, öfver hvilket vägen åt Elfsborg ledde, och drog sedermera öfver på venstra sidan, tills man förenat sig med Brahe[2].

Detta var på hög tid, ty en bonde, som utsändts för att kunskapa, återkom med den underrättelsen att svenskarne befunno sig i närheten. Ryttarne delades nu i fyra hopar, således hvarje kompani i två, på det att man bättre måtte kunna undsätta hvarandra, äfvensom emedan man trodde sig kunna öfverraska svenskarne under deras brännande, spridda som de voro. När man derefter red ned för bergen, varseblef man de senare, tågande fram i ett långt, men trångt pass, »kalladt Woldemay»[3], och drifvande framför sig några hundra kreatur. När svenskarne, som räknade 2 fanor ryttare och 2 fännikor knektar, eller tillsammans omkring 600 man, varseblefvo fienden, lemnade de sitt byte och ställde sig hastigt i slagordning helt nära en bäck, hvilken flöt fram mellan de båda fiendtliga afdelningarne. Den danske memoirförfattaren erkänner att de »betedde sig friskt och hurtigt, svängande fanorna under det vanliga tillropet: »Kom an, jute!»

Medan båda sidornas rytteri höll stilla på hvar sin sida om bäcken, ryckte ståthållaren på Elfsborg, Nils Bengtsson (Lilliesparre), långsamt fram med fotfolket, dragande sig åt venstra sidan, samt öfvergick vattendraget för att anfalla fienden. Härigenom skilde han sig från sitt rytteri, hvaraf danskarne begagnade sig att i sam-

---

Lindome går en väg vester ut till kusten, der den träffar den i norr och söder gående landsvägen från Askim till Släp, Walda och Onsala.

[1] Härvid synes framgå att, sedan man i trakten af Lindome öfvergått ån, har man vändt söderut på landsvägen till Kongsbacka till Björkeris, der man vek af på vägen till Walda.

[2] Det omtalade vattendraget måste hafva varit den norr om Walda kyrka rinnande bäcken, som utfaller i hafvet vid Brandshult, i närheten af Särö.

[3] Omöjligt att säga hvad härmed afses. Vid *Malevik*, norr om Släps kyrka, börjar ett långt och trångt pass.

lad trupp sätta öfver bäcken, anfallande i fullt galopp det svenska rytteriet. Vid denna rörelse gick Nils Bengtsson tillbaka, för att komma sitt rytteri till hjälp, men härvid uppstod en sådan förvirring, att danskarne med ganska mycken lätthet tillkämpade sig segern. Många svenske ryttare och knektar nedgjordes och de öfrige flydde till de närbelägna bergen; ryttmästaren, löjtnanten och fändriken voro sårade, hvaremot alla öfrige officerare stupat, med undantag af Nils Bengtsson sjelf, hvilken jemte 7 andra svenskar, togs till fånga. En fändrik simmade, hårdt sårad, öfver ån, räddande en blå fana, men afled tre dagar senare på Elfsborg, liksom flere andre sårade i denna träffning.

Danskarne hade enligt uppgift blott en stupad och några sårade, deribland Ivar Dyre, som blesserats i tummen. De tagne trofeerne utgjordes af en ryttarefana och två landsknektfanor samt två trummor.

Vid nattens inbrott upphörde förföljandet; ryttarne samlades åter och man drog sig tillbaka; kom med stor möda öfver ån vid Kungsbacka och anlände vid midnatt till Eskatorp. Här förbands ändtligen den tillfångatagne Nils Bengtsson, som erhållit ett skott genom armen, äfvensom egne sårade. Man skulle gerna velat företaga ett angrepp på Elfsborg, i synnerhet som man förnummit att besättningen var ganska fåtalig, men måste för denna gång afstå derifrån, »i anseende till de uttröttade hästarne».[1]

Efter denna olyckliga drabbning och Nils Bengtssons till-

[1] Den danska truppen fortsatte återtåget till Warberg, medförande Nils Bengtsson, som under natten gjort ett försök att fly, men hindrats derifrån genom vaktens uppmärksamhet. I Warberg tillät man sig triumfen af ett högtidligt intåg: först redo tre ryttare »i full küris och liberi», derefter fördes de båda eröfrade trummorna af en ung man, som slog på dem liksom på pukor; så kommo 7 fångar på bondhästar, två och två på hvar; derpå 5 lustigt blåsande trumpetare; tre unge män förande de tre eröfrade fanorna; de båda ryttmästarne Brahe och Sandberg och mellan dem den fångne Nils Bengtsson, vidare de förres båda löjtnanter Jurgen Scheel och Claus Daa, samt alla af adeln, som varit närvarande vid träffningen, ordnade tre och tre, nemligen Frans Kaas, Ivar Dyre, Johan Styge, Caporale, Fredrik Rantzau, Peder Galdt, Knut Galdt, Jurgen Krag, Jacob Lykke, Werner Parsberg, Hans Dyre, Axel Galdt, Peder Lang, Jörgen Kruse, Axel Lück, Claus Nielsen, Mogens Kaas och Christoffer Loss. Tåget, som slutade med 20 ryttare i full rustning, drog in på slottet, der höfdingen, Mogens Giyldenstierne, ställt 6 fanor soldater på vallarne. När tåget närmade sig affyrades tre kanoner, och när det anlände till palissaderna ytterligare tre, och då man red in genom porten slutligen tre.

fångatagande, tillsattes den 6 Oktober 1611 *Olof Stråle* såsom ståthållare på Elfsborg.[1]

Rörelserna till lands voro nu afslutade för återstoden af året. Under tiden hade Jörgen Daa med den danska eskadern fortfarande kryssat utanför Elfsborg, utan att företaga något annat af betydenhet än att amiralen den 12 Juni ilandsatt trupper på Hisingen, hvilka intogo och uppbrände den nyss anlagda staden Göteborg, som redan i Maj härjats af ett ströfparti från Bohus.

På sätt förut är omtaladt låg vid Elfsborg en svensk eskader, men ett oblidt öde tillät den icke att komma i verksamhet. Gång på gång hade Carl IX upprepat befallning om dess utrustande, men ingenting hjelpte och skeppen blefvo liggande ofärdige. Slutligen sände konungen den 9 September amiralen Anders Jonsson ned till Elfsborg, för att påskynda utrustningen och taga befälet öfver fartygen, dervid han erhöll en instruktion, enligt hvilken han skulle »låta göra skeppen rätt färdiga och förordna kaptener och annat godt sjöfolk på hvartdera. Sjelf skulle han blifva på »Hjorten», och hafva hos sig Alexander Myr såsom kapten; på »Krabban» skulle Nils Stark föra befälet jemte den holländske kaptenen Johan Jöransson; på »Blå Ormen» Mårten Livknekt och hos honom den gamle Hans Nilsson; på »Lamprell» Bengt Ragvaldsson, på Erik Siggessons skepp John Kock och på »Fransiscus» skulle han sätta Anders Svensson. När allt var färdigt, borde amiralen i Jesu namn gå till sjös och, om han mötte de sju juteskeppen, slå sig igenom.»[2]

Icke heller detta hjelpte, och när slutligen fartygen i sista dagarne af November voro rustade, blef det för isens skull omöjligt att gå till sjös.

Redan i början af denna månad hade Christian IV gifvit befallning om att höfvitsmannen på Bohus, Sten Maltesson Laxmand, skulle vara amiral Daa behjelplig att »antingen blifva den svenska flottan mäktig, som nu ligger för Elfsborg, eller också sticka den i brand», och i öfrigt skulle Laxmand lemna amiralen två af de kanoner, som nyligen kommit till Bohus, och derjemte allt annat hvad den senare kunde behöfva.[3]

---

[1] *Olof Stråle*, son af ståthållaren Anders Svensson till Ekna och Anna, dotter af Olof Arvidsson Hvit, blef 16/2 1614 vice president i Svea Hofrätt, 1617 russtjänstkommissarie i Småland. Han var gift med Märta Stolpe.

[2] *Riksarkivet*. Riksregistraturet 9/9 1611.

[3] *Norske Rigsregistranter* IV: 453. Köpenhamn den 5/11 1611.

När Daa fann att de svenska fartygen förblefvo liggande orörliga, beslöt han angripa dem under Elfsborgs kanoner. Hans nio fartyg samlades derför natten till den 27 November under befäl af Jens Munk, Jon Pedersen och Anders Nold, samt rodde, dolde af mörkret, fram mot svenskarne. Det lyckades Jens Munk och dennes folk att äntra Hektor och Blå Ormen, men, då vinden var vestlig, och utlagde bommar spärrade farvattnet, blef det honom omöjligt att bortföra de eröfrade fartygen, hvarför Hektor antändes genom en brännare. Då lågorna upplyste elfven kunde fästningens kanoner öppna eld på angriparne, hvilka efter en förlust af 18 man, nödgades lemna det brinnande fartyget i sticket, hvilket genast besattes af svenskarne, som lyckades släcka elden.

Mot dagningen drog sig Munk tillbaka, medförande tvenne flaggor från Hektor och en från Blå Ormen, hvilka sedermera upphängdes i Frue Kirke i Köpenhamn.[1] I midten af December lemnade den danska eskadern farvattnet och upplades för vintern.

Midt under krigets buller och oro gick Carl IX:de ur tiden den 30 Oktober 1611, lemnande försvaret i händerna på den unge Gustaf Adolf. Några dagar senare, eller den 5 November, aflät enkedrottning Christina följande skrifvelse till ståthållaren på Elfsborg:[2]

»Wår gunst, etc. Wij tvifle inthet, *Olof Stråle*, att I noghsampt af wåre bref, som Wij hafve lathet uttgå till menige Rijckzens Ständer hafve förnummit, huruledes Gudh den aldre högste af sin Gudommelige försyn, hafver kallat af denne wärlden den Stormechtigste högborne Furste och herre, herr *Karl* konung, Wår elschelige kiäre Gemåhl, Idher nådigste Konung och herre, Så ändoch wij inthet tvifle, att een hoop af de afwekne Swänske, som sigh uthomlandz förholle, icke skole förglömme sigh att practicere och stämple allt hvadh som de kune tänkass, wåre lifzerfvinger, dette Rijket och dess undersåther, kan lända till skada och nachdeel, dy hafve de inthett spartt dedh meden H. K:tt lefde, så skole

[1] *Axel Larsen*, Kalmarkrigen sid. 158—159. *Johan Widekindi* berättar härom i sin »konung Gustaf Adolphs Den Andres och Stores Historia» 1: 6 att Olof Stråle »lät i tid fästa bommarne och sluta portarne, hvarjemte de som på skeppen voro afvärjde med all flit elden, så att fiendens uppsåt denna gången afgick utan någon fara».

[2] *Riksarkivet.* Handlingen är försedd med påskriften: »Samma mening till *Pädher Mickellsson* om Borkholm och Öland. Till *Nils Stiärnskiöldh* om Ryssby Skantz. Till *Mårthen Krakow* och *Rassmus Tordsson* om Gullbärgh».

de och icke heller nu, efter H. K:tz afgång försumme sigh. Derföre begiere Wij, att I wel hafve der på Befästningen Idre saker i godh achtt, både för Juthen, så wäl som hvadh annatt förräderij eller prachtijker, som tilbiudes kunne, och att I stadigdt och alltidh wele forholle Idher in i Befästningen, och icke drage der uth ifrån, antten på een orth eller annan, uthan holle och försware henne, oss, wåre lifzerfvinger och Sweriges Crono till trogen hand. Wij ähre Idher ingen (igen) med gunst och nåder och allt gått bevågne».

Regeringen inskränkte sig emellertid icke till blotta förmaningar till trohet och ståndaktighet, utan gjorde äfven i andra afseenden hvad på den berodde. Sedan Stråle klagat öfver brist på ammunition, kanoner, jern och proviant, äfvensom deröfver att han saknade en arklimästare och bösseskyttar, afläts den 3 December befallning till Jöns Bock att sända kanoner och 20 skeppund stångjern till Elfsborg (bil. XV), och dagen förut beordrades likaledes 50 skeppund stångjern att ditsändas från Jönköping. Derjemte tillskref den unge konungen Olof Stråle förstnämnde dag ett bref, hvari all begärd hjelp utlofvas:[1]

»Gustaf Adolph.

Wår gunsth och nådige willie, wij hafue, *Olof Stråle,* bekommitt edher schrifuelsse, att I lathe idher, wår elschelige salige framledne kiäre härfadhers dödh flux till hierthadh gå, och hafue der ett Christeligit medlijdande öfuer, för huilckett wij eder, så wäll som för dedh I elliest vthj Eder schrifuelsse om wår Pärson förmäle, att I wele ware oss hulle och trogne, wij Eder nådeligen betacke, och wele sådant medh nåde, och altt gått igen wette till att ihughkomme och betenckie, Huadh elliest I skrifwe för fhel och brister som wedh Slotted ähre, bådhe krigzmunition Såssom och att Idher feelar een Arkelijmästare och Bösseskyttere, Jtem Järn och Prowiantt medh, På dette allt ähr wårt nådige swar, att wij wele lathe göre den försehgung, att I skole medh förste mögeligit, få huadh Idher fhelar. Om styker är skrifwitt till Wärmelandh, effter der wedh Broo, som oss är berättad, skall liggie några, om Järn är och dijt, så wäll som till Jönekiöping skrifwitt, att dedh skall sändas Idher tillhande, kruth lodh och bly, skole I och medh förste bekomme. Een bysseskyttere sände wij Idher nu tillhonda, och ähr een af de bäste, flere wette wij ingen rådh till,

---

[1] *Riksarkivet,* Registratur 1611. Nyköping den 3/12 1611.

vthan att I måste siöke dem vth, der neder af Knechtefän[r]ikarne som tienlige ähre, hafue de icke lärdt, så kunne de lhäre af de andre Bysseskytterne, som der på Slotted ähre, dedh profwiant som I klage öfuer, kunne wij icke troo, att Idher kan fhela, dy af de förre förslagh, som hijtt op ähre sände, ähr noghsamptt till att see, att hon hafuer warett wäll prowiantheeret på åhr och dagh. Men icke deste mindre, så skall *Pädher Olofsson,* ähn låthe komme der in, så att hon på åhr och dagh, kan blifue försörgd, Huadh Kalcken ahnlanger, som I skrifwe om, Så hafue wij lathett skrifwe Anders Olofsson och Pädher Jörensson till, att de skole der om handle medh almoghen, De Sochner der i Hallandh, som i skrifwe om, hafue budhett sigh till att gifua Bränneskatt, Dem begiere wij att I taghe brandskatt af, dedh mäste i kunne medh dem handle, och icke allenast af de Sochner, ythan och af andre fleere, som sådant tillbiude wele, De Nydala godzen som i begiäre Confirmation på, /dedh wele wij /: när Gudh will :/ Rijkzdaghen ähr öfwerstånden, hafue Idher medh ihugkommit men dedh i begiäre, att I måge blifwe förlofwede, på någon tijdh der ifrån, dedh kan inthett skee för denne tijdz lägenheet, som nu på färde ähr, vthan wij begiere att I wele der förtöfwe, wedh Befästhningen, och den handhafwe och försware, huar någott påkommer. Wij wele Idher inthett förlathe. Och befale Idher Gudh Alzmechtig.»

Af det anförda framgår, att, medan Stråle uppmanades att vara synnerligen vaksam på fiendens företag, tillsändes honom krigsförråd från Wermland och Tabergs bruk i Småland, hvarjemte han föreskrefs att taga det mesta han kunde få i brandskatt af de socknar i Halland, som erbjudit sig betala sådan, men när han för sin egen person begärde få på någon tid resa från Elfsborg, blef detta afslaget, hvaremot han fick löfte om bekräftelse på sina förläningar.

Efter den framgång fienden haft i andra delar af landet, väntade man nu att han skulle med all kraft kasta sig öfver Jönköping och Elfsborg. Ståthållaren på Jönköpings slott, Olof Hård, tillika krigsöfverste i Småland, befaltes vara på sin vakt och hafva allt provinsens fotfolk i beredskap. I vestgötastäderna Bogesund, Lidköping och Falköping inqvarterades manskap, och alla matvaror, som i skatt borde utgöras af landskapet, samlades på Leckö slott till krigsfolkets behof, dit äfven krigsförråd sändes från Stockholm.

Anfallet mot de vid Elfsborg liggande skeppen, för hvilket i det föregående är redogjordt, föranledde Stråle att råda Jesper Mattsson Cruus, hvilken var »Generalfältöfverste» och, näst hertig Johan, hade högsta befälet öfver det i Vestergötland samlade krigsfolket, både ryttare och knektar, — en temligen blandad hop af svenskar, tyskar, fransmän, skottar och engelsmän — till ett infall i Halland, som var för tillfället illa försvaradt, men på samma gång ursäktade sig Stråle, i bref till regeringen, att han ej alltid kunde gifva så säkra underrättelser, »emedan det var ganska svårt, att af de svekfulle danskarne utforska någon sanning».

I sjelfva verket hade man uppgjort den planen att hertigen och Cruus skulle gå anfallsvis till väga från Vestergötland, hvaremot konungen sjelf skulle tåga mot Blekinge och Kalmar. Man förekoms dock af fienden, som inföll i Småland, brände den 21 Januari 1612 Vexiö och härjade landet. Härigenom nödgades Gustaf Adolf använda krafterna att värna denna provins, och, när danskarne drogo sig tillbaka, tågade han efter in i Skåne, som naturligtvis härjades och ödelades på samma sätt.

Under vägen tillskref konungen hertig Johan och Cruus att fienden ändtligen tycktes besluten att vända sig mot Elfsborg och Gullberg, dock förmodade konungen att fästningarne voro så väl försedda, att de skulle förmå uthärda en liten belägring, men fruktade deremot att hertigen och Cruus icke skulle vara så starka, att de kunde möta på öppna fältet, hvarför han rådde dem intaga passen och förlägga folket på lämpliga ställen så, att fienden hindrades ströfva kring landet, till dess konungen kunde komma till undsättning, hvilket han lofvade skulle ske med det allra första.[1]

Emellertid hade hertigen och Cruus efter Stråles råd gjort ett lyckligt ströftåg åt Halland, och konungen skyndade från Jönköping ned att möta dem, samt befalde Cruus att uppbränna Nya Lödöse och Marstrand, tillika med fiendens dervarande skepp, för hvilket ändamål han tillsändes en fransk fyrverkare, Richard de la Chapelle, hvarjemte konungen äfven sände kamreraren Bo Werneman till biträde vid anskaffande af krigsförråd och lifsmedel åt Mårten Krakow på Gullberg.

Medan Gustaf Adolf mötte den danska ströfkår, som infallit

---

[1] *J. Hallenberg, Swea Rikes Historia under konung Gustaf Adolf den Stores regering I.*

i Småland, riktade konung Christian med hufvudarmén angreppet mot Elfsborg under sin egen personliga ledning.

I början af Januari 1612 spred sig ett rykte att fienden höll på att samlas 20,000 man stark i Halmstad, samt ntt konung Christian var i anmarch med 7,000 man, och redan den 18:de ryckt ut från Halmstad.[1]

Den 21 Januari anlände Christian IV till Warberg. Här hade sammandragits en liten här, bestående af dels 1,096 man under hertig Georg af Lüneburg, delade i 5 kompanier under Ernst von Botmer, Anthonius Freudemann, Adam von Köten och Marquard Rantzau samt hertigens eget kompani; dels af konungens eget regemente ett lifkompani under Thomas Nold och ett kompani under Mathias Kockheim; rytteriet utgjordes af 5 nationella fanor, deraf från Fyen och Halland samt tre jutska adelsfanor jemte hertig Georgs tyska fana, eller tillsammans omkring 2,500 man. Hela den i Varberg samlade styrkan skulle sålunda utgjort omkring 3,600 man.[2]

Den 25:te uppbröt konungen med denna här, och marcherade natt och dag till Gullberg, dit man anlände klockan 3 på morgonen den 27:de, medförande jerngaddade stormstegar. Christian IV hade hoppats kunna fullständigt öfverraska besättningen, men detta misslyckades, och man nödgades låta petardmästaren Julian Grafon spränga, först palissaderne och sedan porten, hvarefter upprepade stormningar företogos ända till klockan 7 på morgonen. Kommendanten, den tappre Mårten Krakow och dennes ej mindre manhaftiga hustru Emerentia Pauli, gjorde dock ett så kraftigt motstånd, att försöket slutligen måste uppgifvas. Christian IV drog sig sålunda tillbaka och dagen derpå lät Mårten Krakow begrafva 200 fallna danskar, ehuru fienden fört med sig en del döde och många sårade.[3]

Sedan konungen förenat sig med Sten Maltesson Sehested på Bohus, drog han till Nya Lödöse, hvilken stad borgarne mestadels öfvergifvit, och som nu intogs utan motstånd. Enligt en samtida dansk berättelse skulle danskarne här mördat alla qvarvarande

---

[1] *Johan Widekindi*, anf. arbete sid. 36.

[2] *Axel Larsen*, Kalmarkrigen sid. 176.

[3] *Johan Widekindi* anf. arbete sid. 39 o. f. I *Monumenta historiæ Danicæ* II: 725 uppgifves danskarnes förlust till endast 150 man, hvilka mestadels dödats genom från vallar och murar nedstörtade bjelkar och stora stenar.

män, till ett antal af några hundra, hvarpå staden besattes af trupper med 5 kanoner.[1]

Den 29 Januari bröt Christian IV upp med en del af hären och drog mot Elfsborg. Afsikten var icke att eröfra slottet, dertill man saknade belägringsartilleri, utan han ville endast förstöra skeppen, som lågo vid Slottsbron, skyddade af pålvirke, hvarjemte man i isen omkring dem upptagit en graf. Konungen lät föra ut en fälthalfslanga af koppar på den isbelagda elfven, och, sedan man, för att skydda sig, uppställt slangan bakom ett gammalt skeppsvrak, öppnades eld på fartygen, hvilken besvarades af fästningens kanoner, som efter några skott lyckades skjuta sönder axeln på den fiendtliga pjesen. Bössemästaren surrade väl fast axeln med tåg, och man hade redan förspänt hästar för att draga kanonen tillbaka, då kusken, af fruktan för de kringsusande kulorna, lät pjesen sjunka i en vak, för att sjelf kunna hastigt fly undan.

Konung Christian sände derefter bud till Olof Stråle med begäran, att denne ville låna kanonen hus öfver vintern, så skulle konungen komma igen, för att låta Elfsborg göra bekantskap med några andra af samma slag. Dagen derpå, eller den 30 Januari, besköts slottet med två halfslangor, och samtidigt angrepos de der liggande skeppen, men efter en förlust af 40 man drog sig fienden samma dag tillbaka till Nya Lödöse.[2]

När ingenting kunde uträttas mot de båda fästningarne, grep fienden till den vidare lättare, om ock mindre ärofulla uppgiften att härja och förröda den öppna, oförsvarade landsbygden. Kvarlemnande ett par kompanier i Nya Lödöse, ryckte Christian mot Lerjeholm och Gamla Lödöse, som brändes, och vidare till Gräfsnäs, der han fick ett rikt byte, emedan innevånarne i trakten omkring ditfört sin värdefullare lösegendom, i hopp att den der vore väl förvarad. Härifrån gick tåget längre in i Vestergötland, derunder Höjentorp, Skara och biskopsgården Brunsbo lades i aska.

Om dessa tilldragelser, anfallen på Gullberg och Elfsborg samt plundringståget inåt landet, underrättades Gustaf Adolf af fältmarskalken Jesper Mattsson Cruus, som tillika meddelade sin afsigt att rycka in i Halland, för att genom sköflande och brän-

---

1 *Nye Tydinge vth Koppenhagen 1612.*

2 Gustaf II Adolf yttrar i flere bref att danskarne vid Elfsborg och Gullberg förlorade öfver 300 man, och att svenskarne bland annat byte vunno en skön messingskanon samt ett antal musköter och värjor.

nande i denna provins locka fienden tillbaka ur Vestergötland. Denna plan gillades af konungen, som den 4 Februari tillskref hertig Johan, begärande att denne ville söka försvara gränsen, till dess konungen sjelf hunne komma till undsättning, hvilket med allra första skulle ske, »och äro vi till sinnes att nu straxt begifva oss härifrån, och akta, vid Gud, i morgon hålla middagsmåltid i Danmark».[1]

Sedan danskarne enligt egen uppgift brännt öfver 3,000 gårdar i Vestergötland, drogo de sig mycket riktigt tillbaka vid underrättelse om att Cruus infallit i Halland. Tåget gick till Varberg öfver Nya Lödöse, der en stark garnison inlades, bestående af, förutom 300 uppbådade norska bönder, Mathias Kockheims kompani af konungens regemente samt Adam von Kötens, Anthonius Freudemanns och Marquard Rantzaus kompanier, eller tillsammans omkring 1,000 man, med från Bohus nedsända 4 stycken 9-pundiga kanoner med tillhörande krut och kulor.[2]

Så snart Jesper Mattsson Cruus erfarit att konung Christian den 18 Februari med 4 fanor ryttare och 80 rustvagnar samt något fotfolk dragit igenom Lödöse på väg till Halland, vände han sig den 26:te mot danskarnes ännu qvarvarande läger i nämnde stad. Efter att från Gullberg hafva erhållit 3 stycken halfva kartoger, besköt han dermed staden från tidigt om morgonen, samt lät, en stund efter det kulorna börjat dansa derinne, en trumpetare blåsa. Derefter öppnades underhandlingar med besättningen, som till minsta delen utgjordes af danskar och derför begärde få kapitulera. Häremot var ingenting att invända, helst staden omgafs af fasta pallissader och en graf, hvilken besättningen dittills försvarat genom ett ihärdigt skjutande med sina 4 kanoner. Men när besättningen skulle rycka ut och nedlägga vapen, befanns att de äfven ville medtaga de bönder som öfvergått till fienden, hvilket dock vägrades, och så fortsattes beskjutningen. Slutligen måste besättningen gifva förloradt och fick utgå med sina undervärjor, men bönderna måste stanna qvar och blefvo derefter nedhuggne. 200 man af besättningen gingo öfver i svensk tjenst, er-

---

[1] *Bil. XVI. Riksarkivet*, Riksregistraturet 1612 fol. 66.

[2] När Christian IV anländt till Varberg hölls der fastlagssöndag tacksägelsegudstjenst till vår Herres ära, som ansågs hafva lemnat nådigt biträde vid ödeläggandet af så många fattiga menniskors hus och hem.

hållande en *Hans Otto* till höfvitsman, hvarjemte de tilldelades kläder och en half månads sold.[1]

Härifrån tågade Cruus till Hisingen, brände Kongahälla, men kunde icke anfalla Marstrand af brist på kanoner. Derefter hemsöktes Uddevalla, hvarifrån han lät sätta 300 ryttare öfver på öarne i skärgården, att der bränna och härja; slutligen hade han på detta sätt i Bohuslän, enligt egen uppgift, sköflat 18 socknar, hvaraf han naturligtvis skördade stor berömmelse. Derefter gick det ut öfver Halland, dervid han sammandrabbade med fienden under konung Christians eget befäl, hvarvid många af den förnämare danska adeln stupade och konungen sjelf var i lifsfara.[2]

Som det emellertid med säkerhet kunde väntas, att fienden skulle med större kraft än hittills återupptaga försöket att eröfra Elfsborg och Gullberg, uppdrog Gustaf Adolf den 29 Februari åt riksrådet och fältmarskalken friherre Gustaf Eriksson Stenbock, Erik Ribbing till Svensö, Anders Olofsson Oxehufvud till Uddetorp och fältmarskalken Jesper Mattsson Cruus, att, efter det anbefalda tåget till Nya Lödöse, Marstrand och annorstädes, så förlägga trupperna, såväl de värfvade under Patrik Rederfelt, som äfven Vestgöta ryttare och knektar, Uplands ryttare och ett kompani dalknektar, att de kunde vara till hands, börande de nämnde förtroendemännen förhandla med innevånarne i trakten att utgöra en gärd till krigsfolkets underhåll. Slutligen skulle tillses att Elfsborg och Gullberg blefve provianterade med allt, som kunde sätta dessa fästningar i stånd att uthärda en belägring, och borde medel dertill tagas af kyrkotionden, skatten och annan ränta, samt af den senast pålagda gärden.[3]

Om åtgärderna för Elfsborgs förseende med lifsmedel, och hvad som i öfrigt behöfdes, underrättades derpå Olof Stråle, som äfven erhöll meddelande om att Gustaf Stenbock, Erik Ribbing och Anders Olofsson Oxehufvud fått uppdrag att resa ned till Elfsborg, för att undersöka hvar skulden låg till dröjsmålet med eskaderns utrustning, samt för att taga reda på om der fanns tillgång till pålitligt sjöfolk, proviant och annat som behöfdes.[4]

---

[1] *Johan Widekindi*, anf. arbete sid. 40. Enligt *Axel Larsen*, Kalmarkrigen, voro vid tillfället Mathias Kockheim och Rantzau frånvarande.

[2] *J. Hallenberg*, anf. arbete.

[3] *Bil. XVII Riksarkivet.* Registraturet. Höjentorp den 29 Feb. 1619.

[4] *Bil. XVIII Riksarkivet*, Registraturet. Höjentorp den 1 mars 1612.

När det dröjde med verkställigheten af provianteringen, blef konungen orolig och tillskref den 4 April Stenbock och Ribbing med ytterligare befallning härom, läggande dem på hjertat »hvad makt Oss och Sveriges krona der uppå ligger, att befästningarne måtte vara väl försedde. Dagen derpå erhöllo Erik Ribbing och Anders Olofsson Oxehufvud särskild fullmakt att sörja för Elfsborgs förseende med lifsmedel, hvarför de anmodades att först mot god betalning lemna så mycket spannmål, som de sjelfva kunde umbära, samt forsla den genom natt och dag till slottet, och sedan upphandla dylik af andra der i landsorten, »det vare sig adel eller oadel, präster, borgare eller hvem de vara månde.[1]

Med afseende på besättningen, gaf konungen den 7 April knektehöfvitsmannen *Peder Persson* befallning att, genast efter det brefvet kommit honom tillhanda, uppfordra alla sina knektar öfver hela Nerike, och med dem begifva sig natt och dag ned till Elfsborg, för att bevaka och försvara fästningen, på det att de knektar, som varit der sedan länge, må blifva aflöste, »hvilket du», heter det, »utan försummelse eller dröjsmål efterkomma skall, så framt, det Gud förbjude, att befästningen igenom ditt dröjsmål eller försummelse något vidkommer, du icke skall vara förtänkt att dertill svara.[2]

Slutligen stärktes äfven den högsta ledningen af slottets försvar derigenom, att dels *Peder Jöransson Ulfsparre* den 4 mars utnämndes till ståthållare på Elfsborg, Olof Stråle till hjelp, och att dels samma dag utfärdades fullmakt för *Hans Otto* att vara kommendant på Elfsborg, eller som det hette »Chargent Major eller Öfverste vaktmästare», och skulle han »alltid vara förpligtad vårt och Sveriges rikes gagn och bästa söka befordra, all skada och fördärf afvärja och förekomma och i tid varna och tillkännagifva; han skall ock derhos alla saker uti grann och god akt hafva, särdeles med vakt och vård mot våra och Sveriges rikes fiender, så att befästningen icke igenom förräderi, öfverraskning eller något annat sätt oss och Sveriges krona må ifrån komma, och fienden den mäktig blifva, utan henne med lif, blod och mod och all för-

---

Jemf. bilagorna XIX och XX, båda af $^1/_3$ 1612, med fullmakt dels att använda kyrkotionden till slottets proviantering, dels att proviantera skeppen.

[1] Bilagorna XXI och XXII. *Riksarkivet*, Registraturet. Stockholm den 4 och 5 april 1612.

[2] *Riksarkivet*, Registraturet, Stockholm $^7/_4$ 1612.

måga hjelpa till att förfäkta och försvara». I sold utlofvades 800 daler om året samt fri kost på slottet för honom sjelf och tvenne andra.[1]

Af allt framgår med hvilken oro konungen tänkte på Elfsborg, »alldenstund», som han själf skrifver, »Elfsborgs befästning är en den förnämsta, på hvilken oss och riket i denna tid synnerligen makt på ligger». Denna märkbara oro kom äfven konungen att tvifla på förmågan hos slottets befäl, hvilket gjorde att han den 22 April utfärdade en fullmakt för *Nils Jöransson Stiernsköld* till Viby, Tuna och Treudden att vara öfverste ståthållare derstädes. Han ålades hafva en god och trogen uppsikt öfver alla som användes på slottet, och om han anfölles af fienden med belägring, skulle han med högsta makt och förstånd försvara fästningen, hvarför alla befälhafvare, vaktmästare, arklimästare, bösseskyttar, höfvitsmän och menige krigsmän, äfvensom alla som på Elfsborg använde blifva, befallas vara honom hörige och lydige.[2]

Då det i fullmakten på ett ställe heter: »Och på thett Wälte Nils Stierneskiöldh må deste bättre komma til handa, haffue wij honom til hielp der på Elfzborg i Slottsloffwen förordnatt oss Elskelige, Edle och Wälbördige — — — — — — — — — — — — — hvilke honom med Rådh och dådh skole bijstandige wara», men namnen på dem, som skulle biträda honom i slottslofven, aldrig blifvit insatte i fullmakten, förefaller det som den senare vore endast ett utkast som icke utskrifvits. I alla händelser kom fullmakten icke till användning.

De underrättelser, man vid denna tid hade från flere håll om Danmarks rustningar, bebådade anfall på olika sidor; det sades att tolf danska örlogsskepp skulle vara ämnade mot Elfsborg och Gullberg; att konung Christian sjelf tänkte angripa Öland samt att Stockholm och Stegeborg äfven vore hotade. Detta var endast delvis riktigt; planen var att en armé under Gert Rantzau skulle vända sig mot Småland, Öland och Östergötland, hvaremot hufvudanfallet under Christian IV:s personliga ledning skulle göras mot Vestergötland, och främst mot Elfsborg och Gullberg.

---

[1] *Bil. XXIII. Riksarkivet*, Riksregistraturet den 4/3 1612.

[2] Bil. XXIV. *Riksarkivet*. På Gullbergs fästning, som var väl försedd med krigsförråd och lifsmedel, förordnades *Påfvel Wulf* till höfvitsman och *Rasmus Tordsson* samt *Thomas Est* till ståthållare, hvilka befaltes gå hvarandra till handa med råd och dåd.

Redan den 13 Februari 1612 fick amiral Jörgen Daa befallning att segla ut med flottan, och i midten af Mars var han färdig att gå till sjös. Sjelf hissade han sin flagga på »Rafael» om 22 kanoner, med Jacob Klausen som skeppschef, och eskadern utgjordes i öfrigt af »Leoparden» kapten Enevold Stygge, »Makrilen» kapten Olof Normand, »Røde Løve» om 6 kanoner, kapten Anders Nold, »Sorte Hund», kapten Steffen Sørensen, »Turtelduen» kapten Klaus Povelsen och »Hejringnæs» kapten Jens Munk.

Amiralen skulle begifva sig, liksom året förut, till farvattnet utanför Elfsborg, för att iakttaga om den dervarande svenska eskadern ännu låg qvar. Hade den redan gått till sjös, skulle den förföljas hvar den än sökte hamn.[1]

Vid amiralens ankomst till Göta elfs mynning i slutet af Mars, voro tre af de svenska fartygen segelklara, men hindrades nu att utlöpa. Straxt efter det Gustaf Stenbock, Erik Ribbing och Anders Olofsson erhållit befallning att resa ned för att påskynda eskaderns utrustning, mottog nemligen konungen af riksrådet i Stockholm en bedröflig skildring af flottans tillstånd i allmänhet, hvarjemte det hette: »Derför synes oss rådligast vara att man sänker skeppen vid Elfsborg på ett beqvämligt rum, der de vid lägligt tillfälle åter kunna tagas upp igen, eller och låta sätta eld på dem, börande skeppens besättningar afgå till Stockholm.[2]

Det var likväl icke tilltalande att utan vidare följa detta råd, helst slottet hittills lyckats försvara sig. Konungen valde derför en medelväg, när han föreskref såväl fältmarskalken Cruus som ståthållaren på Elfsborg, att taga kanonerna af koppar från fartygen och sända dem till Stockholm; skeppen kunde få andra i stället för att så snart som möjligt gå till sjös. Blefve fartygen icke i tid färdiga, skulle både folk och kanoner sändas till Stockholm, och, om fienden hårdt ansatte, borde skeppen sänkas.[3]

Härpå svarade Stråle, att han skulle låta sänka skeppen, om fienden komme och man icke såge någon annan utväg, dock hoppades han att det bålverk, han låtit timra på Skinnarklippan, skulle kunna försvara dem. Han hade dessutom i öfrigt förbätt-

[1] *Axel Larsen*, Kalmarkrigen sid. 197.

[2] *Riksarkivet*, Riksregistraturet 1/3 1612 samt Rådets skrifvelser 1611—1612 den 2/3 1612.

[3] *Riksarkivet*, Riksregistraturet 9/3 1612.

rat fästningen på ett sådant sätt, att, hade han blott tillräckligt med folk, hyste han ingen fruktan för utgången af ett anfall.[1]

De allt mera bestämdt uppträdande ryktena om fiendens öfverväldigande makt förfelade icke att utöfva ett oroande inflytande på Stråle, och dennes tillförsigt började vackla. Han, jemte dem som med honom voro i slottslofven, tillskref sålunda regeringen hur illa fästningen vore försedd, och, hvad honom sjelf vidkom, bekände han sin oförmåga, samt begärde befrielse från den ansvarsfulla platsen. De andra af befälet voro också nästan odugliga enligt hans mening: *Peder Jönsson* var visserligen en gammal ärlig man, men så illa sårad, att han på en ryssbår måst låta föra sig derifrån, emedan det icke fanns någon fältskär på slottet, och *Gustaf Hansson*, som hade tjenat redan under konung Gustaf I:s tid, var så gammal att han intet stort förmådde uträtta.[2]

Detta var visserligen en bedröflig skildring, men Stråle nämner å andra sidan icke de krafter som verkligen stodo honom till buds, nemligen den som i öfrigt var med honom i slottslofven, nemligen Peder Jöransson Ulfsparre, likalitet som kommendanten Hans Otto eller befälhafvaren öfver Nerikes knektar Peder Persson.

Christian IV var icke den man som förspilde tiden, utan hade beslutat att fälttåget skulle börja vid ingången af Maj månad. Afsigten var, som förut är antydt, att vesthären under konungens eget befäl skulle tåga mot Elfsborg och Gullberg. I sin helhet skulle den komma att utgöras af följande trupper:

rytteri: Hoffanan, tre fanor från Jutland, en från Fyen, två under hertig Georg af Lüneberg (hertigens egen

---

[1] *Johan Widekindi*, anf. arbete sid. 40. *Skinnarklippan* (Skinnare betydde garfvare) hade sitt namn deraf att kronans slagteri var der beläget. Kronan hade alltid brist på redbart mynt, och det hade sålunda händt, att när örlogsfartyg sändes utrikes för att hemta värfvadt manskap, eller i andra ärenden, hade befälet sett sig nödsakadt att, för tillfredsställande af nödvändiga kraf, föryttra kanoner och dylikt, samt till och med sjelfva skeppen. Då sålunda den i svensk tjenst stående Johan von Mönnichhoff i slutet af 1611 sändes till Nederländerna för att värfva trupper, och derjemte de ofta omnämnde 6 skeppen från Elfsborg utrustades, att till Sverige hemföra dessa, vidtog man den åtgärden att, till förekommande af en sådan penningbrist, på skeppen inlasta alla de oxhudar och bockskinn, som voro i förråd i kronans slagteri vid Elfsborg, eller fogdarne deromkring kunde hopsamla, för att vid behof säljas.

[2] *Johan Widekindi*, anf. arbete sid. 82. Någon *Gustaf Hansson* nämnes icke bland tjenstemännen på Elfsborg 1610—1611, men väl en slottsskrifvare *Gustaf Jönsson*.

samt en kommenderad af Joachim Prenger), och vidare fanor under befäl af Joachim Bülow, Bendix von Hagen, Frantz Ernst von Dalwig och Rabe Philip Bogreben, jemte en liten fana franska dragoner under Jan Bovie, som i slutet af April kommit in i riket; tillsammans 12 fanor.

fotfolk: konungens eget regemente, bestående af 3 kompanier under Bernt Funckhausen, Alze Fassema och Sören Bugge samt lifkompaniet under Thomas Nold;

» hertig Georgs af Lüneburg regemente, bestående af 4 kompanier under Öfverstelöjtnant Andreas von Kitzleben, Ernst von Botmer, Wulff Heinrich von Wersabe och Marquard Rantzau samt hertigens eget kompani;

» Jörgen Lunges regemente, bestående af 5 kompanier under befäl af Fabian von Loeben, Hans Georg Schenck, Lasal von Bladis, Hartvig Lindenow, David von Erpen, Johan Butinga och Jörgen Lunges eget kompani; tillsammans 16 kompanier.

Härtill skulle ytterligare komma 15 af Robert Willeby i England värfvade kompanier, som den 8 April inskeppats till Marstrand; vidare ett engelskt frikompani under Jon Zelwig samt en liten irländsk fännika under Simon Bi.[1]

När engelsmännen tillstött, skulle hären sålunda räkna 11 fanor ryttare, 1 dragonkompani samt 32 kompanier fotfolk, eller tillsammans omkring 11,000 man.

Den 28 April uppbröto öfverste Jörgen Lunge och ryttmästare Joachim Bülow med hela rytteriet och omkring 2,000 man fotfolk af hertig Georgs och Jörgen Lunges regementen, samt tågade från Skåne, der hären samlats, genom Halland till Elfsborg.

Konungen sjelf begaf sig den 2 maj ombord på det vid Kroneborg liggande skeppet »Viktor» och seglade, ledsagad af en transportflotta om 41 fartyg med konungens eget fotregemente ombord

[1] *Axel Larsen*, Kalmarkrigen sid. 199 o. f.

till Göta elfs mynning, som nåddes efter två dagar. Dagen efter ankomsten, eller den 5 Maj, beordrades Jens Munk i land med 200 matroser, för att uppkasta löpgrafvar, och efter hand landsattes manskap och förråder; hvar landstigningen skedde nämnes icke, blott att den skedde en fjerdedels mil från Elfsborg.

Samtidigt anlände från Bohus den stora belägringsparken, hvilken fraktats på elfven och landsatts nära slottet. Den utgjordes af:

2 kartoger, som kallades »de flyvende Heste»,
1 d:o, spansk, som sköt kulor om 36 ℔,
1 d:o, »Sanct Hans», för » » 30 ℔,
1 3/4-dels kartog, »Apostelen», för kulor om 20 ℔,
2 kartoger, »Gedions», » » » 28 ℔,
1 kanon med halft gods » » » 9 ℔,
1 engelsk halfslanga » » » 9 ℔,
1 jernkanon med fyrlås, fältlåda och kammare samt
4 kammarkanoner af koppar med 8 kammare och dubbla fältlådor med tillhörande skaklar, eller tillsammans 14 kanoner. Dessutom lemnade Bohus krut, kulor, luntor samt redskap för belägringsarbetena såsom 500 jernskoflar, 300 spadar och 200 hackor.[1]

Särskildt till en början kostade arbetet i löpgrafvarne lifvet för många, men konung Christian uppmuntrade trupperna med sin personliga närvaro, hvarjemte han lät utskänka åt dem en åm rhenskt vin och en tunna Rostockeröl, sjelf bändande upp kärlen med sin dolk.

Natten mellan den 5 och 6 maj började de egentliga belägringsarbetena med approcher, minor och anordningar för batterierne. Då man märkte att slottets besättning stod i förbindelse nattetid med Gullberg, lät konungen den 7:de två mindre örlogsfartyg, deraf det ena var »Makrelen», smyga sig förbi Elfsborg uppåt elfven, för att hindra detta.

Stråle skyndade sig att om fiendens inträffande underrätta fältmarskalken Jesper Mattsson Cruus, begärande förstärkning af besättningen, hvarjemte han rådde Cruus att med all makt skynda till strändernas försvar, och att om möjligt söka afvärja belägringen. Han berättade att de två fiendtliga fartygen med våld gått förbi Elfsborg uppåt elfven samt lagt sig emellan Stigberget och Otter-

---

[1] *Axel Larsen*, Kalmarkrigen.

hällan, samt att fienden dagen förut lägrat sig på repslagarebanan utanför slottet och der begynt förskansa sig, äfvensom att danskarne låtit 8 murbräckor komma från Bohus. Slutligen beklagade han sig, dels öfver att icke Nils Stjernsköld kommit honom till hjelp, och dels öfver att ståthållaren på Gullberg, Rasmus Tordsson fått förstärkning af 300 man under Peder Månsson, men Stråle ingen, ehuru besättningen på Elfsborg icke utgjorde mer än 400 man tillsammans.

Det torde icke heller kunna nekas, att denna styrka var alldeles för obetydlig att tillfredsställande besätta så ansenliga fästningsverk, och ett drygt ansvar synes onekligen drabba Stiernsköld, som försummade att i tid fullgöra den befallning han erhållit, nemligen att begifva sig in i slottet, hvarför han kom en dag försent, då belägringen redan börjat, och han alltså måste draga sig tillbaka.

Sedan de tvenne danska fartygen vid Stigberget numera hindrade den tillförsel af lifsmedel, som förut egt rum nattetid från Gullberg, och belägringshären tillintetgjort allt hopp om undsättning i öfrigt, var sålunda fästningen numera uteslutande hänvisad till sina egna krafter.

Om belägringens gång hafva vi endast spridda upplysningar från svenskt håll, men lyckligtvis mera fortlöpande och detaljerade från fiendens sida. Det danska riksrådet Olof Rosensparre, som var ögonvittne till belägringen, har nemligen i en medhafd almanack för året dag efter dag gjort anteckningar, hvilka sålunda hafva ett icke ringa intresse. Han berättar:[1]

»Den 2 Maj seilede kongelige Majestät paa Victor af till *Ölsborg* (Elfsborg) att belejre, med fleer Skibe og mange folk, og var jeg ogsaa paa Victor. Den Allermechtigste Gud give til god lycke, og sende Hans Majestæt og os alle löckeligen med vel forretted Sag tilbage igien uden all Skade».

»Den 5 Maj kom Hans Majestæt i land 1 fierding miil fra Ölsborg, og samme afften lod Hans Majestæt nogle faa Rytter og en Thrometer bravere for Slottet, mens de skiöd intet ud, og samme Natt gick Hans Majestæt paa adskillige stæder uden for Slottet, og besaae leiligheden, hvorledes dett sig begaf, var ieg med».

Här behöfves dock ett fullständigande. Stjernsköld hade vis-

[1] *J. Hallenberg*, anf. arbete II bil. III.

serligen dragit sig tillbaka, men, som det kunde antagas, att han skulle uppbjuda allt för att störa belägringen, posterade konung Christian den 8:de Maj, för att möta honom, en styrka af 10 fanor ryttare och 2,000 man till fots »en liten half mil ifrån Elfsborg», på vägen der svenskarne skulle fram. Det säges icke närmare hvar truppen stod, men det tillägges i berättelsen, att svenskarne skola få med Guds hjelp rätt godt med stryk, förr än de komma igenom», »ty de skola öfver ett vatten till oss».[1] När man härvid ihågkommer, att svenskarne måste komma öster ifrån, från trakterna mellan Nya Lödöse, Lerum och Landvetter, är det alldeles tydligt, att det vattendrag som åsyftas, och som befann sig på en half mils afstånd från Elfsborg, är Mölndalsån. Truppen måste sålunda befunnit sig på den punkt, der de förenade vägarne från Gamla Lödöse och Lerum sammanstötte med vägen från Landvetter.

Olof Rosensparre berättar vidare:

»Den 6 Maj blef sködt toe af vores Soldater med et falkonet kugel, og den 3:dje, som stod imellem dem, blef inthet at skade.

Den 7 dito om natten var Kongelige Majestæt og ude om Natten indtil det var daag, og loed udgrave den dam (vallgrafven) ved Slottet, loed afkaste broen, loed deme dens Indlöb nar löb till Slotten. Samme natt löb et af Kongl. Maj:ts Skibe og en Jact Elsborg forbii, og skiödt de af kastellet flere efter dem, dog giorde ingen Skade. Var ieg med, Blev og samme Tiid begyndt der nere med toe Batteri at opkaste. Som Kongl. Maj:t saat paa en stor Steen og tilsaae hvorledes paa Thransieren blef forbögit, da skiödt de ud af Slottet med et Falkonett, og Kugelen thog ikke over three Fingers bredt fra Hans Maj:ts ene been, og en Pickert, som Hans Maj:t hafde lagt neder paa jorden, blef sködt sönder. Dend Allermægtigste Gud være loved, som Hans Maj:t naadeligen fra Ulökke bevaret.

Den 8 dito om natten var Kongl. Maj:t neder under Slottet, og da loed begynde paa Batterie, som husit skulde beskydes. Gud hielp till god lykke!»

Tvifvelsutan var det för detta batteri, som konungen samma dag beordrade Sten Malteson Laxmand, att genast utan all försum-

---

[1] *Albert Skeels* bref till sin fru, *Bertha Friis*, dat. Lägret for Elfsborg den 17 maj 1612. *Kongl. Biblioteket i Köpenhamn.*

melse sända till lägret de grofva kanoner, som för någon tid sedan skickades till Bohus. Till den danska hären skulle derjemte afgå de »bondeknektar», som konungen befallt dit, och skola de efter hand som de inträffa på Bohus, »ideligen sändas till lägret», dit äfven förväntas smör och bröd.[1]

»Den 9 Maij eftermiddag», fortsätter Rosensparre, »var Kongl. Maj:t neder ved det Batterie, og loed opkaste og arbeide derpaa».

»Den 10 May var Kongl. Maj:t offer paa *Hysingen* tvert offer fra Ölsborg, og den leilighet besaae, og var ingen med Hans Maj:t uden ieg. Samme dag bekom Hans Maj:t da forst ij (2) af de store Stöcker (kanoner) i Land. Samme aften spisede hos ham».

»Den 11 Dito loed H. Maj:t fleere Stöcker hente i land. Samme dag bleff skött 1 Thrometer ihiel, som modvilligen gick strax under Slottet, og 1 Corporal blef saaret».

»Den 13 Dito var *Jens Juel* og ieg ude, der som de Danske og Tyske Rytter ligger og mönstrede dem, deslige de Tydske Soldater der ligger.»

Det är högst eget att Rosensparre icke under denna dag ens omnämner något vida vigtigare än att mönstra knektar, nemligen eröfringen af verket på Skinnarklippan.

Elfsborg var, der det låg högst uppe på en brant klippa, en efter den tidens förhållanden stark fästning. Sjelfva slottet var ett italienskt kastell, uppfördt, som vi veta, under Gustaf I och ombygdt under Johan III efter ett nu redan föråldradt befästningssystem, men omkring detsamma slöt sig en yttre befästning af dubbla vallar med djup graf, bastioner, hornverk och betäckt väg, allt i öfverensstämmelse med den rådande holländska befästningskonsten. Med klar blick hade Stråle insett den stora, för att icke säga afgörande betydelse, den norr om utanverken, tätt intill grafvens utlopp i elfven belägna, rätt branta och höga Skinnarklippan egde. Han hade äfven, som vi förut omnämt, i tid tagit den i besittning och der anlagt ett verk, som likväl hufvudsakligen endast utgjordes af ett blockhus, omgifvet af starka palissader, och beväradt med några mindre kanoner.[2]

Om detta verk hade man kämpat allt ifrån belägringens början — det heter att det manligen försvarats i 8 eller 9 dagar —

[1] *Norske Rigsregistranter* 4: 464. Fältlägret for Elfsborg den 8 maj 1612.

[2] *Monumenta historiæ Danicæ* II: 736.

tills den franske ingeniörofficeren *Grandfond* med en petard sprängde porten till palissadverket, hvarefter Christian IV sjelf, säges det, i spetsen för de franska dragonerna under befäl af *Bouvier*, stormade skansen, nedhögg en del af besättningen och tvang återstoden att öfver grafven fly in i fästningen.[1]

Efter denna svåra förlust var Elfsborgs fall endast en tidsfråga, ty genom eröfringen af Skinnarklippan hade fienden fått tillfälle att på allra närmaste håll uppställa grofva kanoner, som snart skulle rasera den midtemot belägna delen af utanverken.

»Den 14 May», fortsätter Rosensparre, »var Jens Juel og jeg neder og mönstrede Engelske Soldater, paa toe Skibe ankommet være».

»Den 15 Dito mönstred Jens Juel og jeg Engelske Soldater paa fiire Skibe ankommet var».

Nu ansåg man sig kunna uppfordra slottet att gifva sig: »Samma dag», heter det, »loed Kongl. Maj.t Rytter og Knegte udi deres Thog Ordning hidt for Slottet mönstere, og siden i deres fulde Slagt Ordning, og fae Svendsken det dem ilde behaget, og samme dag opæsket Kongl. Maj:t Slottet, (som) da begiæret 14 dags Respit, hvilket Kongl. Maj:t ikke bevilge vilde, mens loed dem igien sige: saa fremt de ikke opgaf huset, mens med gewalt det intog, da skulde der ikke en leve. Mens de vilde da dem ikke anderledes erklere, og loed Kongl. Maj:t strax begynde at skyde paa huuset fiire Stöcker.»[2]

Belägringsarbetena hade vid denna tid gjort stora framsteg; den 17:de hade man hunnit gräfva sig under vallen och kommit 15 fot under denna och muren.[3]

---

[1] Samma natt sårades *Palle Rosenkrans* af en muskötkula i låret, just som han höll på att i de yttersta löpgrafvarne uppställa skanskorgar. Såret helades väl, men han återfick aldrig mer sin helsa så att han kunde föra vapen.

[2] Den förut åberopade *Albert Skeel* berättar tilldragelsen i ett bref till sin hustru den 17 Maj sålunda: »Emellan den 14—15 Maj höllo vi i full slagordning, med så mycket folk konungen hade, till häst och fot, omkring Elfsborg, och då uppfordrade Hans Maj:t slottet, då kommendanten svarade att, om han ej inom 14 dagar finge undsättning, ville han uppgifva slottet, hvilket Hans Maj:t ingalunda ville bevilja, hvarpå de på båda sidor begynte skjuta igen, men jag hoppas dricka din skål på Elfsborg inom 14 dagar.

[3] *Albert Skeel* i bref till sin hustru 17/5 1612. *Kongl. Biblioteket i Köpenhamn.* Det heter att timmermannen *Sibrand Janssen* med 8 gesäller arbetade natt och dag i mingångarne.

Besättningen kämpade dock med mycken tapperhet. Den 17:de gjordes ett utfall mot Skinnarklippan samt lyckades alldeles öfverrumpla den der liggande besättningen, hvaraf 30 man dödades och sårades; det tyckes likväl icke som man förmått hålla sig qvar der. Ett andra utfall dagen derpå misslyckades fullständigt och de utfallande drefvos tillbaka i porten.

Om Stråle också ej fått den påräknade undsättningen af Stjernsköld, vore den senares företag likväl icke utan betydelse. Han hade visserligen måst draga sig tillbaka för öfvermakten, men likväl ställt sig så, att han kunde hindra tillförseln från land för belägringshären, och ansåg till och med att han skulle derigenom kunna tvinga danskarne uppgifva företaget af brist på lifsmedel. Hären bestod nemligen till en betydande del af främmande värfvade trupper, hvilka icke vore sinnade underkasta sig några synnerliga umbäranden, och följden häraf var att 60 man redan rymt och begifvit sig in i slottet.

Att Stjernskölds förhoppningar och uppgifter icke voro alldeles gripna ur luften, intygas för öfrigt af Rosensparres anteckningar, deri han meddelar:

»Den 19 may legte Kongl. Maj:t, Jens Juel og jeg »Munten» eftermiddag; tabte jeg fiire daler. Samme dag var der af Soldaterne her ude i Skoven, og dref dend igiennem, og feck de en Engelsk, som vilde have ofverlöffit, blef strax henget». Det hade sålunda visat sig sådana tecken till upplösning inom trupperna, att man måste utsända afdelningar att ströfva igenom trakten för att gripa öfverlöpare.

Som ställningen i alla händelser var ytterst allvarlig för Stråle, gälde det framför allt för honom att genom ståndaktighet vinna tid, och derigenom öka möjligheten af befrielse. Han hade vid belägringens början skyndat att derom underrätta konungen, som svarade härpå den 14 maj:»[1]

»*Gustaf Adolph.*

Wår synnerlige gunst och nådige benägänheet med Gudh tilförende. Wij hafwe, *Olof Stråle,* bekommit eder Skrifwelsse och deraf förnummit att wåre Fiender the Danske hafwe belägret sigh *Elfzborgz* Befästningh i den acht och meening, at de oss och

[1] *Riksarkivet.* Registraturet. Svartsjö den $^{14}/_{5}$ 1612.

Sweriges Crono det med wåld ifrån tage och vnder sigh komme wele. Och althenstund I wäll kunne tänckia, hwadh macht oss och Rijket på samme Befästning ligger. Derföre begäre wij nådeligen, at i wele hafwe alle saaker i grann och godh acht. Och som een Ährlig uprichtigh Swänsk Man, den oss med troohetz Eedh förplichtedt ähr, ägner och böör, vti allo måtto så widt som Meniskelig och möijeligit ähr, göre Fienden Afbrech och Mannligit mothstånd, så at the för:te Befästning, hwarken genom macht hooth och vndsäijelsse, eller söthe Ord och vnderhandling kune mächtige blifwe, Vthan at hoon oss och Swärigis Crono må blifwe hållin till trogin hand. Wij försee oss, at samme Befästning så med kruuth, loodh, folck och Proviandt skall wara försedd, och elliest i allo måtto Befästett, at Fienden derföre inthet skall kunne vträtta, Och weele wij medh det allraförsta komme eder till wndtsätting, med wår Krigzmacht, förhoppes och thå kunne slå dem ther ifrån, Och elliesth saakerne så laga, at belägringen der icke förlänge wara skall. Deropå I eder wisth förlåthe måge. Hwadh belanger det i hafwe begäret om Nydala Godtz, så hafwe wij befallet der effter ransaake Men ingen beskeed bekommit, Och wele, när wij få see wår S: käre Herfaders bref, icke allenest det confirmere, vtan och elliest i Andre måtto, eder således betänckie och ihugkomme at I skole hafwe Ordsak oss derföre att betacke, Hwilket wij eder gunsteligen icke hafwe welet förhålle. Befalle eder gudh Alzmechtigh».

Det var dock ej så lätt att i hast bringa till stånd och föra ned till Elfsborg en armé, tillräckligt stark att möta och slå belägringshären, och i själfva verket utvecklade sig nu händelserna vid Elfsborg hastigare än Gustaf Adolf förmodat, ty, sedan belägringsbatterierna blifvit färdiga, började beskjutningen på fullt allvar och med stor framgång.

»Den 21 May om natten loed Kongl. Maj:t med grof Stökker og Musketerer skyede flux alle veigre paa Skanskarene, og ellers andre Stæder, og vilde Hans Maj:t haft nogen folk, Murerer at skulle minere og derover loed skyde, at de desbedre kunde komme dertil.»

»Den 22 May, da Klockken var ved half gaaen aatte, loed Hans Maj:t med all maget skyde paa det store Taarn, som Spiiren var paa, og inden 4 Timer var en stor Part neder af det, og siden loed Hans Maj:t opæske huuset, og de tog dem betenkende til

Klokken var toe, derefter erkläret de dem, det ikke kunde giöre. Saa loed Kongl. Maj:t strax begynde at skyde paa det Stæd, Hans Maj:t lod det anlöbe, og komme nogen af vores folk ind paa Thaarnet, men formedelst noget fyrverk og krudt maatte vores folk derud, mens over samme Fyrverk kom der Ild i Spiiren og andre Træverk udi Taarnet, at der kom en mægtig Ild op, og strax lod kongl. Maj:t igjen opfordre huuset; da begierede de Respit til anden dagen Klokken var aatte, hvilket og blef beviljet.»

Genom beskjutningen den 21 under natten och följande dag hade sålunda slottet lidit högst betydligt. Hälften af verken åt söder, eller den sida som vände sig mot de danska batterierna vid repslagarebanan, hade fallit ned i vallgrafven; ett verk både af beskjutningen och förmodligen äfven af en sprungen mina. En stor del af det stora tornet hade delat samma öde och nedrasat jemte dervarande kanoner.[1] Det var sålunda icke underligt att besättningen begärde två timmars betänketid, egentligen för att, som det vill synas, få rådrum att granska skadans omfång, ty efter dessas förlopp lemnade den det käcka svaret: »Das Sie anders nicht den Kraut und Loth zu willen wüsten, de dachten auch das Haus ihrem Herrn und der Chron Schweden zum besten zu erhalten», eller, efter en annan berättelse: »Nu gälde inga andra samtal än genom kulor och krut, och att Elfsborg icke vore något Kalmar».

Det hade ju icke heller kunnat försvaras, om man uppgifvit slottet, utan att ens afvakta en stormning. Belägringsbatterierna fingo sålunda återupptaga deras verksamhet, ökande elden för att vidga brescen, och när detta mål ansågs uppnått, stäldes hela armeen i slagordning, med befallning att vara färdig till storm. Engelsmännen skulle utföra första angreppet, hvilket egde rum klockan 7 på aftonen den 22 Maj, med mycken tapperhet; det lyckades en del fiender, både officerare och manskap, att inträngä i tornet, men utdrefvos igen och stormen afslogs manligt af besättningen, med en förlust för fienden af omkring 200 man. Under denna hårda strid träffades slottshöfdingen, Olof Stråle, af en kanonkula i benet.

Konung Christian ville dock ej gifva förloradt vid denna första motgång, utan anordnade ett nytt angrepp, som utfördes af

[1] I *Monumenta historiæ Danicæ* II: 736 heter det att ena sidan af tornet föll ned mot det Kongl. Högqvarteret och så hastigt, att tornets öfversta del med dervarande kanoner störtade i löpgrafven.

hans eget regemente och af det fotfolk, som anfördes af hertig Georg af Lüneburg. Af de anfallande kommo äfven nu några upp, men tornet var icke synnerligen stort och några flere fingo icke rum deruppe än de, som inkommit, hvarjemte ett vidare framträngande försvårades af barrikadering, hvars undanrödjande kräfde tid.

Deraf begagnade sig den genom lidna förluster numera glesnade besättningen, som lösgjorde ännu för handen varande bjelkar och nedstörtade dem öfver fienden, hvilken derjemte öfveröstes med nedkastade beckkransar och andra förut iordninglagade brännbara ämnen. De stormande tvungos slutligen att vika, och drogo sig tillbaka med svåra förluster.[1]

De af besättningen använda eldfängda ämnena vållade emellertid den afgörande olyckan, i det att genom dem uppkom en eldsvåda, som angrep ett af tornen. Härigenom omöjliggjordes visserligen alla stormningsförsök på denna punkt, men å andra sidan hotades hela slottet med undergång i lågorna, helst fienden gjorde allt hvad den kunde för att öka branden, sökande skjuta eld i äfven andra byggnader, och främst i dem, hvari förråderna förvarades.

Som vi sett af Rosensparres berättelse, uppfordrades nu slottet ånyo och man hotade att besättningen, att om slottet toges med storm, skulle den dödas till siste man, en hotelse som vid den tidens krigföring innebar fullt allvar. Stråle begärde nu betänketid öfver natten, hvilket äfven medgafs, helst striden varat så länge att blott få timmar voro qvar till morgonen.

När konung Christian följande dagen, den 23 Maj, klockan 8 på morgonen åter begärde att slottet skulle kapitulera, såg Stråle ingen möjlighet att längre draga ut på den ojemna striden. Han sjelf var sårad, och af besättningen voro ej mer än 250 man vid lif, eller enligt en annan berättelse blott 200, deri inberäknade sjuke och sårade. Han begärde derför att tvenne underhandlare måtte komma upp till slottet, för aftalande om kapitulationsvilkoren. I följd häraf infunno sig såsom fullmäktige på Christian IV:des vägnar ränte- och proviantmästaren *Otto Scheel* och *Jens*

[1] Bland de sårade i danska hären vid detta tillfälle befann sig äfven Jörgen Langes öfverstelöjtnant Fabian von Loeben, en bror till riddaren Melcher von Loeben, som fick venstra benet krossadt af en grof kanonkula och afled den 3 Juni; han hade förut, under fälttåg i Nederländerna, förlorat venstra armen.

Juel, hvilka möttes af slottets kommendant *Hans Otto* och en svensk fändrik.[1] Man öfverenskom härvid att fästningen skulle uppgifvas följande dag, söndagen den 24 Maj 1612 kl. 8 på morgonen, med ammunition och alla krigsförråd, äfvensom de vid Elfsborg liggande skeppen, hvaremot besättningen, de båda knektefännikorna under *Sven Björnsson* och *Anders Månsson,* medgafs fritt aftåg under klingande spel, flygande fanor och under fulla gevär, samt medförande alla egna tillhörigheter. De sjuke och sårade skulle dock få qvarstanna tills de återvunnit helsan, då de egde att fritt begifva sig derifrån.[2]

»För tio dagar sedan», skref Albert Skeel till sin hustru i ett bref dateradt Elfsborg den 24 Maj, »lofvade jag dig att jag skulle dricka din skål på Elfsborg, hvilket jag i dag, Gud vare lof, hafver fullkomnat. I Fredags den 22 Maj sköt konungen slottet till bräcke, och om aftonen kl. 7 lät han löpa storm an och förhöllo de sig väl derinne, så att de afslogo stormen, och miste konungen i samma storm döde och sårade 200 man. I går blef Jens Juel och min bror Otto Skeel sända in till gissel, och 2 af de svenske ut igen, och var jag då trenne gånger på konungens vägnar inne på slottet om allehanda lägligheter att ackordera, så att i dag, som är Söndagen den 24 Maj klockan 9 om morgonen, voro de dragne af slottet och våre i Guds namn der in igen.»

»Samme dag», heter det i Rosensparres anteckningar, »gick Kongl. Maj:t strax på huuset, der de Svenske udganget være». Enligt samma källa funno danskarne på Elfsborg 39 metallkanoner och några af jern samt 8 läster krut och annan krigsmateriel, jemte de sex skeppen, hvaribland ett kalladt »Hector». Skeppen voro visserligen sänkta men upptogos åter och förenades med danska flottan.[3]

---

[1] Rosensparre har här en lucka i anteckningarne; efter orden »en svensk Fændrik kaldes — —» finnes nemligen ett tomrum, som aldrig blifvit utfyldt.

[2] Ehuru besättningen erhållit fritt aftåg, uppgifves dock att en deribland varande bösseskytt, som öfverlupit från fienden och två gånger skjutit efter Christian IV, fasttagits och på en klippa vid stranden lefvande sönderstyckats i fyra delar och lagts på hjul.

[3] 27/5 voro redan 5 af de tagna skeppen åter flytande; den 4/6 var »Hektor» segelklar, den 7/6 »Krabban» och »Blå Ormen» samt den 26/6 »Lamprelen». De båda andra, »Jonas» och »Fransiscus» blefvo ej så snart färdiga, och det ena var ännu icke upptaget i Januari 1613. *Axel Larsen,* Kalmarkrigen sid. 206.

Den 5/6 blefvo en del af de vid slottet eröfrade kanonerna inskeppade till Köpenhamn.

Den från svenska sidan tillämnade undsättningen kom sålunda för sent. Det är icke lätt att nu afgöra hvem ansvaret härför rätteligen drabbar, dock synes det som Stiernsköld låtit onödigt dröjsmål komma sig till last, åtminstone var detta konung Gustaf Adolfs åsigt. Konungen var mycket missnöjd med att Stjernskiöld gått för långt tillbaka och icke i rättan tid förfogat sig till Elfsborg, hvarför han den 27 Maj, tre dagar efter fästningens öfvergång, befalde honom förena sig med hufvudhären under Jesper Mattsson Cruus, som vid lifsstraff var ålagd skynda Elfsborg till undsättning.

Huruvida Olof Stråle gjort allt hvad man kunde fordra i afseende på försvaret, är en annan fråga, som af oss icke kan med säkerhet besvaras. Han hade uthärdat en belägring af 19 dagar, gjort utfall och afslogit stormningar samt hade till sist endast en handfull friskt manskap qvar till besättande af de rätt vidlyftiga verken. Man skulle sålunda gerna vilja tro att icke stort mera af honom kunde begäras, men samtiden dömde icke så. I första öfverraskningen tyckes konungen till och med föreställt sig att förräderi varit med i spelet, när han skref härom till hertig Johan: »Det Hans Kärlighet nogsamt är veterligt, huruledes Elfsborg och Gullberg genom deras otrohet, som på fästningarne hade varit, voro komne i fiendens händer.» Så stränga voro på svensk sida fordringarne på en fästnings försvar, att den i alla händelser tappre Stråle togs i fängsligt förvar. Härur frigafs han visserligen åter, men när Gustaf Adolf sjelf efter Elfsborgs återställande besett fästningen, tillskref han Stråle följande:[1]

»Wij låthe dig vetta, *Oloff Stråle,* att efter wij om den saken, wår och Cronones befestningh *Elffzborg* angående, tilförende icke så hafwe warit vnderrättede, som wij henne nu vthi egen Personn hafwe förfarit, derför hafwe wij henne alt hertill låthet hwiles. Men all den stundh wij nu Personligen hafwe anskedett hwad för godh Lägenheet och tilfelle som hafwer warit, samme befestningh emott all fiendtlig impression att defendera: Såsom ock vtaf alle circumstantier nogsambligen förnummit, huru ganska ringa nödh Eder haar drifwit henne dem Danskom, då wårom Fiendom, Oss och heele Sweriges Rijke till en owtsejeligh skada, så otilbörlighen och Lättferdeligen att updraga, Derföre efter

---

1 *Riksarkivet,* Registraturet, Stockholm den 4 Maj 1619.

billigt är att en sådan högwichtig sak vthi tilbörlig ransakningh tagas, welie wij Eder her medh peremptorie hafwe citerat, och befalle strängeligen, att I medh det aldra första, och åth siste innan tre weckors tijdh, här vthi Stockholm Comparera, till hwad som wår Richs Fischal vthi dedh fall Eder kan hafwa att tilltala och beskylla Eder efterrättandes warden.»

Stråle ställdes sålunda inför rätta. Tyvärr hafva icke rättegångshandlingarne kunnat återfinnas, af hvilka man kunde erfara såväl anklagelsen i enskildheter, som äfven hvad Stråle hade att till sitt försvar anföra. Slutet blef dock att han dömdes saker och ålades betala en plikt af 8,250 riksdaler.

Det ligger härvid nära till hands att befara, att de bekymmer som genom Elfsborgs uppgifvande åsamkades konung och regering och de ytterst tunga bördor rikets alla innevånare hade att bära för utgörande af Elfsborgs lösen, icke voro utan inflytande på domen öfver Stråle. I alla händelser led han för sitt beteende så mycken smälek, att han sedermera af drottning Christina måste utbedja sig ett särskildt förbud mot vidare hån.[1]

Var sorgen och harmen öfver Elfsborgs förlust stor på svenska sidan, så var glädjen icke mindre på fiendens. Till minne af den vigtiga händelsen lät Christian IV prägla en minnespenning af guld om två lods vigt; på ena sidan synes konungen i full rustning till häst, med kommandostaf i högra handen och omskrift: »*Imp. Victor. Christian g IIII. D. G. Rex. Dani Norv. Vanda. et Gotho.* På den andra sidan finnes en afbildning af Elfsborgs slott jemte det Hisingska Göteborg, hvilken stad under belägringen intogs och i grund förstördes; der emellan flyter Göta elf, på hvars norra strand synas fyra danska läger. Omskriften lyder: »*Elfburgum obsessum Fortiter V. Maji. Expugnatum Feliciter XXIIII Ejus. Anno 1612.*

Till slottshöfding på den eröfrade fästningen utnämndes ryttmästaren för den fynska fanan *Corfitz Rud,* och såsom besättning inlades nämnde ryttarefana, äfvensom ett kompani af konungens eget regemente under *Bernt Funckhausen.*[2]

Derefter vidtogos åtgärder för att sätta det illa medfarna slottet

---

[1] *Riksarkivet,* Bil. XXVI.

[2] *Axel Larsen, Kalmarkrigen* sid. 206. *Monumenta historiæ Danicæ* II: 740 kallar kompanichefen *Junghausen.*

i fullt stånd.[1] Corfitz Rud stannade likväl mycket kort på Elfsborg, hvarest han den 7 Augusti efterträddes af riddaren *Jörgen Lunge* till Odden, sedermera dansk riksmarsk och Norges rikes ståthållare, som redan i slutet af September var kommendant här, och tillika innehade samma befattning på Bohus. Troligen hade han likväl då endast en kort tid varit befälhafvare på Elfsborg, ty såsom höfvitsman på Örums slott hade han den 8 Augusti sändts till Norge med ett antal krigsfolk. I brefvet härom heter det att bondeknektarne skulle få gå, men rytteriet skulle deremot följa Lunge.

Efter eröfringen af Elfsborg kom turen till Gullbergs slott, dit man genast sände öfverste Jörgen Lunge med sitt regemente, ett kompani fransmän och ett antal engelska trupper, för att redan på natten intaga de skansar, som voro anlagde utanför fästet, hvarefter Christian IV sjelf med den öfriga hären inträffade på morgonen den 29 Maj.

»Samma dag», berättar Rosensparre, »loed Kongl. Maj:t huuset opfordre, mens de dog gave ingen synderlig beskeed derpaa, og lood Hans Maj:t strax begynde med Batterier at lade giöre.

Den 30 May kom tre Stöcker i det eene Batterie. Pintzenatt loed Kongl. Maj:t två Stöcker gaae af paa Fästningen, desligeste lod nogle Fyrkugler og granater kaste ind til dem.

Den 31 May loed Kongl. Maj:t huuset igjen opfordre, og saa fremt de ikke gaf dem, da skulde de det snart fortryde. Da begierede de Respit til anden dagen klokken war nie, da vilde de huuset opgive, dog de med deres Fane og Pagasi (bagage) maatte geleides og passere.

»Den 1 Junii for 9 loed Kongl. Maj:t huuset ved samme Middel opfordre, og Kongl. Maj:t loed all krigsfolk, Ryttere og Knegter, holde udi deres Slagtordning, saa de Svenske marchered omkring dem og saae, det de ilde behaffvit, og bekom Kongl. Maj:t huuset.»

---

[1] I skrifvelse, »Cum Claus. consv. Elfsborg» den 26 Maj 1612 (*Norske Rigsregistranter* 4: 467) befaller Christian IV Sten Maltsson Laxmand, att med första sända »till vårt slått Elfsborg all den kalk, som Laxmand låtit slå vid Bohus, äfvensom murmästare, så många det är honom möjligt att skaffa, och så framt mäster *Lennert* ännu är så vid makt att han kan arbeta, skall äfven han medfölja de andre murmästarne. För öfrigt skall man slå så mycken kalk i förråd, som man förmår, att efterhand som den blir färdig, sändas till Elfsborg. Brefvisaren, *Hans Amager*, skall Laxmand betala en billig frakt »för vårt arkli, som han hitfört». Det nedskjutna tornet återuppfördes under sommarens lopp af ingeniör *Michel Jungemann*. *Axel Larsen*, Kalmarkrigen sid 206.

Det nämnes dock ej här att, innan kapitulationen egde rum, utanverket blef taget och att man betjenade sig af detsamma mot fästningen. I alla händelser är det visst, att besättningen svek sin pligt och icke ens afvaktade en stormning, samt att man icke här, så som vid Elfsborg, kunde skylla på att fästningsverken skadats genom långvarig beskjutning. Så föll i fiendens händer utan svärdsslag äfven detta slott med 80 kanoner, 70 tunnor krut, 1,500 musköter, utom annat krigsförråd, samt lifsmedel för ett helt år.

Sedan konung Christian låtit dagen derpå, eller de 2 Juni, Jörgen Daa med tre skepp afgå från Elfsborg mot Jutland, för att under de närmaste månaderna vaka öfver att inga fiendtliga angrepp egde rum från hafssidan, lemnade konungen den 6:te Gullberg och drog med armeen till Nya Lödöse, och vidare inåt Vestergötland[1]. Gustaf Adolf skulle der söka hejda fienden, men, som han icke hade mer än 11 fanor fotfolk och 8 fanor ryttare, eller tillsammans omkring 9 à 10,000 man[2], att ställa emot en fiende som räknade 32 fanor till fot och 11 till häst, drog han sig tillbaka mot Marieholm, för att der invänta hertig Johan med förstärkningar. Sålunda intog fienden Lidköping, men nödgades snart af brist på lifsmedel återtåga till Gullberg, dit Christian IV enligt Rosensparre anlände den 1 Juli. Han lät då uppbränna och alldeles förstöra denna fästning.

Den 10 Juli bröt konungen upp från lägret på Gullbergs äng, och drog med armeen åt Landvetter och Herryda, samt vidare öfver Hofdeby skog, hvarefter läger slogs mellan Kärra och Sätila. Derifrån gick tåget under oaflåtligt härjande genom Mark till trakten af Jönköping, der läger bereddes vid Klämmestorps qvarn. Vid underrättelse om svenskarnes annalkande, drog man sig likväl skyndsamt tillbaka åt Halmstad.

På gränsen mot Norge åter hade fältmarskalken Cruus sysselsättning med att hindra Jörgen Lunge från ströftåg åt Dal och Vermland, men lyckades efter några skärmytslingar tvinga den

---

[1] Samma dag, den 10 Juli, dog enligt Rosensparre *Henrik Friis* på Elfsborg.

[2] Krigsfolket var indeladt, *fotfolket* i fännickor, som räknade hvar 6 à 700 man, musketerare och pikenerare, samt *rytteriet* i fanor (kornett) om 2 à 300; rytteriet brukade icke lansar utan musköter. Under Erik XIV bestod en ryttarfana af 300 man, hvilket 1603 minskades till 120, men före Carl IX:des död åter höjdes till 2 à 300.

senare att återtåga till Elfsborg. Likväl drogo ännu i Augusti flere hundra man från detta slott upp till Brätte, eller det nuvarande Venersborg, ämnande sig öfver elfven in i landet.

För sista gången i vår historia hade en dansk här segrande stått i hjertat af Sverige, men med uppbjudande af alla krafter hade angreppet tillbakavisats på ett sätt, som kom danskarnes återtåg såväl åt Halmstad som åt Kalmar att likna en fullständig flykt.

På båda sidor hade man dock fått nog af kriget och längtade efter fred, så mycket hellre som det förts utan att skänka någotdera riket stort annat än förödande härjningar. Efter ett möte för utvexling af fångar, följde sålunda de egentliga fredsunderhandlingarne, hvilka egde rum i *Knäred*. Danmark fordrade dervid till en början afträdandet för alltid af Kalmar, Ryssby skans, Borgholm med Öland, Elfsborg och Gullberg, jemte alla de gods och län som lågo under dessa slott. Gustaf Adolf fann sig så trängd, att han såg sig föranlåten medgifva att de svenske underhandlarne finge för alltid afstå Elfsborg med krigsmateriel samt Säfvedals och Askims härader, eller att lemna detta i pant mot en summa penningar, som Sverige derför skulle betala, allt under förutsättning att fred icke stode att erhålla på andra villkor.

I sjelfva verket blef det tydligt, att på detta skede af underhandlingarne, »Elfsborg, Gullberg, Göteborg och Nya Lödöse var», som de svenska ombuden uttryckte sig i skrifvelse till regeringen, »den rätta bruden, som de (fienden) friade till», hvarför de uppmanade konungen att härom inhemta betänkanden från enkedrottningen, hertig Johan och riksrådet, hvilken anvisning konungen äfven följde.

Då intet stillestånd under fredsförhandlingarne ingåtts, ville Gustaf Adolf begagna sig häraf, för att, innan han tvingades till alltför stora eftergifter, göra i egen person ett sista försök att återtaga Elfsborg med det folk han samlat i Vernamo. I detta beslut understöddes han ifrigt af fältmarskalken Jesper Mattsson Cruus och underrättade äfven fredskommissarierne om planen, samt att det ingalunda vore honom okärt om förhandlingarne fördröjdes, »på det vi kunna fullkomna vårt anslag om Elfsborg, för hvilket vi i dag (den 26 December) i Herrans namn vilja begifva oss till vägs. Om emellertid några saker kunna afgöras, så befalla vi att I underrätten oss derom med någon viss post; Vi skola lemna

efter oss besked, hvar han skall finna oss, så att vår resa icke blir allom kunnig.»

Vid de svenske kommissariernas sega motstånd hade emellertid två af de danske fullmäktige rest till konung Christian, som då vistades i Halmstad, der de utverkade hans medgifvande att Elfsborg och andra eröfrade platser finge återställas mot en summa af två millioner daler, eller åtminstone allra minst hälften af denna summa.

Då kommissarierna nästa gång sammanträdde, kunde derför underhandlingarne upptagas med mera allvar än förut, och med anledning häraf förföllo alla tankar på ytterligare fiendtligheter, och sålunda kunde ändtligen freden afslutas den 20 Januari 1613. Till villkoren i detta fördrag hörde, att båda rikena skulle återställa de gjorda eröfringarne, men som pant för krigsskadeståndet, hvilket bestämdes till 1 million silfverdaler (riksdaler specie) att betalas inom sex år, behöll Danmark för lika lång tid Elfsborg jemte städerna Gamla och Nya Lödöse samt sju härader i Vestergötland; erlades ej den utfästa lösen enligt skuldebrefvets lydelse, skulle panten anses för alltid förfallen till Danmark.

Fredstraktaten har med afseende på Elfsborg följande lydelse[1]:

»I liike motto hafver Hans k:t i Danmarck också lofvedt Oss nu strax igengifve och inrymme den beiästning *Elfzborg*, den platz *Gulberg*, *Nylösse*, *Gottenborg*, *Gamblelösse* samptt de heredh derhoos liggie; men efter Wii emott denne Hs k:tz benägenheett och naboerlige gode willie hafve lofvedt att gratificera Hs k:t medh tiie gånger hundrede tusendh rickxdaler in specie, och wår lägenheet icke tillsäger, dem alle nu strax att vttläggie, så hafue Wii bewilliedt Hs k:t till pantt och yttermere adsecuration förnämpde *Elfzborg* medh de köpstäder, *Nylösse*, *Gottenborg*, *Gammellösse*, samptt desse herredh, som äre: *Askim*, *Hisingen*, *Säffuedaals*, *Bollebygdh*, *Ala*, *Wettla* och *Flundra* heredh, medh all des inkombst och vpbördh, som vthi förskrefne herredh åhrligen falla kan, medh sådanne conditioner och wilckor, som sielfwe gieldebrefuett så ock Hs K:tz gifne revers widere vttrycker och formäller, särdeles att när Wii eller wåre successorer hafue effter gäldebrefuedz lydelse vttlagtt till Hs k:t förskrifne tiie gånger hundredhe tusende rikzdaller, att då strax innan en månedh dereffter, när heele summan ähr till-

---

[1] *O. S. Rydberg, Sverges traktater med främmande magter* V: 211.

fyllest ehrlagdh Hs K:t eller Hs K:tz successorer, då bliffuer Elfzborg samptt förskrifne städer och herredh medh allt dedh der tillhörer igen öfuerlefrerett och inrymptt».

Deremot lofvade Danmark att panten skulle regeras efter svensk lag och att den andliga jurisdiktionen skulle handhafvas af biskopen i Skara. Adeln skulle utgöra sin rusttjenst till Sverige och egde besöka de svenska riksdagarne.

I en särskild, samma dag daterad förbindelse åtog sig Sverige att betala den nämnda summan på följande terminer:

250,000 riksdaler den $^{20}/_{1}$ 1616, att erläggas på Elfsborgs slott,
250,000 » » $^{20}/_{1}$ 1617, » »
250,000 » » $^{20}/_{1}$ 1618, » » och
250,000 » » $^{20}/_{1}$ 1619, » i Halmstad.

Detta skuldebref undertecknades af konungen, hertig Johan och riksens råd.

»Elfsborgs lösen», som denna krigsskadeersättning kallades, blef under många år en börda af värsta slag för landet, allra helst som Sverige hade att, nyss efter slutet af det utarmande kriget mot Danmark, samtidigt föra krig med Ryssland.

För hopbringande af medel till denna lösen, åtogo sig ständerna 1613 en särskild bevillning, att under fyra år utgå efter viss fördelning[1]. Bevillningen skulle årligen betalas vid Tomasmässan

---

[1] *Enkedrottningen* skulle hjelpa dertill efter sin goda vilja, förmögenhet och benägenhet för rikets välfärd.

Konungen skulle låta värdera kronans årliga inkomst efter rusttjenstordningen, och erlägga 32 riksdaler för hvarje 100 dalers inkomst.

Arffurstarne i lika måtto efter värdering af årliga inkomsten af furstendömena och arfvegodsen.

Ridderskapet och adeln samt *frälset*, för hvarje häst de borde hålla i rusttjenst efter privilegierna	32	riksdaler
Frälseenkor eller *omyndiga barn af frälset*, för hvar häst de hade att hålla, om de vore myndige	20	»
dock endast de, som hade gods till en häst eller deröfver: de mindre förmögne för hvarje 5 dalers uppbörd	1	»
Biskop	40	»
Sekreterare eller *kamrerare*	40	»
Professor eller *skolemästare*	8	»
Superintendent, *stads-* eller *sockenpräst*	16	»
Kaplan i städerna	4	»
» på landet	2	»
Räntmästare, *myntmästare*, *myntskrifvare* och *tullnär*	50	»

i riksdaler eller godt silfver, eller, i brist deraf, koppar, jern och spanmål efter viss prissättning, dervid en tunna råg åsattes ett värde af 1 riksdaler.

När man vid uppbärandet af denna bevillning icke erhöll mer än en riksdaler för en tunna råg, kan man nog förstå hur tryckande den skulle kännas, helst landets innevånare derjemte hade att utgöra, icke blott de vanliga skatterna utan äfven de extra pålagor, som blefvo en följd af de ständiga krigen, hvartill äfven slutligen kom att tyngden ökades genom embetsmännens oredlighet eller vårdslöshet.

De olidliga bördorna voro nära att väcka uppror, och som vanligt voro dalkarlarne i spetsen för missnöjet. Konungen sjelf var på väg att förlora mod och förtröstan, och begärde 1614 rådets, enkedrottningens och hertig Johans råd, hur rikets gäld skulle betalas, hvaraf dock, hette det, en stor del icke tillkommit under hans utan hans företrädares, allt ifrån Erik XIV:des tid, hvadan han såg sig försatt i en sådan brist, att han skulle varit föranlåten öfvergifva regeringen, om han ej sjelf tvungit sig att den betala. Han var hvarken i stånd att framgent försvara riket eller sig sjelf kungligen underhålla. Han yttrade sig om köpmännens klagan öfver innestående fordringar hos kronan, att den var så ömkelig, att man kunde

---

Fogde eller *skrifvare*	16	riksdaler
Ryttmästare, kaptenlöjtnant och *fändrik*, vid kavalleriet...	20	»
Knektehöfvitsman, löjtnant och *fändrik*	12	»
Ryttare, landsknekt, drabant, besuten *borgare* eller *bonde*	2	»
Lösgångare, driftekarl, dräng om 15 år och deröfver	1	»
Tjenstehustru eller *piga* från 15 år	1/2	»
Gångskräddare, skomakare, skinnarbetare och andra som icke höllo verkstad	4	»
Länsman	8	»
Underbefäl, underfogde och *underskrifvare*	3	»
Borgare för hvarje öre i skatt	2	»
Kopparbergsman: 2 riksdaler som borgare och dertill 3 riksdaler för hvar 1/4-del han brukade i grufvan.		
Jernbergsman: 2 riksdaler som borgare samt för hvar hytte eller grufdel	1 1/2	»
Underlagman och *lagläsare*	12	»
Hvarje *skepp* utrikes ifrån kommande per läst 1 riksdaler och dertill för hvar mast	2	»
Främmande *köpman*, som icke var bofast borgare 16, och dessutom för hvarje 100 dalers omsättning	2	»

befara att de af förtviflan skulle sjelfva afhända sig lifvet. Framför allt begärde han råd hur första terminen af Elfsborgs lösen skulle betalas, så framt den dertill beviljade hjelpen icke funnes tillräcklig.[1]

Då man, trots alla ansträngningar, redan 1615 befarade att den första terminen af lösen, hvilken skulle erläggas den 20 Januari 1616, svårligen skulle kunna fullgöras, om icke man kunde af Danmark utverka ändring af tiden liksom i sättet för afbetalningens utgörande, hemstälde man att få betala en del med goda varor i stället för penningar, samt att terminerna måtte ökas till åtta, i stället för fyra. Danmark ville dock ej medgifva ringaste lättnad, utan såg naturligtvis med glädje utsigterna ökas att för alltid komma i besittning af Elfsborg och den till hafvet utskjutande landremsan.

Med yttersta möda lyckades det dock att hopskrapa de första 250,000 riksdalerna, sedan man nödgats sälja kronans koppar till underpris, uppmynta, sälja eller förpanta konungens silfverkannor och andra klenodier, och sedan likaledes riksråden nedsmält och uppmyntat det egna silfret. Den stora summan nedsändes till Elfsborg under bevakning af 100 ryttare och 100 knektar, samt aflemnades på bestämd tid.[2]

Sedan äfven den andra afbetalningen egt rum den 20 Jan. 1617 genom Gustaf Stenbock, sökte och erhöll regeringen Englands bemedling om anstånd med den återstående delen af summan, men äfven detta afslogs af Danmark.

De fyra år, hvarunder ständerna åtagit sig den extra bevillningen, voro nu snart förlidna. Det visade sig att uppbörden år för år blifvit allt mindre, så att tredje årets uppbörd icke ens blef hälften så stor som det första, beroende på ökad oförmåga att

---

[1] *J. Hallenberg*, anf. arbete.

[2] Konung Christian IV begaf sig sjelf midt i vintern till Elfsborg, för att mottaga afbetalningen. Resan från Helsingborg till Bohus varade från den 17 till den 21 Januari, och ledsagades konungen derunder af den unga *Kirstin Munk*, uppvaktad af tvenne adelsdamer, fru Metta Hardenberg, gift med kansleren Chr. Friis till Borreby, samt Olof Rosensparres fru Elisabet.

Den 20:de anlände de svenske kommissarierne, hvaribland Johan Skytte, och ej förr än den 28:de blef man färdig med att räkna penningarne, hvilka inbetalades i enkla daler, förvarade i 38 fjärdingar (enligt Sigv. Grubbes dagbok »38 quadrantes Joachimicorum»); sistnämnde dag var Skytte »till gäst» hos konungen. *Uddrag af kong Christian den Fierdes Skrivecalendere*, sid. 85.

betala. Det visade sig sålunda att man icke kunde lita härpå, och 1617 förmåddes ständerna att åtaga sig bevillningen för ännu ett år.

Ännu den 28 December 1617 visste icke konungen hur han skulle den 20 Januari året derpå betala tredje terminen; Generalstaterna, till hvilka man vändt sig med begäran om hjelp, hade vägrat, och kopparen, som ditsändts att afyttras, hade till följd af motvind ännu icke anländt. I bref dateradt förstnämnde dag begär konungen derför råd af Axel Oxenstjerna, hur man skulle ställa sig.[1] Den senare anmodas att hos enkedrottningen anhålla, »att Hennes Majestät ville komma mig till hjelp uti denna stora landsfara med hvad silfver H. M. hafver, icke anseendes antingen det är förgyldt eller kosteligen arbetadt, ty I kunnen på mina vägnar förtrösta, att jag skadan gerna lida och så godt igen förskaffa vill. Hos hertig *Johan* varde I på samma sätt anhållande, och der I sådant nå, kunnen I somt låta föra på hertigens mynt, och det der förmynta till riksdaler, och är lika under hvad stämpel, endast lod och skrot är riktigt.»

Som detta i alla fall icke skulle göra till fyllest, hemställer konungen om det kunde vara klokt att sända hvad man förmådde hopbringa, ty man utsatte sig möjligen för att danskarne lade beslag på summan, och sedan förklarade fredsfördraget brutet, hvilket vore så mycket farligare som Danmark möjligen spelade under ett täcke med Polen, och icke begärde bättre än anledning till krig. I värsta fall vore konungen böjd att sluta stillestånd med Polen på, äfven om så skulle vara, hårda vilkor, för att derigenom få fria händer mot Danmark.

Axel Oxenstjerna rådde emellertid konungen att sända penningar, men icke mer än 50 eller 60,000 daler, för att visa den goda viljan, och så begära konung Christians fördrag med det felande.[2]

Med otroliga ansträngningar och bekymmer lyckades dock Sverige att på bestämda dagar inbetala den stora summan, och

---

[1] *Konung Gustaf II Adolfs skrifter* sid. 476. Af Christian IV:des medgifvande för Jörgen Lunge den 26/9 1617, att låta i hvalfven på Elfsborg förvara för H. M. konung Gustaf Adolf af Sverige »nogen penge indtill tiden de till oss skall erläggas» (*Norske Rigsregistranter* 4: 666), synes att en afbetalning dervid blifvit gjord eller skulle göras.

[2] *Konung Gustaf II Adolfs skrifter* 29/12 1617.

den 20 Januari 1619 skulle sålunda Elfsborg och den öfriga panten återlemnas, hvaremot från Danmarks sida icke heller gjordes den minsta invändning.

Vi vilja nu lemna en redogörelse för Elfsborg under det danska väldet åren 1612—1619, så vidt det låter sig göra med hjelp af tillgängliga källor.

Som vi redan nämndt, tillsattes omedelbart efter eröfringen *Corfitz Rud* såsom kommendant, kort derpå efterträdd af *Jörgen Lunge*. Den 22 September 1612 skref Christian IV till Enevold Kruse till Hjermitslev, Norges rikes ståthållare, att, »eftersom Wi tillskickat Wår ståthållare på Wårt slott Elfsborg, Jörgen Lunge, en designation på något krigsfolk, som vi der ville hafva förlagt i garnison», så anmodas Kruse att aftacka de bondeknektar, som varit samlade vid gränsen, och tillställa Lunge de penningar, som varit anslagna till dessa.[1]

Det nya krigsfolket, som bestämts för Elfsborg, synes vara detsamma som omtalas i ett annat kungligt bref af samma dag till Kruse, der det heter att tvenne kaptener, *Robert Trenes* och *Simon Bee,* fått i uppdrag att värfva två kompanier irländska knektar, hvilka, när de anlände, skulle fritt och obehindradt passera till Jörgen Lunge, »vår bestälte öfverste.»

Vakthållningen på Elfsborg, liksom på de danska slotten i allmänhet, förrättades eljest af »årsknektar» i länsinnehafvarens sold. Antalet var aldrig stort; de utgjorde en säkerhetsvakt, som i krigstid ökades med väpnade borgare, uppbådade bondknektar eller, när slottet var af vigt, af en fännika värfvade knektar. Under den tid Elfsborg såsom pant innehades af Danmark hade det en besättning af:[2]

1 vaktmästare,
1 bårdskärare (fältskär),
1 trumslagare,
1 pipare,
1 stockeknekt (fångvaktare),
1 arklimästare,
1 arkliskrifvare,
4 bösseskyttar samt
16 gemene soldater.

[1] *Norske Rigsregistranter* 4: 472.

[2] *Axel Larsen*, Kalmarkrigen sid. 3.

Lunge hade i öfrigt uppdrag att, jemte Sten Maltesson Laxmand på Bohus, mönstra trupperna i orten, samt upplösa, aflöna och hemsända de värfvade trupperna, som nu efter fredsslutet vore utan användning. För detta och andra ändamål infärdades från Laholm den 16 Januari 1713

»Instruktion och undervisning, som Wi Christian IV hafva gifvit oss älsklige *Jörgen Lunge*. beställter öfverste och guvernör på vårt slott Elfsborg, hvarefter han skall hafva sig att rätta.»[1]

»Först skall han begifva sig härifrån till förenämnda vårt slott Elfsborg, och der sammastädes, såväl som allevegne uti vårt rike Norge, mönstra sitt eget regemente, samt alla de engelska kompanier, hvarhelst de äro och ligga uti garnison, och när de äro mönstrade, skall han allt folket aftacka, låtande dem nedlägga deras gevär och rifva fanorna från stängerna.

Dernäst skall han göra sin största flit att förskaffa kaptenerna så många pengar, som de deras soldater med kunde contentera, och till detta ändamål skall han förskrifva pengar från *Enevold Kruse*, vår man, råd och ståthållare uti vårt rike Norge och embetsman på vårt slott Akershus, samt *Sten Maltesson Laxmand*, vår embetsman på vårt slott Bohus, såväl som eljest fullmakt att upptaga pengar till låns, både i vår köpstad Marstrand och annorstädes, hvar han dem kan åvägabringa. Hvad kaptenerna och officerarne anbelangar, skall han hänvisa dem till vår räntekammare i Köpenhamn, att der hemta deras slutliga afräkning.

Sedan skall han ock på det flitigaste se till, att han allt fotfolket med det första och med den beqvämaste lägenhet är, kan bringa till skepps, hvarför han fullbemäktigas att bruka alla skepp, som finnas både i Varbergs län och uti Norge, äfvensom uttaga nödigt skeppsfolk. Han skall i lika måtto mönstra och aftacka de dragoner och meddela dem, att han har befallning laga så, att de kunna komma bort till skepps, så många som det begära och ville tillförne afskaffa deras hästar. Hvilka detta icke ville skulle sjelfva se till huruledes de kunde komma ut af riket.

Och skall han dessförutan ställa dem, så väl som det andra krigsfolket, att de fritt begifva sig ut landvägen af våra riken, om

---

[1] *Norske Rigsregistranter* 4: 480.

de icke vilja draga till skepps, dock utan gevär och med den allvarliga och stränga inhibition, att de icke tillfoga våra undersåter skada i någon måtto, vid lifsstraff.

Han skall ock rätta sin läglighet efter att han framdeles, och intill vidare besked, skall blifva på förenämnda vårt slott Elfsborg och hafva det i förläning. Och vele vi nådigst beviljat honom att hafva och behålla der på fästningen 1 löjtnant, 1 vaktmästare, 1 arklimästare, 1 bårdskärare, 60 knektar, 4 bösseskyttar, 1 trumslagare, 1 pipare, 1 stockeknekt.

Så snart möjligt är skall han till skepps nedskicka till vårt slott Köpenhamn alla de stora kanoner, som der nu på huset finnas, och af de andra de fleste som mistas kunna, och der behålla de minsta af alla jernstyckena. Han skall ock behålla 3 läster krut samt nödtorftiga kulor; det andra arkliet skall han alltsammans nedskicka till Köpenhamns slott.

Sammaledes skall han och nedskicka alla jakter som finnas der på stället. På det skepp, som der ligger sjunket, skall han använda största flit, att han det kan bekomma upp igen, om han eljest synes att der är något bevändt. Och skall han intill vidare besked låta gifva akt, på vägnar, på hvilken tull, som der uti länet kan falla, att oss uti ingen måtto dermed sker för kort.

Han skall ock på våra vägnar af menige innebyggare och undersåter uti de köpstäder, härader och provinser, hvad namn de hafva kunna, som nu blifva lagde under förenämnda vårt slott Elfsborg, på nytt taga ed, efter den besked och mening, honom derom med det första skall blifva tillskickadt. Härefter förutnämnde Jörgen Lunge sig alldeles skall hafva att rätta och härutinnan, så väl som uti all måtto veta och ramma vårt och vårt rikes gagn och bästa, som vi honom nådigt tilltro.»[1]

Man ser häraf hur angelägen Christian IV var att efter freden plundra Elfsborg på krigsmateriel och särskildt på de värdefulla metall- och jernkanonerna. Detta upprepades när man kom närmare den tidpunkt, då slottet och länet skulle afträdas.

Det är föga man i öfrigt känner om förhållandena vid slottet. Dock hade Lunge anfört klagomål öfver att svenskarne »understodo» sig att föra sina varor till Uddevalla och icke till Elfsborg,

---

[1] Förläningsbrefvet på Elfsborg är dateradt 1/5 1613. *Riksarkivet i Köpenhamn*, R. III 421. Samma dag fick Jörgen Lunge förläningsbref äfven på Bohus.

för att härigenom vara fria från tull, eftersom det enligt fredsfördraget stod dem fritt att handla i Danmark och Norge hvar dem helst lyste. Sådant kunde dock icke hindras, men, svarade konung Christian, »eftersom de besvärja sig att icke vilja utgöra tull efter den rullan, som är blefven dig levererad, skall den efter som samma rulla sedan den tiden måhända är förändrad, hafva dig att rätta efter som nu i Sverige brukligt är med tullens uppbärande.[1]

Det har påståtts att vi hafva till stor del att tacka danskarne för att trakten kring Göta elf numera är så kal, emedan de, under den tid de innehade panträtt till Elfsborgs län, skulle nedhuggit och bortfört skogarne. Till en viss grad kan detta vara sanning. Det styrkes nemligen af många bref och befallningar till Jörgen Lunge att man gick temligen illa åt skogen just i dessa trakter, och att timmer och virke forslades till Bohus och Varberg, deribland på vintern 1618 skulle fällas ej mindre än 3,000 ekar.[2]

Om befälet på Elfsborg känner man att *Enevold Kruse* var löjtnant der den 9 Sept. 1614, samt att, när han lemnade befattningen, den 8 April 1615 *Tyge Stygge* kom i hans ställe. För öfrigt var misstroendet mot Sverige icke ringa, då Lunge sjelf vägrades ledighet att sistnämnda år infinna sig på en herredag i Norge, »emedan något oförmodandes kunde tilldraga sig i hans frånvaro.»[3]

Jörgen Lunge erhöll den 6 Juli 1618 qvitto för kronans pantslott och län, omfattande tiden från 1613 till 1618.[4]. *Jens Sparre* på Bohus blef derefter befälhafvare på Elfsborg från Philippi och Jacobi dag 1618. Han erhöll den 11 Maj sistnämnda år befallning att låta det krigsfolk, som fanns på Elfsborg, aftåga till Bohus och der aftacka dem. I ersättning skulle han till Elfsborg sända 10 af Bohus knektar, »som sammastädes, intill vidare besked, kan en om den andre hålla vakt i porten.»

»Sammaledes veta vi», heter det vidare, »att hvad krut på förenämnda vårt slott Elfsborg finnes, I det derifrån till vårt slott Bohus låter föra, och efter handen, när några våra skepp dit komma, skolen I i lika måtto låta nedföra alla koppar- och jernkanoner, med deras tillbehör, som der finnas och icke är nagelfast, och det hit neder med samma skepp låta framkomma, dock skall der blifva

---

1 *Norske Rigsregistranter* 4: 500. Fredriksborg 25/6 1613.

2 *Do.* t. ex. 2/9 1613 och 31/5 1617 m. fl.

3 *Do.* 4: 552.

4 *Riksarkivet i Köpenhamn*, R. IV: 54.

3 ringa jernstycken, som skola vid porten på ett belägligt ställe, intill vidare besked, sättas. Desslikes kan I och efter hand derifrån låta föra hvad Eder sjelf der på slottet tillhör, och hafva vi nådigst befallt närvarande brefvisare, vårt kanslibud, att på detta vårt missiv taga af Eder recipisse och bevis.»[1]

Meningen var tydligen att före återlemnandet utplundra slottet på allt som icke var nagelfast, och derjemte nådigast tillåta äfven Jens Sparre deltaga i detta rofferi.

Slutligen närmade sig tiden för återlemnandet af Elfsborg. Såsom fullmäktige på danska sidan, erhöllo den 27 December 1618[2] Jens Bjelke, Mogens Gyldenstierne och Alexander Pappenheim, hvar för sig befallning att vid detta tillfälle vara tillstädes;

»Vid» heter det, »att eftersom den Fierde Termins Summes Erlæggelse af Elfsborgs Lens Restitution nu med det forderligste tilstunder, då bede vi dig og ville, at du retter din Leilighed efter til den 20 Januari nu førstkommendes, at være vid vort Slot Baahuus tilstede, saa at, naar du om videre vores naadigste Villie og Befaling bliver forstandiget, du da med andre, som vi dertil naadigst have forordnet, kunne med være og forenemnde Elfsborgs Slot til de Svenske igien levere.»

Till ombud att på Sveriges vägnar mottaga slottet och länet förordnades den 24 Januari 1619 ståthållaren på Kalmar, öfverste *Herman Wrangel* till Skokloster, Lerjeholm, Svinsund, Öfver— Pahlen och Boglösa. Kort förut eller den 16 Januari, beordrades de förutnämnde danske ombuden att öfverlemna Elfsborg:

»Vi bede Eder», skrifver Christian IV, »og ville, at naar dette vort Missive Eder varder behændiget, og fra vore Commissarier till Halmstad, som af os haver Fuldmagt den siste Terminssumman Penge af de Svenske at anamme, tilskikket, I da strax til de Svenske Commissarier, som dertil af Kgl. Værdi udi Sverige bliver deputerede, Elfsborgs Slot restituered og overantvorder, eftersom i tilforn derom haver bekommet vores naadigste Befaling, naar I videre om vores naadigste Villie bleve forstandiget».[3]

Sjelfva öfverlemnandet egde derefter rum den 31 Januari 1619.[4]

---

[1] *Norske Rigsregistranter* IV: 701.

[2] *Do.* IV: 743.

[3] *Norske Rigsregistranter* V: 3.

[4] Den 13/5 1619 fick *Jens Sparre* qvittarium på Elfsborgs slott och län, som han varit förlänt med från Phil. Jacobi dag 1618, han först det bekom efter Jörgen Lunge, och till den 25 Febr. 1619, då han det qvitt blef och det kom under Sverige». *Norske Rigsregistranter* V: 28.

Efter alla de ansträngningar man gjort, och de tunga uppoffringar man underkastat sig, var det naturligt att man ville på ett mer än vanligt högtidligt sätt fira denna tilldragelse, hvarför konung Gustaf Adolf beslöt att på Elfsborg hålla ett högtidligt intåg den 6 Mars, till hvars förherrligande han uppbådade adeln i Småland och Vestergötland med full rusttjenst att vara sig följaktig.

Det var en tid då man förstod att njuta af lifvets goda, under de få hvilostunder som lemnades öfriga af krig och vedermödor, och, med kännedom om lefnadssättet vid det kungliga hofvet, kan man vara viss om att det efter intåget gick rundligt till. Det uppgifves nemligen att man till middag och qväll hos konungen vanligen hade 30 rätter mat, med spanskt, rhenskt och franskt vin, Braunschweigermumma, Zerbster öl, Rostocker öl och Svenskt öl; vid hoffröknarnes, eller, som det heter, Jungfrurnas taffel fick man till morgon, middag och qväll nöja sig med endast 12 rätter, och vid den ringare hofbetjeningens bord 6 eller till och med blott 3.[1]

Efter besöket i denna trakt, utnämndes den 18 Mars 1619 den förut omtalade *Nils Jöransson Stjernsköld* till generalståthållare på Elfsborg, men som han tillika var General-landsherre öfver Vestergötland och Dal samt krigsöfverste i dessa provinser, var befattningen på Elfsborg egentligen blott till namnet. Den som hade närmaste ansvaret var ståthållaren, *Peder Jöransson Ulfsparre* till Hedåker, Ribbingstorp och Råda, hvars fullmakt af den 18 mars 1619 är af följande lydelse:[2]

Stådthollere Fullmacht för Peder Jöransson till Ribbingztorp. Af Jöneköpingh den 18 Martij åhr 1619.

Wij Gustaf Adolph etc. Göre witterligit, att wij hafue tilbetrodt och förordnet, effter som wij och här medh tilbetroo och förordne Oss elskeligh, Edell och wälbördigh *Peder Jöransson* till *Ribbingztorp* till wår Stodthollere opå wår Festningh *Elfzborgh* samt öfuer dess Lhän. Och skall han wara Oss och Sweriges Chrono huldh, trogen och rättrådigh, wårt och Rikzens gagn och bästa i alla motto fordra och främia, Skada och förderf förekomma och afwäria och Vthj tijdh tillkenna gifua, Och sigh elliest i samma

[1] *J. Hallenberg*, anf. arbete I: 8.

[2] *Riksarkivet.* Rigistraturet.

sitt tilbetrodde kall och Embete således förhålla, som han inför Gudh, Oss och huar Erligh man will och kan tryggeligen wara till swars, effter som han sigh emot oss Reverserat hafuer. Elliest skall han vthj sitt Embete rätta sigh effter den Instruction som wij honom der opå gifua late. Wij befale fördenskull här medh alle wåre Vndersåter som wthj förb:te Lhän boendes äre, Så och andre der tienist hafue, samt Krigzfolket medh tienere och Tienerinnor wid Slottet och Ladegårderne, Att de anamme och bekenne för:te Peder Jöransson för wår Stådthollere, bewijsendes honom opå wåre wägner hörsamheet och lydno vti allt dett som han dem, Oss och Rijket till gagn och bästa, biudendes och befalendes warder.»

Samma dag tillställdes honom ett så lydande memorial:[1]

»Memorial För Stadthollaren på Elfzborg *Peder Jöransson* till Ribbingztorp. Actum Jöneköping den 19 Martij åhr 1619.

Först skall han medh sijn Fullmacht kännes wedh Elfzborgh och dess Lähn, och sedan i alla måtto rätta sigh effter den Instruction honom framdeles blifuer tillsändh.

Till thett Andra skall han sigh enkannerligen winläggia, att godh Justicie och rättwijse blifuer skipet i Lhänet och Staden Nylöse vnder Borgerskapet.

Till thett Tridie. Han skall sigh och låta wara angeläget, att allt dett Borgerskap, som för i Nylöse och Gottenborgh boott hafue, eller sigh nu vthi desse förledne åhr der oppehollit, måge blifua der qwar och winna Burskap; Såssom och att flere som dijt komma seglandes; måge blifua öfuertalte sigh der att nedsätia och blifua Bårgare; Hvarföre skall han fullkompligen och altijdh förtrösta dem dett de medh een godh politie, Ordningh och privilegia af H: K: m:tt skole blifua försörgde med förste lägenheet, på dett de måge flere vptala med sigh, Till hwilken ände han och skall så laga, att de gamble Borgere icke tillfoga de andre något förtreet, eller i några måtto förhafua dem, och dem afskräckia sigh der att nidsätia.

Till thett Fierde. Han skall och holla hand medh all flijt öfuer dett privilegium H: K:M:tt hafuer Löse Bårgerne på dette åhr gifuit.

---

[1] *Riksarkivet.* Rigistraturet.

Till dett Fempte. Om Platzen der staden skall bygges, må han gifua Borgerskapet förtröstningh, att så snart m: Hans och Ingenieurerne komme op till H: K: m:tt skole de få weta beskedh, och sådant wist till Pingesdagh.

Till det 6:te. De masteträän der ligge i Elfuen, skall han hålla an på någon kort tijdh, Och alliest late samble dem som kringspridde och åtskilde äre tillsaman till widere besked ifrån H: K: m:tt dook så, att intet der af till någons skada förkommer, eller dem ägande äre, skeer der medh något wåldh, vtan skall med dem som tillstädes äre därom handla, att dett må skee medh deres gode wilie.

Till dett 7:de. Han skall göra Bönderne bijstånd emot den gamble Fogden Niels Pedersson, och förhielpa dem till Lagh och Rätt, dock så, att ingen hafuer orsaak att klaga dett honom skeer förnär.

Till thett 8:de. Hwad Slotzens byggningh wedkommer, der må han göra sin flijt att hålla wid macht, Och må han lata taga der till saakörerne som falla opå Tingen af de 7. Hereden som här till hafua legat till Elfzborgh och dem på Täckning och slijkt anwända på Rekenskap: Huad sedan framdeles och meer är till göra, skall han få sedan beskedh om.»[1]

Samma dag förordnades *Nils Börjesson* till fogde på Elfsborg samt öfver Lödöse, Askims och Säfvedals härader jemte Hisingen; han skulle vaka öfver att icke något af kronans egendom förfores; årligen ingifva i räknekammaren förslag på det kommande årets ränta till den 3 Maj, desslikes inleverera till Sanct Johannis dag en ren, klar, beskedelig och oförfalskad räkenskap, både för slottet, ladugårdarne och länet, så väl vissa som ovissa persedlar, samt inkomsterna och utgifterna bestyrkte med riktiga qvittenser, reversaler och befallningssedlar.[2]

De båda ståthållarne Nils Jöransson Stjernsköld och Peder Jöransson Ulfsparre, innehade ganska länge dessa befallningar på Elfsborg. Den senare säges 1622 vara i slottslofven då han den

---

[1] Den 2/4 fick Nils Stjernsköld ett alldeles liknande memorial.

[2] *Riksarkivet*, Riksregistraturet. Bil. XXV. *Nils Börjesson*, son af borgaren och handlanden i Nya Lydöse Börje Gunnarsson och Carin Nilsdotter, var född i nämnde stad den 4/6 1580, »nordan ån». Efter att hafva gått i skola i Lübeck, blef han skrifvare hos en häradsfogde 1595, proviantmästare för hela Svenska arméen emot danskarne 1611, häradsfogde i Gäsene, Kullings, Bjerke,

1 Juni erhöll fullmakt att vara ståthållare i Stjernskölds frånvaro, och i sjelfva verket stannade han ända tills han den 25 Augusti 1631 blef ståthållare öfver Skaraborgs län.

Peder Jöransson Ulfsparre till Hedåker, Ribbingstorp och Råda hade varit kammardräng och sedermera kammarjunkare, derefter assessor i Svea hofrätt, ståthållare på Gripsholms slott 1606 och derefter på Elfsborg. Han hade i sitt första gifte *Ebba Röd* eller *Ekelöf*, död 1628, dotter af Anders Gudmundsson, som i vapnet förde tre gula ekelöf i rödt fält, och blef derefter omgift med *Ragnhild Ekeblad*, dotter af ryttmästaren Johan Andersson Ekeblad till Stola.

Det finnes ännu i behåll en räkenskapsbok från de senare åren af 1620-talet, som tillhört Peder Jöransson, och som, förutom anteckningar rörande hans affärsställning, äfven innehåller ett och annat af allmännare kulturhistoriskt intresse.[1] Hvad sjelfva Elfs-

---

Bollebygds och Wäne härader 1613, tillika ett år tullnär i Brette (Wenersborg). President i Göteborg 1624, afsked 1636 och död 16/3 1655 i samma stad. Gift 1) 1599 med *Sara Jönsdotter* död 1601, dotter af kyrkoherde Jöns i Wing 2) 16/1 1603 med *Britta Thoresdotter* död 1645, dotter af kyrkoherden i Rångedala Thorerus Laurentii och Ingierd Eriksdotter. Sönerna *Börje* och *Erik* adlades med namnet *Drakenberg*.

[1] Boken, som är i qvart, bunden i pergament, förvaras i *krigsarkivet*. De första 6 bladen äro onumrerade; derefter följa 155 numrerade blad, hvaraf dock 52 nummer saknas. En enka, *Rangela Johansdotter* på Ingesäter, har på de första bladen tecknat qvitto på uppbörd af hennes landbofogde Olof Magridsson åren 1662—1663. I början af 1700-talet egdes boken af kyrkoherden i Fogelås *Olof Kolmodin*, som der infört predikoutkast och andra anteckningar, och efter hans död 1709 af enkan, från hvars tid förskrifva sig åtskilliga uppteckningar, deribland konceptet till en hennes böneskrift till Carl XII.

Boken börjar med: *Kordt Register oppå dee Räckninger som Vthi denna Book Skriffne ähre*, upptagande namnen på de i det följande förekommande personer, med hvilka Peder Jöransson haft affärer, lånat penningar eller köpt varor. Förutom af officerarne sådana som öfverste *Johan Hendriksson*, öfverstelöjtnant *Wilhelm von Salzburg* och *Lindorm Stake*, nämnes här äfven presterna *Håkan* i Wing, *Sven* i Lundby och *Jon* i Wånga såsom långifvare till sonens, junker *Anders Ulfsparre*, resa till Holland. I öfrigt hade ståthållaren köpt varor af de i Göteborgs äldre historia förekommande köpmännen *Johan Braun* (silkestaft, guld- och silfvergaloner, strumpor, pistoler till 16 daler 8 öre paret), *Michael Werler* (kläde och galoner), rådman *Jacob Merser* (salt, sill), *Hans Macklier* (kläde, silkesstrumpor, guld- och silfvergaloner), *Hans Fleischer* (buldan, boj), *Albrekt von Felden*, *Marcus Kijl*, *Jacob Kinnaird* (spanskt vin), *Henrik Sinclair* m. fl. samt af åtskilliga handtverkare, såsom *Henrik* hattmakare (en

borg beträffar får man veta att slottsbokhållaren denna tid hette *Hans Pedersson.* Denne hade varit i Stockholm, förmodligen med räkenskaperna, och vid hemkomsten meddelade han att fogden Jacob Larsson skulle vara skyldig kronan 551 daler på 1626 års boskapshjelp från Dalsland. Så snart ståthållaren erhöll kännedom härom, tillkallades fogden och ålades att genast betala det resterande beloppet, samt insattes i fängelse på slottet, när han nekade att han var så mycket skyldig. »Dock omsider», heter det, »när han en tid lång här varit hade», kom en dansk man, Johan Bödker, hvilken enligt kammarrådens anvisning hade att lyfta en större summa hos slottsbokhållaren Hans Pedersson. Af denne man lyckades då fogden få låna de 551 dalerna, för att dermed betala sin skuld, men för att erhålla detta lån måste ståthållaren gå i borgen, »och sin stränga obligation gifva vid sin adeliga ära», att Jacob Larsson skulle redeligen betala dem åter till dansken i hvitt mynt nästa påsk, hvaremot ståthållaren såsom underpant af Jacob Larsson erhöll några fastebref på tvenne torp i Dalsland, äfvensom några hundra lod silfver.

När den danske mannens son den följande sommaren kom och uppvisade den af ståthållaren erhållna förbindelsen, fordrande sina penningar tillbaka, kunde fogden icke betala, utan nödgades ståthållaren, som icke egde mer än 321 daler, att, mot pant af det mottagna silfret, låna återstoden af politi- och byggningspresidenten i Göteborg *Nils Börjesson.*[1] Emellertid hade fogden rest upp till Stockholm, för att taga reda på ställningen, och det visade sig då, att han verkligen icke var skyldig kronan mer än 237

---

hatt till junker *Johan Ulfsparre* för 2: 24 daler), *Casper* fällberedare, *Lorens* buntmakare, *Michel* bryggare (öl), *Wiant* perlstickare m. fl.

Förutom de nämnde sönerna, *Anders* och *Johan*, af hvilka den förre icke nämnes i Anreps ättartaflor, omnämnes ståthållarens syster, välborna jungfru *Marina Jöransdotter*, samt välborna fru *Marina Ribbing*, hvarmed antagligen afses hans mor, som hos Anrep bär namnet Maria Ribbing. Vidare redogöres för utgifterna vid begrafningen af ståthållarens första hustru *Ebba*, hvilken afled 1628; vid detta tillfälle utdelades såsom minnesgåfvor följande silfver: 23 skedar, ett kredens och ett stop. Likaledes finnes en särskild räkning öfver åtgången vid sal. fru *Elins* till Hedåker begrafning 1629.

Af särskildt intresse för Göteborg är att i boken omnämnes en »abetekare» *Johan Dulpin*, som till salig fru Ebbas begrafning lemnade konfekt, socker och dylika varor.

[1] Förut fogde på Elfsborg, stamfar för slägten *Drakenberg.*

daler; det öfriga hade han betalt för andra uppbördsmän i länet, som voro på balans. Detta intrasslade ytterligare saken, och när fogden icke förmådde betala skulden till ståthållaren, eller återbekomma förskotten till fogdarne, nödgades ståthållaren sjelf taga saken om hand.[1]

Efter Elfsborgs återlemnande till Sverige, vidtogos omfattande arbeten på fästningen, till hvilka för åren 1620—1622 anvisades konungens sakören, årliga räntan och hjelpedagsverken från Vestergötland, samt 676 tunnor spanmål årligen, jemte höinkomsten vid slottet.

Nästa gång det ifrågasättes att Elfsborg skulle på allvar tagas i anspråk är 1624. Det ingångna stilleståndet med Polen hade icke för Sverige medfört något verkligt lugn; oroande rykten spredos, och nämnde år måste hela hären ställas på krigsfot i anledning af Danmarks beteende. Stjernsköld befaldes att på Elfsborg qvarhålla, först 10 och sedermera 8 kompanier af dem, som lågo längst derifrån, hvaremot borde hemförlofvas dem, som bodde närmast, och hvilka sålunda vid behof snart åter kunde uppfordras, och slutligen skulle fästningen väl provianteras och förses med alla förnödenheter.

Faran för krig afvärjdes dock genom underhandlingar, vid hvilka Danmark måste gifva efter. Misstroendet var dock stort å båda sidor, och ännu 1625 spökade fruktan för ett krig med den södra grannen, hvilken fruktan föranledde att öfverste Leslie med två regementen beordrades till Göteborg. På de utanför liggande skeppen kommenderades fyra kompanier knektar, och Henrik Flemming utnämndes till amiral öfver eskadern. Hvad Elfsborg beträffar, förordnades öfverste *Jesper Mattsson Cruus* i April till befälhafvare på slottet, och skulle han, i händelse af fiendtligheter, dit intaga två eller tre regementen af dem, som lågo närmast deromkring. I öfrigt var Peder Jöransson Ulfsparre ståthållare öfver landtregeringen i länet, båda under öfverbefäl af riksrådet Stjernsköld.

Fruktan för fiendtligheter försvann dock, när det blef tydligt att Danmarks rustningar gälde katolikerna i Tyskland. Christian den IV:des försök att uppträda såsom protestanternas målsman

---

[1] Bland fogdarne var *Bengt Haraldsson* skyldig 58: 11. 16, *Jacob Nilsson* 37: 15. 12, Länsmannen i Ås 15: 15. 18 o. s. v.

fick dock ett snöpligt slut, och nu var det till Sverige man riktade blickarne.

Innan Gustaf Adolf drog ut att deltaga i det 30-åriga kriget, utfärdade han den 30 Maj 1630 en »Instruktion och underrättelse, hvarefter hans kongl. maj:t vill det Riksens Råd sig i H. K. M:ts frånvaro rätta och sakerna dirigera skola». I denna instruktion heter det bland annat:[1]

»Der nu någon fara påkomme från den danska sidan, så hafver H. K. M. förordnat, att Hans Furstliga Nåde Pfaltzgrefven herr Johan Casimir begifver sig till Kalmar, och der med Östgötarne och Smålänningarne försäkrar den platsen. Sedan att fältmarskalken herr *Herman Wrangel* begifver sig till Elfsborg, och der tager den orten i akt med Vestgötarne och Vermlandsfolket.»

Denna senare befallning upprepas kort derefter i ett »Memorial, hvarefter H. K. M. vill att fältmarskalken herr Herman Wrangel sig i synnerhet skall rätta», dateradt Elfsnabben den 5 Juni. Det heter här att Wrangel skulle hafva både Elfsborgs och Jönköpings slott i akt, och »dem emot alla de danskes attentioner maintenera. Och der så är, att man förnumme någon offentlig fiendeskap från de danske på den landsändan förehafvas, då vill H. K. M. att fältmarskalken sig i egen person till Elfsborg begifver, och den med nödtorftig besättning af bemälte Vestgöta och Vermlandsfolk besätter. På det ock allt, som förfallet är, på båda dessa slott må kunna iståndsättas, skall han hos Pfaltzgrefven anhålla om någon hjelp af Östgötafolket, och så med dem, och det folk han har under sitt kommando, reparera hvad på vallarne i en eller annan måtto kan vara förfallet.»[2]

Till historien om Elfsborg denna tid hör äfven att i »General och Journal-Boken för år 1631» finnas i kredit: »Elfsborgs slotts inventarium, som detta är först uppfördt: 36.799 daler 25 öre 8 penningar» och af samma år har man »kort förslag, hvad som vill behöfvas till 300 Arkli-Selar, som efter H. K. M:ts Nådiga Befallning och Välborne Herr Riks- och Kammarråds bref skola tillgöras vid Elfsborg 1631:

[1] *Arkiv till upplysning om Svenska krigens och krigsinrättningarnes historia* I: 138.

[2] *Arkiv till upplysning om Svenska krigens och krigsinrättningarnes historia* I: 153.

	Rdr	Koppardaler	öre
75 st. Oxehudar, saltade, à $2^1/_2$ Rdr......	$187^1/_2$	—	—
$3^1/_2$ st. Fyrlod à 10 Rdr....................	35	—	—
$3^3/_4$ lisp. Hampa à $1^3/_4$ Rdr..............	$6^3/_4$	—	—
1 tunna Talg och Ister à 16.............	16	—	—
$37^1/_2$ aln. Blaggarn à 8 öre.............	—	9	12
8 tunnor Kalk à 1 Daler..................	—	8	—
600 st. Ringar à 1 Rdr....................	6	—	—
225 skålp. alun à 8 öre....................	—	56	8
Remsnidaren in Mentarelön för hvar hud en Daler................................	—	75	—
Arbetslön för 300 Selar, stycket 16 öre	—	150	—
Summarum som dertill vill behöfvas:	$250^3/_4$	298	12[1]

Den 9 Augusti 1631 inberättar rådet till konungen, att det inom få dagar ämnar affärda fältmarskalken till Elfsborg med ett regemente, som skulle ligga der i 14 dagar.

Samma år den 25 Augusti afgingo Peder Jöransson Ulfsparre och Jesper Cruus såsom ståthållare, efterträdde af *Johan Hindersson Rytter* till Levene och Bestorp.[2]

När svenskarne under segertåget i Tyskland kommo i krig äfven med Spanien, började fruktan yppa sig, att detta lands flotta möjligen skulle göra en påhelsning i Sverige. Sålunda skref konungen från Aschaffenburg den 7 Mars 1632 till Pfaltzgrefven Johan Casimir, att fara föreligger det Spanien skall i Dunquerque utrusta en flotta för anfall på Göteborg, hvarför riksmarskalken bör personligen begifva sig till Elfsborg, för att på ort och ställe förnimma huruvida någon fara hotar. Om man icke kan få veta detta på annat sätt, böra tre af de små fartygen i Göteborg utsändas till de spanska kusterna; varseblir man der i hamnarne att sjörustningar pågå, böra trupper sammandragas och »retranchera sig mellan Göteborg och Elfsborgs slott, att dermed bryta deras planer.»[3]

Denna farhåga för spanska rustningar gjorde äfven att konungen i bref till Pfaltzgrefven, dateradt Fürst den 9 Juni samma år, förklarade sig vilja upprätta en flottstation, eller som det hette: »Amiralitet», i Göteborg, »både igenom svenska nationen, så väl

[1] *Bidrag* etc. III: 143 och 369.

[2] Johan Rytter född 25/6 1585, 19/11 1634 landshöfding öfver Elfsborgs län, 21/12 tillika kommendant i Göteborg, död 1644.

[3] *Bidrag* etc. I: 567.

som främmande.» För detta ändamål skulle hit förläggas dels tvenne af flottans goda skepp och dels 6 mindre fartyg af dem som eröfrats i kriget, hvilka riksrådet Claes Flemming skulle utvälja, »och hafve vi ärnat sända Erik Ryning till Göteborg, att detta verket såsom amiral och ståthållare på slottet dirigera. Emellertid skicka vi nu förut herr Jöran Gyllenstjerna, Petter Bleem, Berendt Berendtsson och Berendt Stubbe, att de både drifva uppå att dessa våra egna skepp kunna göras till Michaelis tid färdiga med alla nödtorfter, och då löpa på spanska kusterna och dem öfver vintern besegla.»[1]

Beträffande försvarsanstalterna för Elfsborg skref rådet den 13 Mars till konungen, att det dit kommenderat major Baltzar Nieman med 2 kompanier knektar och likaledes 2 kompanier till Göteborg, jemte de 500 skotska knektar, som sist i förliden höst inkommo, samt ytterligare de 80 man som väderdrifvits till Marstrand, »så att vi förmoda att den platsen för ett hastigt anfall, och intill dess mera folk kan samlas, skall nogsamt vara försäkrad. Dessa åtgärder gillades dock ej af konungen, som höll före att, då inga uppenbara fiendtligheter från Danmark försports, vore knektarne under Nieman öfverflödiga på Elfsborg, och att det vore bättre att dit i stället sända några skepp på vakt, hvilka »under tiden kunde löpa på kunskap under de spanska kusterna.»

I ett senare bref säger sig rådet hafva befallt officerarne för de trupper, som i Göteborg skulle inskeppas till Tyskland, att de skulle låta dessa dröja en månad i denna stad, för att reparera Elfsborg, »hvilket helt öppet var.» Niemans kompanier hade fått aftåga, hvaremot i farvattnet förlagts de tre skeppen Regnbågen, Storken och Pelikanen.

På sätt konungen i sitt nyss anförda bref af den 9 Juni antyder, utnämndes verkligen 1632 amiralen *Erik Eriksson Ryning* till ståthållare på Elfsborg, med särskildt uppdrag att bringa flottstationen till stånd.[2] Af »Ungefärligt förslag hvad artillerifolk,

---

[1] *Bidrag* etc. I: 625.

[2] Erik Ryning till Lagmansö, Sjösa och Risberga, född den 1/11 1592, son af ståthållaren Erik Nilsson Ryning och Anna Månsdotter Lilliehök till Lagmansö, blef 1629 amiral för örlogsflottan och samma år guvernör i Elbingen, 1631 guvernör i Wismar, 14/1 1633 riksråd, 1634 lagman öfver Södermanland, 1644 generalguvernör öfver Liffland, öfvertog 12/8 samma år befälet öfver flottan efter Claes Fleming, 5/12 1651 friherre till Sund, död 6/12 1654.

som vill behöfvas till Sveriges rikes artilleristat både till sjös, uti fält och befästningarne», framgår att Elfsborg ansågs behöfva:

1 löjtnant	till	24	riksdaler
1 styckjunkare	»	12	»
2 sergeanter	»	20	»
8 konstaplar	»	64	»
10 underkonstaplar	»	70	»
18 handtlangare	»	108	» eller
40 man med en aflöning af		298	riksdaler.

Slutligen kan till slottets historia under Gustaf Adolf äfven omnämnas att Elfsborg, förmodligen af kronans uppbörd i länet, fick bidraga till tyska kriget, hvilket framgår af Stralsunds hufvudbok för 1632, der det heter:

»Stralsundska garnisonen anno 1632.

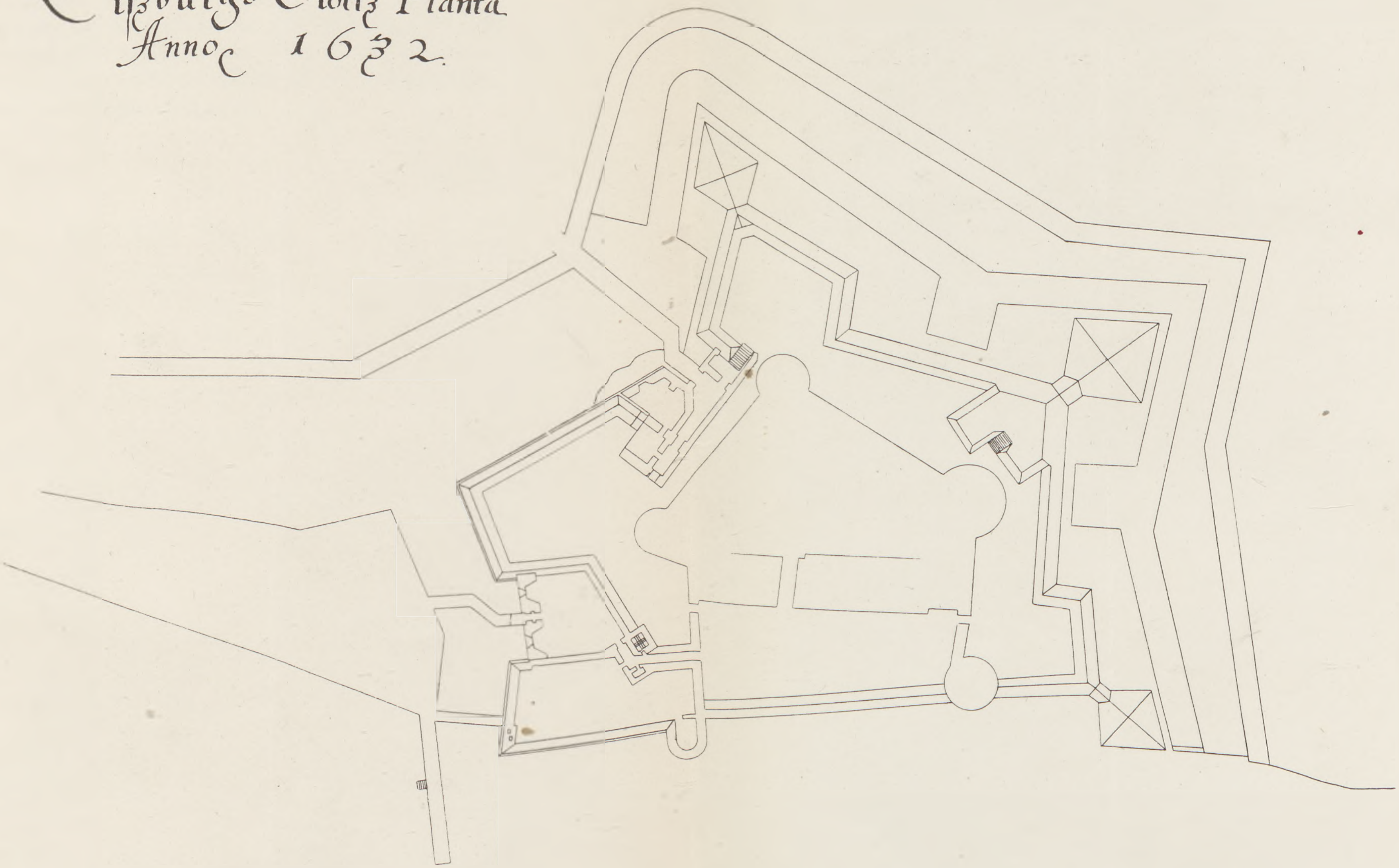
Elfsborgske öfversändningen (mest proviant in natura) 1531 riksdaler 24 skilling.»[1]

Från Elfsborg under Gustaf II Adolf ega vi en planritning af år 1632, återgifven efter fotografi här bredvid. På denna plan är sjelfva slottet endast angifvet till ytterkonturerna, medan de omgifvande verken äro mera noggrant behandlade; i alla händelser är teckningen af det största intresse, såsom varande den enda plan man eger af Elfsborg. Om man jemför densamma med den teckning af slottet 1617, som finnes återgifven sidan 201, och som är tagen från Skinnarklippan, får man en klar föreställning särskildt om anordningarne för hufvudportens försvar. Man kan äfven iakttaga något annat af ej mindre intresse, nemligen, att till slottet beredts tillträde på ytterligare ett ställe. Sydost om den gamla hufvudporten, som var belägen nära vallgrafvens utlopp i Götaelf, gjorde hufvudvallen en inböjning åt slottet, mellan det halfrunda kyrktornet i vester och det närmast sydost derom belägna runda tornet. Till denna inböjning har man, enligt planen 1632, fört en bro från betäckta vägen, eller, om man lägger teckningen sidan 149 till grund för jemförelsen, från H till O; väl kommen öfver bron, trädde man genom en port in uti ett aflångt, större rum, hvarifrån man till venster kom in uti ett mindre dylikt, och från detta åter på en trappa upp på hufvudvallen.

[1] *Bidrag* etc. III: 215.

På baksidan

Elfsbürgs Slottz Planta
Anno 1632.

Likheten med originalet uti Kongl.
Fortifikationsarkivet intygar

A. R. Uggla
Underlöjtnant

Vi hafva i det föregående sett, ej blott att danskarne efter eröfringen 1612 genast företogo arbeten på slottet, hvilka dock torde hafva inskränkt sig till reparationer och upphjelpande af de skador, som orsakats af belägringen, utan äfven att arbeten på Elfsborg egde rum åren 1620—1622; troligtvis är det under dessa år som den nya bron och porten tillkommit.

Elfsborgs sista tid.

Efter Gustaf Adolfs död blef det den store Axel Oxenstjerna som skulle länka Sveriges öden, och han var också den rätte mannen på den rätta platsen; hans omfattande snille sträckte sig herskande öfver den ofantliga krigsskådeplatsen, liksom det trängde in ordnande och genomgripande öfver hela den civila förvaltningen.

Genast efter konungens bortgång skref han hem till rådet, uppmanande detsamma att hålla noga vakt på gränsfästningarne, och, hvad Elfsborg särskildt beträffade, borde der tillsättas en eller två höfvitsmän jemte nödigt manskap. Han tillägger i denna angelägenhet ytterligare i en senare skrifvelse:

»Svenske garnisonerna, ordinarie och utan i fejdetiden, håller jag före inga andra behöfvas än i Kalmar och Elfsborg. I Elfsborg menar jag att böra derhän ordnas två kompanier af Vestgötafolket om 300 man, men icke behöfves att vara högre besatt än med ett kompani om 150 man, allenast att det andra är till reds, när som någon apparence är till fiendskap. Emot Danmark är Kalmar, Elfsborg, Göteborg, Jönköping och Öland, att betänka, och borde ingeniörer se till huru Elfsborg med »Butenverk» något kunde vara att hjelpa, hvilket garnisonen dersammastädes väl kunde efter handen förrätta.»[1]

Härpå svarade rådet, att det redan den 4 Januari samma år förordnat öfverste *Nils Ribbing* att vara Erik Ryning till hjelp på Elfsborg, hvilken fortfarande hade befäl öfver slottet och länet samt flottan, och att slottet skulle, liksom de öfriga gränsfästnin-

---

[1] *Historiska Handlingar* 26: 226. Axel Oxentjernas memorial till Riksens Råd, dat. Frankfurt a/M den 8/10 1633.

garne, förses med ett halft års proviant och ammunition samt dess besättning ökas.[1]

När i 1634 års regeringsform stadgas att på alla fästningar ståthållare skulle tillsättas, hvilka endast hade med desamma att beställa, hvaremot hela landet i öfrigt indelades i tjugutre höfdingedömen, i spetsen för hvilka landshöfdingar ställdes, hvilka endast hade dessa län att sköta, blefvo de båda hittills förenade befattningarne såsom kommendanter och höfdingar öfver länen för alltid åtskilda. Till följd af denna anordning afgingo båda ståthållarne på Elfsborg, dervid den ene af dessa, Johan Hindersson Rytter utnämndes till landshöfding öfver Elfsborgs län. Till ensam slottshöfvitsman, eller kommendant, på Elfsborgs slott befordrades deremot den 8 Oktober 1634 öfverstelöjtnant *Lars Larsson Silfversvärd*.[2]

När slutligen striden med Danmark verkligen upplågade midt under trettioåriga krigets brak, fanns ingen möjlighet att till lands framgångsrikt möta de svenske härarne, som trängde in från alla håll, vana att segra och ledde af bepröfvade fältherrar; flottan var Danmarks enda räddning.

Efter stora ansträngningar lyckades den nu åldrige Christian IV föra örlogsflottan ut i sjön, styrande kursen mot Göta elf, för att genom ett anfall på Elfsborg och Göteborg tvinga Gustaf Horn att uppgifva de fördelar denne vunnit i Skåne.

Den 26 Mars 1644 var konungen ännu qvar i Köpenhamn, men den 5 April befann han sig utanför Hisingen, ombord på skeppet Trefoldighed, i spetsen för en flotta af 11 skepp. Som man icke hade landstigningstrupper om bord, och sålunda icke kunde företaga en verklig belägring af Elfsborg, sökte konungen att vinna målet genom öfverrumpling. Man väntade nemligen på vestkusten ankomsten af Louis de Geer med en flotta från Holland, och detta begagnade Christian IV, när han sökte under holländsk

---

[1] *Nils Ribbing* till Festerid, född 1590, son af rikrådet och riksskattmästaren Seved Ribbing och Anna Gyllenstjerna, fändrik 1614, öfverstelöjtnant 1621, Öfverste 1623, häradshöfding i Wartofta härad 1627, slottshauptman på Kalmar 1634, afsked 4/6 1639 för sjuklighet, men innan afsked kom rymde han till Danmark för det att hans hustru ånyo begått dråp på en sin tjenstepiga. Gift med Anna von Hintzen, dotter af en tysk öfverste i Riga.

[2] *Lars Larsson*, adlad 1630 *Silfversvärd*, skref sig till Wägestorp och Qvänum, tjente sig upp från gemen till ryttmästare vid Vestgöta kavalleri, häradshöfding 1624, öfverstelöjtnant vid samma regemente, död 1645.

flagg komma förbi Elfsborg, hvarefter han fått fritt spelrum både med detta slott och Göteborg. Anslaget upptäcktes emellertid och nu måste andra utvägar anlitas.

Konungen beslöt nu att helt enkelt göra försänkningar vid elfvens utlopp, och derigenom hindra eller rent af omöjliggöra sjöfarten uppåt elfven, samt att till stödjepunkt för detta företag anlägga ett fäste på den midtför elfmynningen belägna Kyrkogårdsholmen, en plan som visar hvilket öppet öga konungen hade för holmens betydelse. Det var också genom anläggandet af dessa batterier och verk, svenskarnes uppmärksamhet fästes på Kyrkogårdsholmen, der sedermera äfven Nya Elfsborg anlades.

Tvifvelsutan var det dessa verk Christian IV gaf namnet *Gothenbrille*. För arbetena på försänkningen och fästet utvecklade konungen den största verksamhet; den 5 April tillskrefs lagmannen i Bohuslän Hans Frantssøn att skaffa 100 skoflar och spadar samt största möjliga antal »tråg, mjölkbyttor och dylikt», att användas för framförande af jord. Dagen derefter fick Sigvard Gabrielsson Akeleie befallning att sammanställa en kår på norska sidan af 300 musketerare, deraf 200 från Marstrand och 100 från Bohus, samt landtfolket på Inland, för att bevaka elfven, hvarjemte pinassen i Kungelf skulle förläggas till Gamla Lödöse och 10 eller 12 af de bättre Kungelfsbåtarne med falkonetter och nickhakar beordras patruller uppefter Göta elf, allt för att skydda transporten af timmer, som skulle användas vid försänkningen och vid det nya verket vid Elfsborg. Vidare föreskrefs Akeleie att sända ned stenhuggarne på Bohus med deras redskap, hvarjemte Olof Parsberg skulle lemna erforderlig kalk.[1]

Den 12:te April var konungen fortfarande qvar på Trefoldighed, men begaf sig derefter till Bohus[2], der han den 14:de befalde

---

[1] Parsberg hade äfven att sörja för »kungl. majts förnödenhet, erhållande 8 4 befallning att sända 2 oxar, 16 unga lam, 8 spekelaxar, 4 tunnor färska ostron, ett halft hundrade par höns, 2 färska laxar, något vildt, 4 harar, »Birkehöns» 4 par, 4 par åkerhöns, 2 par »Fedderhöns», 2 tunnor korn, 2 tunnor hafre, desslikes hummer, krabbor, färsk kabiljo, »samt hvis andet der falder, noget af hver slags». *Norske Rigsregistranter* 8, hvarifrån andra enskildheter om Christian IV:des vistelse utanför Elfsborg 1644 äro hemtade.

[2] Måhända var det under färden dit, han, som berättelsen lyder, steg upp på det midt emot Göteborg på Hisingen belägna Ramberget, för att iakttaga staden, hvars kommendant, den gamle bepröfvade Nils Assarsson Mannersköld, lät på den höge gästen aflossa tvenne kanoner, med den verkan att kulan från den ena slog ned bredvid konungen.

Hannibal Sehested att till »Gottenbrill vid Elfsborg» framsända en skuta med kalk, som der på stället skulle förbrukas. Tvenne dagar senare var han tillbaka på fartyget, då han föreskrifver Olof Parsberg att låta det »defensionsskepp», som låg vid Kongelf, komma till Gottenbrill. Härefter förflyta nära två veckor, derunder man saknar alla underrättelser om fiendens företag, men den 27 April synes befästningen vara någorlunda färdig, ty konungen befaller i ett bref denna dag, dateradt »Trefoldighed vid Gottenbrill», Hannibal Sehested att hålla Gottenbrill vid Elfsborg väl besatt och efter möjligheten drifva på sänkverket, som är begynt vid inloppet till elfven, i hvilket bref det heter:

»När I erhåller skepp från vår köpstad Marstrand, som tjenlige äro att sänka, då skolen I hafva i akt att, när det första är sjunket, I då sänden en trumslagare till dem i Göteborg och låten dem förmäla, att eftersom de genom den siste trumslagaren hafva låtit förlusta dem med att afspisa oss med Sveriges rikes regerings lögnaktiga manifest, så hafva vi varit förorsakade att tänka på andra medel, att bringa dem till en annan mening genom att sänka inloppet vid Elfsborg, som hvarken de eller deras förmente frälsare, Louis de Geer, med allt sitt anhang kan hindra. Och eftersom oss är bekant att Ständerna i Sverige, som Gud för ögonen hafva, intet behag hafva till detta ganska onödiga krig, då ville vi ännu hafva förmanat dem att ackomodera sig i tid och sända deras fullmäktig till Eder, med deras fullmakt att underhandla, hvilken I skolen lofva fri lejd att gå fram och tillbaka under två dagars tid.»

Dessa locktoner voro ett sista medel, som naturligtvis icke hade afsedd verkan. Underrättelse hade kommit att den stora flotta af 32 skepp, som Louis de Geer i eget namn från sitt hemland skaffat Sverige, nu var i annalkande för att sätta Lennart Torstensson med arméen öfver till Fyen, och det blef sålunda nödigt att bryta upp för att möta denna.[1] Den 1 Maj fick sålunda Sehested befallning att »I skall retirera Eder med allt Edert folk, pro-

[1] Tilldragelserna 1644 berättas i *Theatrum Europeum*, den tidens illustrerade tidning, på följande sätt:

»Es hatte auch der König (von Dänemarch) den Gottenburgischen Hafen an beyden Seiten durch dero Norwegischen Statthalter mit zehntausendt, undt *Ebben Vlfeld* mit fynfftausendt, undt also ins gesammt fynffzehen Tausendt Mann beschlossen, auch mit Blockhäusern unnd Schantzen dergestalt beyde Vffer der Haffen verwahret, das schwerlich auch fast anmöglich einig Schiffe nach Gottenburg durchzukommen vermochte. Dessmahls war auch der Nor-

viant och vivres samt kanoner och annan munition paa Brillen (Gothenbrill) och det salverer snarast möjligt, och på andra ställen gör Eder bruklig samt går med arméen hvart Eder bäst synes, för att söka avantage emot fienden uti hans land. Emellertid skall Sehested fortsätta med sänkverket, både för gapet här som utanför Bohus», med hvilket senare väl får förstås det ytterst smala elfloppet vid Jordfallet.

Så ändades anfallet mot Elfsborg denna gång, den sista då detta slott skulle se en fiende utanför portarne. Här hade emellertid öfverstelöjnant *Jacob Ulfsparre*, hvilken sedan den 21 Augusti 1640 var slottshaupman eller kommendant, haft en allvarlig och orolig tid.[1] Då likväl fienden icke gjorde något allvarligt anfall på slottet, hade man i stället riktat ansträngningarne på att förhindra arbetena för elfmynningens försänkande. För detta ändamål uppfördes på Billingen en skans af masttimmer, men det är knappast troligt att den varit i verksamhet.[2]

Den danska flottan styrde ut i Kattegat; den 4 Maj låg konungen med Trefoldighed vid Vinga och den 8:de vid Christiansö, gående rundt Skagen. Holländska flottan träffades vid vestkusten af Slesvig, der en oafgjord drabbning levererades, efter hvilken holländarne vände om och likaså konung Christian, som den 3 Juni åter befann sig vid Christiansö; samma dag inträffade han och i Flekkerö och den 24:de i Köpenhamn.[3]

Fortfarande var dock konung Christian oroad af Louis de

---

wegisch Admiral in die West-See geloffen, umb der *Louys de Guerre* mit seinen Schiffen zu suchen unnd zu attaquiren.

Vmb d. 20 Aprilis kamen die Schwedischen Schiff bey 25 starch, so Sie in Holland gemiethen unnd erkaufft, jetzt auff der Elbe zwichen Freyburg unnd Glückstatt allda sie sich gesetzt an, führeten zu 15, 20, 25 bis dryssig stück Geschutz, waren aber mit Mannschafft nicht starck besetzt, In Holland wurden mehr Orlogsschiff zugerichtet, welch gegen den ersten May mit noch in 400 unbevaffneten kaufmansschiffe nach der Ost See auslauffen.

[1] *Jacob Ulfsparre*, som af riksrådet Hans Eriksson Ulfsparre till Broxvik och Elin, dotter af Claes Åkesson Tott till Bystad, afled 1660. Gift med Anna Brorsdotter Rålamb till Bro och Lenna.

[2] *Handlingar rörande Skandinaviens historia* 35: sid. 388.

[3] Under besöket i Christiansö bevistade konungen gudstjensten, i anledning hvaraf han ansåg sig böra uppträda såsom inqvisitor. Prästen hade nemligen läst: »Skee din Villie i Himmelen som paa Jorden», hvilket icke kunde gillas, hvarför Palle Rosencrantz fick i uppdrag att »hemmelig og flittig forfare», om samme prest saaledes pleier læse» Fader wor», og, der som det befinnes, da honom derfor at tiltale».

Geer, och, när han erfarit att denne hade tre skepp med ammunition och gevär, afsedda för Göteborg, befalde konungen den 22 Augusti att Ove Gedde skulle söka bemäktiga sig dessa.[1]

Samma år, eller den 31 December 1644, förordnades *Per Lillie* till Aspenäs såsom kommendant på Elfsborg hvilken blef den

[1] Om denna tilldragelse finnes en berättelse i ett samtida flygblad:

»RELATION
Ifrån Götheborg / Aff den 14. September. 1644. om Lovis de Geer Ankombst ther sammestädes / och the siu Danske skeppens skamlige Flychten ther ifrån.

Sedan spordt bleff til Amsterdam, thet Ammiralen Mårten Thijson war medh sin Flotta gången igenom Sundet i Östersjön, hade the warit i then Mening at kongen i Danmarck skulle hafwa dragit sina skepp här ifrån Götheborg; Och förthenskuld hawfer H. N. Greff *Magnus Gabriel de la Gardie* och H. *Lovis de Geer* resolverat at gå medh Skeppen hijt öfwer til Götheborg; Äre altså vthreeste medh 2. sköne Örlig-Skepp / en Fleut / och 2. små köpmans skepp / som tilförende äre tagne aff Jutarne.

När the nu äre komne hijt vnder Skagen / hafwa the fått kunskap / at 8. Danske Skepp låge här vthe för Inloppet / och effter ock sagt bleff / thet samma Danske Skepp skulle wara starcka aff Folk / togo the theras Cours in emoot Sundet alt til Kuld (Kullen), ther som the föruthsände then Fleutten aff 26. stycker / at sökia the Hollendske Örlig-Skeppen i Sundet / och förnimma om the kunde gå ther igenom.

Och in til Laholm hafwer Greff de la Gardie sändt sin Hoffmestare Nicolaum Ruth / til at förnimma / om the kunde der beqwemligen landstiga.

I medler tijdh thet the så töfwade effter kunskap / bleffwne the aff 2. Danske Galliotter kände / hvilke strax lupo medh kunskap om them til Sundet / therföre fördristade the sigh icke länger blifwa ther på thet Farwatnet / vthan rosolverade sigh gå hijt och slå sigh medh Gewalt här in igenom Fiendens Skepp; hvilket theras manlige modh them och i så måtto wäl lyckades: Och althenstund the kunskap hade / thet Fiendens Skepp låge vthi store inloppet i Skären / höllo the sig in wedh Landsijdan till at försökia thet Inloppet som war här innan för Jutens skepp; Vti Mening / efter Winden war them favorabel / ther at fächta / om Jutarne understodo sigh at möta them.

Men Jutens skepp, hvilka tå hafwa warit 6. och en Boyort thet siunde / lågh alt stilla, stälte sigh såsom the icke hade sedt thesse skeppen / läte them lyckeligen och wäl segla hijt in / lijka som the ther aff icke wist hade / thet wij och alla fullkommeligen hade trodt / och förmeent at Jutarne skole hafwa råkat vthi een sådan Sömphn som the snarckade vthi förledne Sommar, när then lilla Galliotten här inlop igenom heele konungens Flotta / så frampt wij nu icke i för går hade fått see Jutarnas Harewäria / och at the så försagde äre / så at the hafwe icke vnderstått sigh at antasta thesse skeppen.

Strax effter som thesse skeppen woro hijt in komne / afftalar Lovis de Geer med Her Gubernatoren / thet han måtte få något aff Guarnisons Folcket in på sijne skepp / såsom och Chronones Tull-Cammars skepp / och thet er-

siste höfvitsmannen på detta slott. Han var son af Bengt Bryntesson Lillie till Aspenäs och Maria Kijl, samt var gift med Maria Lepel.

Från hans tid finnes en handling rörande slottet, af det intresse att den här meddelas i sin helhet, nemligen:

Behällitt jnventarium Uppå Elfzborgs Slått Anno 1651 Nembl:[1]

— 411⁷/s:t. Spannemåhl .... —

Jtem Efftterskrefne Partzeler Uthan Wärderingh.

Kyrkines Saaker.

— 1	Malmklocka om	10⁷/₂₀ ℔	—
— 1	Segerwärke		—
— 1	Förgyldh sölfverkalk om	28 lodh	—
— 1	Altare Klädhe		—
— 1	Diske Klädhe		—

Koppar.

— 3	Kopperpannor om	50³/₄ ℔	—
— 2²/₅	Koppar, Uthi några gamb: och söndrige Kättlar		—
— 1	Kopperskieppa		—

Huuszgerådz Saaker.

— 1	Gröntt gammaltt Tafttz Sparlaken	—
— 1	Gröntt gamaltt Sparlaken af Rask	—
— 3 str.	Gamble wahr, eller stycken af gröntt Rask som hafua waritt till Sparlaken	—
— 3	gamble Sängebolstrar	—
— 84¹/₂	gråss Hårknappar	—
— 161	Glasfönster söndrige och gamble	—
— 1	Järn Kakell Ugn	—

öfrade Danske Skeppet som här på Strömmen lågh / medh sigh / så willie han låta läggia Jutarna om bord / så frampt the vnderstodo sigh wåres Ankomst at förbijda, hvilket och strax stältes vthi wärket / så at andre Dagen som war den 12. hujus Klockan 2. effter Middagen gingo wåre till segels at besökia them. Men så snart Jutarna fingo see at the 2. Skeppen wore vnder Segel / togo the Flychten alla 6. medh en Boyort som och hoos them war / hvilka wåra förfölgde in vnder Marstrands Hambn / ther Jutarne inlupo / och ther Natten och Stormen / som tå hårdt tilsatte / icke hade så hastigt påkommit / så hade wåre skepp gått effter them in i Staden tijt the sigh förstucko. I går äre wåre wäl hijt tilbaka komne igen,»

[1] Efter orig. i *Krigsarkivet*.

— 9	Järn Spiäll	....	—
— 26 st:r	gamble Skifuor och bordh	....	—
— 2	Gamble Eckestolar	....	—
— 4	Stycken gamble fållebordh	....	—
— 4 st:r	gamble Skåpp	....	—
— 1	Öfuertäckdt sängh	....	—
— 11	Ståndsängiär	....	—
— 12	Bänckar	....	—
— 4	Fålbänckar	....	—
— 10 st:r	Cuarnestenar	....	—
— 4	Bookhyllor	....	—
— 20	Dörar	....	—
— 1	Måhltunna	....	—
— 1	Badstugupaall	....	—
— 4	Pallar	....	—
— 1	Eeldgafell	....	—
— 1	Porte-Låbs	....	—
— 20	Döre-Låsar	....	—
— 2	Järnstenger i Kiökett	....	—
— 1	Fångelåås	....	—
— 2	Smelle Lååsar	....	—
— 1	Dubbeltt Låås	....	—
— 2	Skåpe Låsar	....	—
— 7	Ståcke Lååsar	....	—
— 2	Taskelååsar	....	—
— 28 st:r	Toma Tunnor och Ohlträn	....	—
— 1	Jacktt	....	—
— 1	Winbro Lijna	....	—
— 1	Järn Ledheståndh	....	—

Perr Lillije
medh Eigin handh

Spannemåhlen som ähr effter Ståthållarens Edell och wälb:ne *Pedher Liliass* Order till åtskillige Personer Uthi deras trångz måhlländtt, Effter Spannemåhlen hafuer legadt lenge, och man medh första legenheeth wenther Ny frisk Spannemåhl igen nemb. lige — 88 Tunnor.

Jochim Rotenhan
m. p. ria

Förfallet hade brutit in öfver det namnkunniga gamla slottet; ingenting visar detta bättre än inventariet. Kanonerna voro redan bortförda och rustkammaren likaså; intet spår af hvarken kulor eller krut. Gamla söndriga kopparkärl, 161 gamla söndriga glasfönster och andra föremål, merendels betecknade såsom »gamla» och »söndriga». Möblerna utgjordes af en öfvertäckt säng, 2 ekstolar, 4 gamla skåp samt en del simplare bohag.

Elfsborgs tid var också ute.

Vid det senaste fiendtliga besöket hade man fått ögonen öppna för det ypperliga läge Kyrkogårdsholmen erbjöd för en fästning, hvars uppgift skulle vara att skydda inträdet till Göta elf. Danskarnes arbeten der 1644 inskränkte sig till en träskans, hvilket framgår af kongl. brefvet den 20 april till Gustaf Horn, äfvensom af skrifvelse till landshöfding Nils Assarsson. Sedan fienden utrymt platsen, begärde magistraten i Göteborg att ett blockhus der måtte uppföras, och det är i anledning af denna begäran regeringen den 5 Juni samma år gaf generalqvartermästare Örnehufvud befallning, att »begifva sig till Göteborg, der att afsticka en skans på Kyrkogårdsholmen, och nu emellertid der låta förfärdiga ett blockhus.»[1]

Till en början hade kommendanten på batterierna å Billingen äfven blockhuset på Kyrkogårdsholmen under sitt befäl.

Det var den nye general-qvartermästarens, Johan Wärnsköld, förtjenst att hafva insett fulla betydelsen af danskarnes påbörjade arbete på Kyrkogårdsholmen, och på samma gång blef det hans skuld att Elfsborg kom att öfverlemnas åt förintelsen. Den första skrifvelse vi träffat från honom är af den 28 Februari 1652, deri han för arfprinsen Carl Gustaf redogör för Göteborgs omgifningar i fortifikatoriskt hänseende. Han erinrar om hur danskarne i sista fejden började »förspärra sjöfarten, både med batterier på Kyrkogårdsholmen, och sin flotta under deras beskydd liggandes, så väl som med försänkta gamla skepp och skutor något utanför Elfsborg, mellan den beflutna klippan Billingen och den gent öfver liggande klippan Åhrsfjell, hvilket förehafvande likväl konungen qvitterade, så snart han förnam den svensk-holländska flottan vara kommen under Jutland.»[2]

---

[1] *Riksarkivet.* Registraturet 1644. I: 701.

[2] *Handlingar rörande Skandinaviens historia* 35: 276.

Nästan ett år senare, eller den 9 April 1653 skrifver han ånyo till prinsen om åtskilliga fästningsarbeten, uttalade deri bland annat:[1]

»Eljest hafver jag fuller för någon tid sedan begynt att uppteckna några skäl hvarför Calmar gamla befästning bör flyttas till Qvarnholmen, såsom ock hvarför Ryssås och Kyrkogårdsholmen nödvändigt måste befästas, och *Elfsborgs slott omkullkastas och ödeläggas*, men sådant för andra hinder skull ännu intet kunnat till ändskap bringa».

Härmed hade tanken, att Elfsborg borde uppoffras för lämpligare befästningar, för första gången klart uttalats i skrift. Tanken att helt och hållet slopa Elfsborg behöfde dock tid att mogna, hvaremot planen att befästa Kyrkogårdsholmen genast vann gillande, som man finner af ett bref den 21 April 1654[2] från Wärnsköld, som berättar att han varit och besett fästningsbyggnaderna vid Göteborg, Kalmar och i Halland samt »enkannerligen det verket, som i nästförvekne år (således 1653 begyntes uppå Kyrkogårdsholmen», till att fortsätta låta. Han tillägger derefter: »och såsom Eders kongl. Höghet jag om de skäl, som bemälte Kyrkogårdsholmes befästande angå, för detta hafver gjort berättelse, alltså hafver jag förment vara min skyldighet genom bifogade grundteckning gifva tillkänna ortens och verkens storlek och andra beskaffenheter.»

Det är häraf tydligt att Wärnsköld under tiden afgifvit den promemoria, hvarom han talar i brefvet den $^{9}/_{4}$ 1653; den är af följande innehåll:[3]

»*Några orsaker hvarför* **Elfsborgs** *slott borde omkullkastas och ödeläggas.*

1.

Att dess murar, torn, vallar och grafvar äro icke allenast illa försedda med flanker och strykvärn, utan ock mycket öfverhöjdade af klipporna, såsom ock sandbergen, som sträcka sig allt intill grafven, den både är smal och odjup, och kan vid båda ändarne aftappas och göras torr.

---

[1] *Handlingar rörande Skandinaviens historia* 35 sid. 279.
[2] D:o. 35 sid. 282.
[3] Do. 35 sid. 284.

2.

Der man nu bemälde slott med nya verk skulle omfatta, efter det project, som uti Generalqvartermästaren salig Örehufvuds tid vardt gjordt, beståendes af fem små bolverk och en epéron, samt utanverk på Skinnareklippan och en bergskans, så skulle det likväl icke ändå blifva så starkt, att det en allvarsam attaque kunde utstå. Skulle man ock foga ett annat verk deromkring, som vore af större starkhet och begrepp, då måste man komma klipporna och bergen så mycket närmare. Men hvad heller man det mindre eller större verket anlade, så skulle icke ringa medel fordras, det till att uppbygga och sedan underhålla och besätta.

3.

Fast än Elfsborgs slott icke hade förberörde olägenheter, så är det dock således beläget, att det hvarken kan afhålla fienden ifrån elfvens och inloppets försänkning, mycket mindre förbjuda honom till att göra en eller flere skansar och andra verk på Hisingen eller svenska landet, dermed han skulle alldeles afstänga elfven och sjöfarten för Göteborg.

4.

Der en fiende skulle komma den vägen ifrån *Frölunda,* kan han gå igenom *Sundshagen* in emot *Ryssåsen* alldeles osedd och obehindrad af slottet, derföre kan han ock all dess förbindelse och undsättning ifrån Göteborg, äfven så väl till lands som till vatten, förtaga, hvilket också om *Kyrkogårdsholmen* och *Billingen* är till att förstå, men emedan bemälte Kyrkogårdsholme med starka strykvärnade murar och staketer kan försäkras emot den öfverraskning, som utaf sjön och då isen bär, vore till att befara, varandes alldeles fri för de angreppsverk, som en fiende antingen på Elfsborg, Göteborg, Ryssås, Gullberg, eller andra på fasta landet belägne platser, kunde anbringa, besynnerligen om *Aspholmen* blefve med en redout intagen, ty kan han nogsamt, när han med alla nödtorfter försedd är, bestå uppå sig sjelf, fast än Göteborgs och de andra platsernas kommunikation honom blefve afskuren och förbjuden.

5.

Eljest vore och här till ihågkomma, huru som några befästade städer, varandes långt belägne ifrån farbara, smala och fördenskull

commendable strömmars mynning, hafva, till inloppets försäkring, icke allenast sjelfva mynningen stark befästad, utan jämväl hela strömmen på båda sidor med skansar, redouter och sträckvallar, allt ifrån mynningen in till hufvudfästningen, retrancherad och innesluten. Der fördenskull Göta elf ifrån *Göteborg* och *Lindholmen* ut till hennes mynning vid *Billingen* och *Åhrsfjell* uppå ett sådant vis vore till att förskansa, så kunde Elfsborg, liksom de verk, som anläggas skulle, finna rum och, på något sätt förbättradt, beståendes blifva. Men, emedan detta icke låter sig göra vid denna orten, dels för mynningens aflägsenhet ifrån Göteborg, och de der emellan belägne många ofantlige helleberg, klippor och dalar skull, dels verkens vidlyftighet, missform, trånghet och osäkerhet, samt den odrägliga kostnad, som fordras till deras byggningar, besättning och underhåll, ty kan merbemälte Elfsborg ej heller i sådant fall lända inloppet till något försvar och beskydd. Hvilket jag genom en särdeles berättelse, så snart tiden tillåter, förmodar utförligen till att bevisa.

6.

Ehuru väl somliga murar, som lyda till sjelfva stocken och boningshusen, äro ännu temligen starka, så är dock en stor del deraf förderfvad, i det att taken på en lång tid intet hafva rätt varit underhållne, och detta oansedt så äro dock sådane få och obeqväme wohningar föga till att värdera emot sjelfva hufvudverket, samt den stora olägenhet och fara, som utaf denna orten skulle förorsakas, der han icke blefve omkullkastad, eller ock, hvilket omöjeligt synes, fullkomligen befästad. Och är det fuller visst, att dess nedkastning icke kan ske utan kostnad och arbete, men derhos måste åter betänkas att det besväret föga mer än halftannat år kan påstå, der dock dess fruktlösa bevarande och underhåll skulle blifva ewerdeligt.

7.

Utaf det som förbemält är kan man döma, att när alla denna ortens murar vore afbrutne och bortförde, eller utjämnade, och dess vallar samt med grafvarne nedkastade och igenfylde, skulle fienden på någon annan ort, som beqvämare voro till inloppets förspärrande, sig hellre än här befästa, alldenstund de förnämste fel

och olägenheter, som här äro till att se och förmärka, uti sjelfva situationen och belägenheten beståendes äro.

8.

När man nu, jämte de skäl som här ofvan äro förtecknade, betraktar hur högt dessa fästningar, slott och skansar äro nödige nemligen *Göteborg*, *Kyrkogårdsholmen, Ryssås, Gullberg, Wenersborg, Halmstad, Kalmar, Knarren*[1], *Grimskär*[1], *Kråkeskär, Sliet, Andersön* i Jemtland, såsom ock *Warberg*, *Laholm*, *Jönköping*, *Wisby* samt med en fort i Wermland och en uti Småland, tillika med några andra platser, som man här icke aktar nödigt att namngifva, öfverläggandes här bredvid hvad det kostar dem till att uppbygga och vidmakthålla, eller ock dem, som redan äro i verket stälde, att fullföra eller utbättra; huru mycket folk, penningar, ammunition, proviant, materialier, medikamenter och verktyg, både till deras, så väl som armeernas och skeppsflottans utredning och underhåll behöfves; desslikes betänkandes hvad fara och skada en befästad ort hafver med sig, icke allenast då han är illa försedd med strykvärn och af öfverhöjningar eller betäckelser förolämpad, utan och när något af de uppräknade medel derinne fattas, såsom ock när oförstånd, säkerhet, räddhåga, tvedrägt eller förräderi ter sig hos en eller annan som dess beskyddande angår, då varder man befinnandes att denne, samt flere onyttige och onödige platser, afskaffas måste, på det att de, som Kongl. Maj:t och Riket ända till fördel och beskydd, samt fienden till skada, olägenhet och hans makts skingrande eller förminskning, måtte så mycket bättre blifva bebygde, underhållne, bevarade och försörjde».

Som man finner är denna handling af stort intresse för kännedomen om Elfsborgs tillstånd vid denna tid. När det heter att murar, torn, vallar och grafvar äro illa försedde med flanker och strykvärn, behöfver likväl detta icke betyda annat än brister i anläggningen, icke brister i underhållet, men å andra sidan vill det synas att äfven det senare varit för litet tillgodosedt, när man låtit grafven uppgrundas och så illa vanvårdas, att den vid båda utloppen i elfven kunde torrläggas.

I sjelfva verket hade man allt emellanåt sökt upphjelpa fäst-

---

[1] Två små holmar utanför Kalmar.

ningen. Wärnsköld lemnar nemligen den 10 Mars 1673[1] en redogörelse för fortifikationens arbeten åren 1639—1673, egentligen afsedd att utgöra ett försvar mot dem, som ansett att fästningsarbetena gått långsamt och blifvit mycket dyra. Det heter häri:

»6. *Göteborgs* samt *Gamla* och *Nya Elfsborgs*, så ock *Ryssåsens, Billingens* och Gullbergs provisoriska verk, som både Anno 1644 och 45, så väl som Anno 1656, 57 och 58, för de påkommande krigens skull, i hast af de materialier, som snarast kunde tillväga bringas, äro uppgjorde, hvartill mer än 44,600 palissadpålar äro åtgångne, ibland hvilka de mesta äro af sönderhuggne master gjorde. Dess förutan är ock myckenhet af spanska ryttare, pointpålar och en del barrikader, såsom och homeijer och annat sådant, till bemälte provisoriske befästningar brukadt vordet».

Detta gäller om för ett visst tillfälle anlagde provisoriska verk, men att man äfven underhållit de förut befintliga på Elfsborg framgår af tillägget:

»10. Gamla Elfsborgs utanverk äro af 1,100 alnars omkrets, hafvandes åtskillige traverser, så och bährar, bryggor och palissader, samt med en mina utom grafven, som för många år sedan är ödelagd. Och äro dessförutom några murar på sjelfva slottet dels af ånyo gjorde, dels utbotade»; och vidare:

»19. Alla batterier och Corps-de-Garden äro, icke allenast i staden och på ofvanbemälte *Gamla och Nya Elfsborg*, samt Ryssås, Billingen och Gullberg, först af ånyo uppbygde, vid makt hållne och reparerade, utan ock andra i de förres ställe, så ofta dessa hafva varit afbrutne, af fortifikationsmedlen uppbygde, och sedan äfven som de förre reparerade och vid makt hållne. Sammaledes äro ock alle till de ofvannämnde platsernas garnisoner och artilleri lydande hus, spanmålslårar och annat sådant, af bemälte medel förfärdigade och sedan, tillika med tyg-, proviant- och kruthusen utbotade och underhållne vordne. Särskildt tilläg- ges i 26 punkten: »så och garnisons-folkets matredning (kokhus och dylikt) på skansarne och Gamla Elfsborg» underhållen.[2]

---

[1] *Handlingar rörande* etc. 30 sid. 395.

[2] Bland i samma redogörelse förekommande uppgifter, rörande andra arbeten i trakten märkes följande:

»*Nya Elfsborg*, anlagdt på en ö, som tillförne kallades *Kyrkegårdsholmen*, håller, samt med hornverket, 1417 alnars omkrets. Hufvud- och hornverkets

Återkommande till Wärnskölds memorial, om skälen som tala för att Elfsborg borde raseras, finner man att general-qvartermästare Örnehufvud på sin tid uppgjort en plan att förstärka slottet med alldeles nya verk, nemligen fem små bålverk och en eperon, i hvilken plan äfven ingick att Skinnarklippan skulle erhålla ett utanverk, hvarjemte en »bergskans» borde anläggas. Den senare skulle tvifvelsutan fått sin plats på bergryggen bakom platån vid repslagarebanan, för att hindra fienden att, liksom skett vid alla föregående belägringar, fatta fast fot på denna sida, den farligaste af alla för slottets försvar.

Äfven om dessa verk komme till utförande, ansåg likväl Wärnsköld att detta icke skulle stärka fästningen på ett tillfyllestgörande sätt, utan kunde detta ske blott genom att indraga bergen i sydvest med i fortifikationen, och detta blefve ytterst dyrbart. I alla händelser menade han, kunde Elfsborg icke fylla sin uppgift, att afhålla fienden från elfven och Göteborg, ty slottet kunde helt enkelt med lätthet kringgås, genom att fienden landstege åt Frölundahållet och derefter marcherade genom Slottsskogen mot skansen Kronan.

Förslaget om Elfsborgs rasering mognade långsamt, men Wärnsköld var uppenbarligen allt för energisk att icke med all kraft fullfölja en tanke, om hvars riktighet han var fullt öfver-

---

murar äro samt med deras contreforter på de vestra och södra sidorna 13, och på de östra och norra 11 verkfot tjocka, men höga ifrån 16, 20, 24, 28 till 32 verkfot, undantagandes några få orter der klippans knallar, som bortbrännas måste, uppskjuta, hvarest de allenast 12 verkfot höga äro. Tornet öfver porten, tjenandes till en dongeon, är på hvar sida 35 verkfot bredt, och 70 verkfot högre än klippan, som det står uppå, med 3 batteribottnar. Dess port och lönnportar, raveliner, krut- corps-de-garde och andra hvalf, samt med husen, källarne, krubbeverket, skeppsbryggan, hamnen och annat mera, som der är bygdt, kan af planer och profilerne, så och modellet nogare beträktas. Dock bör här hos icke obemärkt låtas, att hornverket ännu icke hafver kunnat förses med vallgång, eller annan vandring, mycket mindre med bröstvärn och batterier, hvilket ock än fattas på några cortiner, så och bastioner af sjelfva skansen.»

»14. Berg- så och batteriskansarne på *Billingen* voro af master uppgjorde, till att hindra inloppets försänkning, hållandes 353 alnar circuit. Billingsklippans södra åt fasta landet vettande sida hade sin defension utaf tvenne af trä gjorde och i bergets vikar försänkte kasematter. Hvilka skansar A:o 1657, sedan Nya Elfsborg vardt verkstäldt, blefvo afbrutne och ödelagde».

bevisad. Följden blef slutligen en skrifvelse från krigskollegium till Kongl. Maj:t af den 21 mars 1657.[1] Det heter här:

»Sedan hafve vi, vid förestående fortifikationsarbetens öfverläggande här i riket, ibland annat considererat beskaffenheten af de Göteborgske fästningar, hvarvid särdeles är ihågkommet vordet det förslag, som man förnimmer för detta skall vara moveradt om *Elfsborgs* raserande, för de skäls skull, som dervid skole vare tagne i deliberation. Nu emedan af samma anledning Generalqvartermästaren Wärnsköld här i Krigskollegium med mera i dessa dagar hafver inlagt några punkter, som innehålla orsaken och visa nödigt vara, att i tid om bemälte Slotts ödeläggande borde eller måtte resolveras: för den skull hafver vår underdåniga skyldighet fordrat Eders Kongl. Maj:t sådant underdånigst att upptäcka, och Eders Kongl. Maj:t till den ända bemälte Wärnskölds punktvis här innelyckt bifogadt öfverskicka, allerunderdånigst bedjandes Eders Kongl. Maj:t det med nåder behagade förmärka, och dess vilja och mening oss deröfver upptäcka.»

Den åberopade bilagan hade följande innehåll:

»Orsaker som utvisa nödigt, att i tid resolvera om *Elfsborgs* Slott bör ödeläggas.

1.

Eftersom en stor myckenhet sten fordras till *Ryssås, Kyrkegårdsholmen* och *Aspholmen* samt *Göteborgiske* vattenverken, tornet och cavalliererne på *Stora* och *Lilla Otterhällan,* såsom ock portarne, krutkällarne, tyghusets sträckmurar och verkstäder. Och man märker den sten, som till murning är dugelig, der i nejden vara mestadels utsökt, jemväl här efter blifva ju längre ju dyr- och svårare att bekomma, alltså kunde det näppeligen mer kosta att hämta stenen utaf Elfsborgs slottsmurar, än från fjerran belägne berg och stränder.

2.

Så framt Elfsborgs murar icke afbrytas, medan stenen till förbemälte verk kan förbrukas, måste det sedan ske med kronans besvär, då stenen intet behöfves, utan måste den vid slottet blifva liggandes onyttig.

---

[1] *Handlingar rörande* etc. 35 sid. 340.

3.

Der Kongl. Maj:t nådigst behagade Elfsborg att låta ödelägga, så kunde man hela året igenom med ortens garnison arbeta på stockens och de inre murarnes afbrytning. Skulle det ock befästas, så kunde man årligen i sex månader vid bemälte garnison låta arbeta på de verk, som af högstbemälte Kongl. Maj:t resolverade varda».

Något beslut följde icke i annan mån, än att Elfsborg tyckes blifvit lemnadt utan garnison. Det finnes nemligen en handling med titel: »Konungh Carl Gustafs vthi Giötebårg A:o 1658 vpprättade och vnderskrefne Förslag, huru Gvarnizonerne vthi Fredelige och Ofredelige tijder böra vara försedde»[1], hvilken upptager:

för *Göteborg* med *Kyrkegårdsholmen, Ryssåsen* och *Gullbergs* skans: i fredelig tid: 4 kompanier eller 580 man, officerare och gemene, samt

i ofredlig tid: 16 kompanier eller 2,161 man, officerare och gemene. Då Elfsborgs alls icke nämnes, visar detta att garnisonen indragits.

Man synes hafva tvekat att helt och hållet offra ett slott, som städse visat sig vara af sådan vigt för landets försvar som Elfsborg, och det visade sig en stark mening för att bibehålla det, med de förbättringar och utvidgningar som kunde finnas behöfliga. Denna tvekan uppkallade åter Wärnsköld till försvar för sin mening. Man har af honom bref och memorial till Kongl. Maj:t angående åtskilliga fästningsarbeten, dateradt den 27 September 1659.[2] Carl X Gustaf hade sammankallat ständerna till Göteborg, dit han sjelf skulle begifva sig, och det var detta tillfälle Wärnsköld önskade begagna, för att erhålla konungens beslut i åtskilliga befästningsfrågor, sedan dessa studerats på ort och ställe.

I nämnde memorial redogör fortifikationschefen för en del befästningar vid Göteborg, Ryssås skans m. m. samt för planen att bereda större vattenmängd i vallgrafven och elfven, gående ut på att dels leda Nordre elf vid Bohus åt Göteborg och dels att föra Säfveån in i fästningsverken. Derefter heter det:[3]

»Eftersom för många år sedan hafver varit omtalt, att Elfs-

---

[1] *Handlingar rörande Skandinaviens historia* 35: 351.
[2] d:o 35: 362.
[3] d: 35: 368 o. f.

borgs slott skulle demoleras och ödeläggas, men andre sedermera äro bragte i den mening, att det borde utbättras och med bastioner och strykvärn befästas, ty vore af nöden att skälen till begge meningarne blefve skrifteligen upptecknade, på det Eders Kongl. Maj:t så mycket bättre måtte sig derutöfver uti nåder kunna resolvera, och man omsider kunde få veta, om man till de verk och byggningar, som der i nejden ännu äro till att förfärdiga, skulle må bruka den sten och materialier, som af bemälte slott blefve nedbrutna».

Kort härefter, den 13 Februari 1660, afled Carl X Gustaf. Det förefaller, som skulle han beslutat sig, i afseende på Elfsborg, för Wärnskölds åsigt, ty när ärendet derefter förekommer inför Carl XI:tes förmyndareregering, resolverades den 19 Mars samma år »att Elfsborg skulle fram bättre raseras, men i medlertijd stå, så lenge som danska krijget warar».[1] Ytterligare den 12 Juli »discurerades sedan om Elfsborgs raserande, om stenen kunde employeras till en annan bygningh, men höltz wara inthe rådeligit, emedan stenen ähr så lijten och således odugeligh».[2]

Ehuru fästningen ännu icke raserats, lemnades den likväl från och med 1661 alldeles ur räkningen såsom sådan, samtidigt med att den nya befästningen på Kyrkogårdsholmen benämnes *Nya Elfsborg*.

Härefter förekommer ingenting om slottet under en lång följd af år. Det synes dock som Wärnsköld sjelf icke ansett att Nya Elfsborg ensamt skulle vara ett tillräckligt värn; ett memorial från honom af den 27 Februari 1671 till regeringen, angående Göteborgs fästning, visar nemligen hur klok och vidtseende denne man var. Han talar deri om den fara som skulle uppstå, om en fiende från sin flotta ute i skärgården sände in med kanoner beväpnade små farkoster, hvilka på natten lätteligen skulle kunna smyga sig förbi Nya Elfsborg och begifva sig uppåt elfven och der utbreda förödelse, så framt han icke hindras »genom ett godt verk på Billingen». Hvad Nya Elfsborg beträffar vore detta också i fara,

---

[1] *Riksarkivet*, Rådsprotokollen 1660. Det tillägges vidare: »Utom att förstaden (Haga) skulle uthwidgas på dhen sijdan åth *Ryssås* skantzen, efter dhen dessein, som sedermera jngifwen och wister ähr, och utj H. M:t Sahl. tijd skall wara approberat.»

[2] *Riksarkivet*, Rådsprotokollen 1660.

om fienden anlade batterier på Aspholmen, så framt man icke undanskaffar all dervarande jord.

Allt detta är en förutsägelse af det, som skulle hända vid Tordenskjolds djerfva angrepp på Nya Varfvet nära ett halft sekel senare. Det antyder för öfrigt också att Wärnsköld ansåg verk behöfliga utefter stränderna af Göta elf, en åsigt som han redan förut framhållit men då lät falla på grund af de stora kostnaderna.

Den berömde Erik Dahlberg ansluter sig sedermera den 26 Nov. 1679[1] till Wärnsköld, när han i ett memorial till Carl XI om Nya Elfsborg betecknar detta såsom ett »mycket svagt verk, som ingen force kan resistera», hvarför det borde förses med ett torn, hvarjemte på Aspholmen borde sprängas och så mycket som möjligt är planeras. Han slutar med ett beklagande: »Och vore önskeligt att *Gamla Elfsborg* vore uti esse, eller begge Billingarne försedde, att inloppet kunde vara försäkradt:

I konungens resolution härpå den 28 November erkännes väl behöfligheten af ett torn på Nya Elfsborg, hvartill dock medel för närvarande saknas, så vidt det icke kan uppföras med hjelp af garnisonen. Deremot skola bergen på Aspholmen sprängas bort och holmen derigenom göras obrukbar för fienden, »ty det fordras allt för stor garnison att den besätta».

Hvarken om Billingen eller Gamla Elfsborg yttras ett ord.

Af Wärnskölds förut anförda berättelse om de under åren 1639—1673 utförda arbetena, framgår alldeles otvetydigt att Elfsborg stod qvar ännu sistnämnde år. Deremot är det ovisst hur man får uppfatta Erik Dahlbergs nyss åberopade önskan 1679, att det vore väl om slottet vore i esse; detta kan ju tolkas antingen så att slottet var raseradt, eller att det visserligen fanns qvar men så förfallet, att det i sitt dåvarande skick icke kunde användas.

Huru som helst är det ytterst troligt att gamla Elfsborgs slott fullkomligt lemnades åt sitt öde omkring 1673—1680. Redan 1651 var, som vi sett, bestyckningen bortförd och endast en del inventarier qvar, merendels gamla och utslitna. Man känner icke någon senare kommendant än Per Lillie, hvilken visserligen 1646 blef slottshauptman i Göteborg, men det oaktadt fortfarande stod qvar i samma egenskap på Elfsborg, i hvars stat för 1654 han finnes upptagen.

---

[1] *Handlingar rörande Skandinaviens historia*, 35: 447.

Garnisonen var indragen 1658, men slottet vidmakthölls fortfarande åtminstone 1654 och en del äldre inventarier funnos då ännu qvar, hvilket framgår af sistnämnde års räkenskap för Elfsborgs och Göteborgs fortifikation.[1] Af denna handling, som upprättats af slottsskrifvaren *Jochum Rotenhan,* hvilken på samma gång var skrifvare vid fortifikationen samt kassör[2], erfar man att det 1654 bygdts ett »Patris» vid Nya porten, samt att under den 14 Oktober upptagits en, af slottstimmermannen *Torbjörn Jonsson* qvitterad, räkning äfven ett »haff» näfver, 4 tolfter vrakbräder och en tolft sparrar, som användts till reparation af corps-de-gardet, »som står på borggården».[3] Derjemte hade glasmästare *Arend Holst* verkställt en del arbeten i slottet, nemligen

förfärdigat 2 fönster i de öfre logementen	3½	daler
3 fönster i soldaternas corps-de-garde......	6	»
Ett fönster i Corps-de-gardet	2	»
12 rutor i underofficerarnes logemente	1	»
Ett fönster i vaktmästarens »	3	»
Ett nytt fönster åt presten	2	»
Gjort ett fönster i styckjunkarens logemente på slottet	3	»
Ett ytterligare fönster i samma hus........................	3½	»
Ett d:o d:o	3	»
Ett d:o d:o	3½	»
samt förfärdigat en kronlykta (eine Krone lüchte) ...	3	»

Man finner sålunda både att slottet underhölls samt att det var bebodt; också upptager lönestaten följande:

Hauptmannen välborne *Peder Lillie*	800	daler
Predikanten Herr *Jöns*	150	»

---

[1] *Krigsarkivet.* Bil. XXVII.

[2] Herr *Jochum Rotenhan* nämnes som fadder 1667, och likaså 1660 en *Daniel Rotenhan*, hvars hustru *Susanna* afled 1658; en fru *Sara Rotenhan* var fadder 1671. Jemf. *Wilhelm Berg, Christine kyrkas böcker för vigde, födde och döde 1624—1774.*

[3] Ingeniörer vid fortifikationen voro *Hector Loffman* och *Peter Klarman*, konduktörer *Mårten Eriksson* och *Erik Komming*, verkmästare *Jan Jacobsson Kugl.* Räkningarne äro attesterade antingen af landshöfding *Per Lennartsson Ribbing* eller generalqvartermästaren, eller i dessas frånvaro af öfverste *Johan Nairn* eller konduktör *Erik Komming.*

Slottsskrifvaren *Jochum Rotenhan*[1]	200 daler
Arklimästaren *Jon Gullichsson*	180 »
Vaktmästaren *Hans Persson*	78 »
en murmästare	54 »
en lådjeskeppare	78 »
2 timmermän	240 »
4 handtlangare	288 »
2 slottsknektar (utom staten)	90 »
Skarprättaren	36 »

Någon besättning i verklig mening omtalas icke. Slottets förnämsta uppgift torde numera varit att tjena såsom fängelse, och i redovisningen för utgifterna heter det att

till fångarnes underhåll, under året åtgått	daler Smt	66: 12 $19\,^{1}/_{5}$
resterar till fångarnes förtäring efter årsräkning	»	15: 25 $14\,^{2}/_{5}$
samt att till samma ändamål finnes till år 1655 behållet	»	3: 19 $4\,^{4}/_{5}$

Af inventarieförteckningen framgår att i slottets magasin förvarades $483\,^{7}/_{24}$ tunnor spannmål, hvaraf slottsskrifvaren hemställer att det måtte medgifvas honom afskrifva $1\,^{1}/_{2}$ kanna per tunna i »mussaätt» (råttföda) och förspillning. Vidare finner man af möbler:

26 gamla (bords-)skifvor och bord,
4 » fällbord,
4 » skåp,
1 öfvertäckt säng,
11 ståndsängar,
4 fållbänkar,
12 bänkar, men icke mer än
2 gamla och söndriga ekstolar. Härtill kom en gammal

[1] På några Rotenhans frågopunkter svarade krigskollegium den 14 mars 1650 att, ehuru hans embete förnämligast är att på Slotts- och artilleristaten hålla räkning på inkomster och utgifter, men derjemte har att à part hålla räkning med fortifikationsarbetena, så har man årligen förunnat honom i ökning på hans lön 100 daler S:mt af fortifikationen, liksom hans företrädare haft, och som han klagar öfver att dessa 100 daler äro honom för år 1647 till last förde i räkenskaperna, så tillåtes honom härmed att räkna sig till godo dessa 100 daler för åren 1647—1649.

Rotenhan var sålunda 1647, och förmodligen ännu tidigare, slottsskrifvare på Elfsborg, samt erhöll 1647 drottning Christinas bekräftelse på denna syssla. *Bil. XXVIII.*

jernkakelugn, 9 jernspjell, 1 eldgaffel och 4 bokhyllor. Af annat bohag nämnes:

161 gamla, söndriga glasfönster,
20 » dörrar,
1 måltunna,
4 pallar och 1 badstugupall,
4 portlåsar,
20 dörrlåsar,
1 lås för fängelset,
2 »smällelåsar»,
1 dubbellås,
2 skåplåsar,
7 stockelåsar,
2 taskelåsar, samt en del annat, såsom 10 qvarnstenar, 2 jernstänger i köket, 28 gamla söndrige ölträ, en lina till vindbron, en ledstång af jern, en gammal upprutten jakt, ett grönt gammalt rasksparlakan, ett gammalt grönt taftsparlakan, tre gamla sängbolstrar och 48½ gross gamla »hårknappar». Köksinventarierne voro de minsta möjliga, nemligen en kopparskäppa, 2½ ℔ gamla och söndriga kjettlar samt 3 kopparpannor.

Inventariet på Elfsborg var sålunda i hufvudsak detsamma som tre år förut, när till ofvanstående lägges de kyrkliga föremålen:

En malmklocka om 10⁷⁄₁₀ ℔,
Ett gammalt visarverk,
en förgyld silfverkalk om 28 lod,
ett altarkläde samt
ett disk-kläde.

Förmodligen slopades eller bortfördes icke långt derefter de få qvarvarande inventarierna. Om dessas öde känner man i alla händelser intet, med undantag af de kyrkliga föremålen. Åtminstone en del af dessa, om icke alla, öfverfördes nemligen till Nya Elfsborgs fästning, hvarom generalqvartermästare Wärnsköld den 10 Mars 1673 yttrar:

»Och emedan *bänkar, mässekläder, kalk,* såsom ock *klocka* och *visarverk,* varandes ifrån Gamla Elfsborgs kapell öfverförde, ligga här på Nya Elfsborg i förvar, vore det nödigt att och der ett kapell, i följd af Kongl. Maj:ts resolution af den 29 Mars 1666, efter den ena eller andra desseinen utan längre

dröjsmål förfärdigadt blefve, alldenstund gudstjensten nu för tiden, antingen under bar himmel, eller och på den nedersta batteribotten vid kurtinen åt Kärringberget förrättas måste».

När derefter Nya Elfsborg i sin tur år 1869 ödelades, skola enligt uppgift de i slottskyrkan befintliga inventarierna förts till Lundby kyrka på Hisingen. Här hafva de emellertid vid efterforskning icke kunnat återfinnas; nämnde kyrkas nuvarande kommunionkalkar äro märkta med årtal från 1800-talets början, och hafva antagligen omarbetats. Deremot finnes ett fragment af en gammal ljuskrona, utan att man känner hvarifrån det förskrifver sig, och slutligen har man der en gammal altarduk. Detta är allt.[1]

Vid Gamla Elfsborgs slutliga rasering torde säkerligen en del sten och byggnadsmateriel fått användning vid Nya Elfsborg. I alla händelser känner man att en del sten och annat tagits till fästningsverken i Göteborg, och särskildt att en portal ifrån Elfsborg flyttats till nämnde stad och der uppsatts vid den östra porten, eller den som fick namnet Drottningporten.

I krigsarkivet finnes nemligen originalet till den ritning, som återgifves här bredvid, försedd med påskriften: *Gamla Elfzborgs Portal A:o 1664 1 Febr. Hector Loffman,* således tecknad och uppmätt af nämnde ingeniör vid fortifikationen. Ritningen åtföljes af en förklaring, eller som det heter: »Anno 1669 Relation om Giöthaborgs östra fästningsportz upförandhe», af följande lydelse:

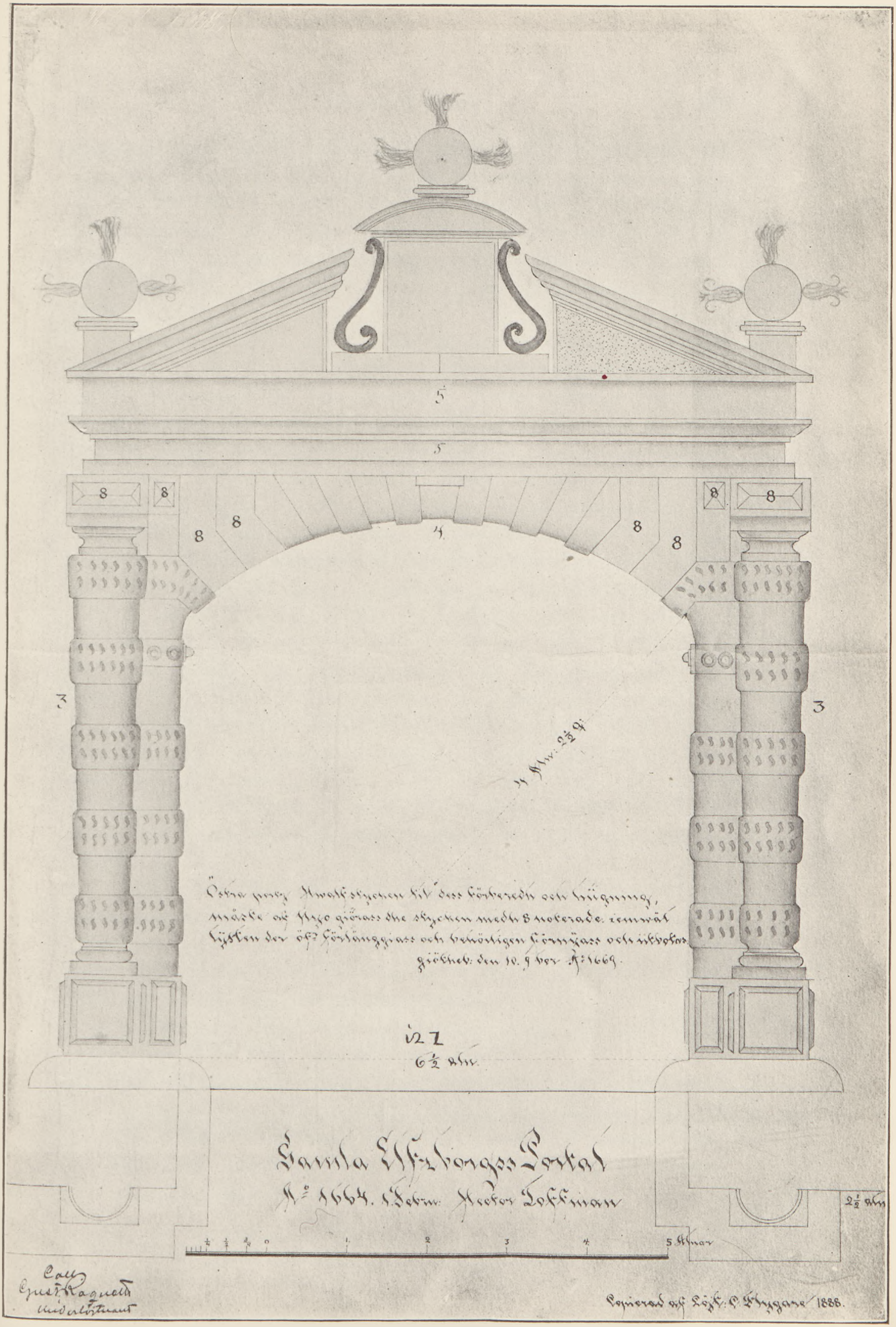
»80 man den 24 Maj begynt föra jorden undan östre ports mur, den gamla porten nedtagen och bemälte grund fördjupad under betäckta vägen 9 fot, samma jord dels förd på norra epaulen Carolus Rex, dess vallgång till en rod utvidgad till bredden, jämväl vallgången på Johannes Rex södra flank och kurtinstycke. Så det öfriga lagdt på betäckta vägen och på gatan till handa åter in till muren; att fylla detta vardt utgräfdt till den 27 Juni. Den 26, 29 och 30 Juni lades och sammanfogades rustverket.»

»Den 1 Juli till 15 dito med 2 kranar detta manskap med (2,108) pålar, små och stora, rustverksrutorna (92 är 175 $^{2}/_{3}$ tolfter) ved med stockar, fyllde det sedan med furuvrakplankor (67 stycken) den 15, 16 och 17 Juli vardt täckt».

»Den 19 Juli med desse 70 à 80 man, mäster *Sigfrid* och der tillförordnade fortifikationshandtverkare begynte mura från

---

[1] Enligt benäget meddelande af Herr kyrkoherde *P. Rydholm.*

5
5
8
4
3
6½ aln.
Gamla Elfsborgs Portal
2½ aln
5 Alnar
1888.

grunden, förordnades stenbärning, kalkdragning och ältning, grus och sandförning, och fyllt jord in till murarne, efter som den uppfördes, med mera dertill nödigt, ja *brutit och fört murtegel ifrån Gamla Elfsborg*. Detta arbete är fortsatt till den 11 Augusti, då portgrunden med dess vargkula upp till gatan vardt med sina sido-, tvär- och långmurar, jämväl pelare befäste, uppförde».

»Sedan den 11 Augusti till den 9 September, då ordinarie arbetsfolket afgick, vid bemälte Östra ports uppmurning ofvan gatan, således med 36 man verkställdt. Stora hällar af Otterhälleberget uttagne till »trampel» en 14 fot lång, 4 fot bred, 1 fot tjock, och en under hvar ytterpelare, hvardera 8 fot lång och bred, 1 fot tjock. Dessa hällar nedlagde, pelare begynt uppsätta, stora portgångjern nedan och ofvan med stora, starka ankaren och förskotter inlagde, *uthuggne pelare ifrån Gamla Elfsborg* i uppsättning med långa, starka ankare och förskott, och deribland häfter och nödiga klamrar med bly ingjutne, så stenarne hopabundne; de fyra grundklippstens-pelarne mot portöppningen innan och utantill, jemte med infarten, uppförde der slutne, men de öfrige sex, tre å hvar sida, äro uppmurade så högt som vallen innan och utantill, och midt uti öfvertäcka kan med jord. Således upp till der hvalfvet begynnas skall; behörigt detta med kalk och klippehällesten, *der till Gamla Elfsborgs tagne*. Sidmurarne uppförde 6½ aln lodrätt, å båda sidor lika höga, men in åt staden till är med lös hallesten så mycket uppstapladt, att inre porten kan dervid beqvämligare hängas och tillmuras, på sätt och vis som beordradt varder».

»Ifrån den 12:te, då stadsmurmästare Sigfrid öfvergaf kronoarbete, till den 19 September: desse dagar fortifikationsmurhandtverkarne uppfylde på bemälte murar i vinterlag, då feltes mig två rotar af garnisonen, så tilltäcktes under spiror, der ofvan bräder, hvar sidomur för sig, der emellan öppet».

»Göteborgs Östra stads fästningsport anlagd och upptill hvälfningen murad så vida som relationen förmäler:

1. Sjelfva grundmurarne der undangrafvet 8 fot under terreplainen; rustverket (sign. ℂ) af sågade master lagd, rutorna (sign. O) fylda med 6 alnar långa pålar, der ofvan med plankor täckt. Alla såväl tvärmurar som de två längs sidorna om infarten och dess pelare.

2. Speluncen emellan ekbjelkarne a och c: djup upp till gatan 5 alnar. Uti midtbjelken c kan uppsättas en jernbeslagen grind, spalarne 4 tum tjocka, midt på slutes mot en bjelke ofvan i muren, inlagd der hvalfvet begynner, med starka bommar d. sträfvor kan slutas och fästas. Således icke något fällgaller bruka, som hinder göra, men tvenne granathål på hvalfvet.
3. *Gamla Elfsborgs portalpelare utantill* så vida uppsatta och sidmurarne uppförda.
4. *Hvalfbågstycket,* som finnes behållet, men stenhuggaren håller det odugeligt.
5. *Listerna* obrukelige, af oväder förtärde och sönderslagne.

Hvad som felas kan med ringare kostnad förfärdigas uti Stockholm.

Göteborg den 6 December Anno 1669.

W. Wärnskiöld.»

Af sjelfva relationen framgår sålunda, att man till den östra fästningsporten i Göteborg icke blott begagnade sig af murtegel, nedbrutet från Elfsborg, utan att man äfven som sagdt nedtog och använde portalen till slottsporten.

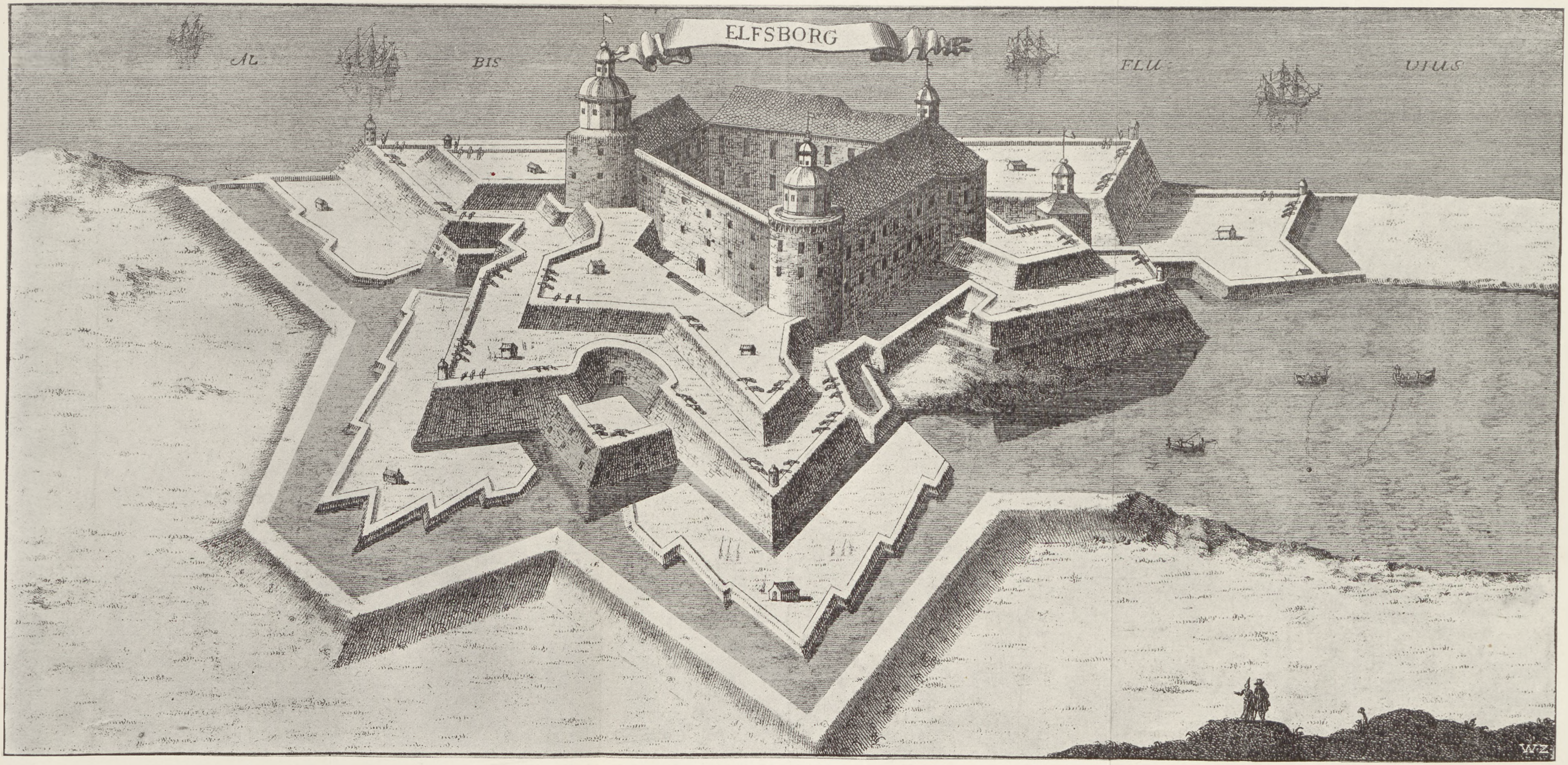
Dessa uppgifter fullständigas af sjelfva ritningen, af hvilken man finner, dels att några hvalfstenar och lister måst göras nya, samt att man tänkt sig portalen krönt med tre granater.

Elfsborg under dess sista tid finnes som bekant i Erik Dahlbergs Svecia Antiqva et hodierna. När afbildningen är tagen känner man icke, men den är graverad i koppar först 1697 af W. Swidde.

Om denna teckning, som återgifves efter fotografi här bredvid, verkligen är till alla delar fullt pålitlig, visar den i enskildheter ganska stora afvikelser från de äldre. Alla slottets flyglar äro nu försedde med tvenne synliga våningar, hvarjemte det halfrunda kyrktornet fått en rad fönster i öfre våningen.

Vidare har den på pålar lagda bron öfver vallgrafven till hufvudporten nu försvunnit och ersatts med en af sten, öfver hvilken man inkom på ett lågt med kanoner besatt värn, hvilket värn synes tillkommit genom utfyllning i vallgrafven, hvars utlopp närmast elfven derigenom blifvit mycket smalt. Den på 1632 års plan befintliga nya bron till hufvudvallen mellan de båda tornen är borttagen.

* * *

Elfsborgs slott på 1660-talet efter »Svecia antiqva et hodierna. Grav. 1697 af W. Swidde.

Geometrisk Affritningh
uppå
Elffzborgz ladegårdhs ägor.
Medh Åcker. och engh. Tillijka.
Deligneratt och afmättat Anno 1655
af Kiettel Klasson
Här Lager Swenske
Hisingen Wedh
Göthä Elff
Nor
Wäster
Öster
Söder
Lindh Hollmen
Denna
Sidhan Möther
Wthmarkan
Elffzborgs
Ladegårds
Majeriet
Hästre Kiarret
Kalfue Hagen
Siörre gårds ängan
Stora Sagerås
Hogerås
Här möta Göta borgs ägor
Dusteråss
Snorhögen
Villebarget
Scala ulnarum

Redan i det föregående är påpekadt att till slottet hörde den så kallade *Ladugården*, eller med andra ord trakten kring fästningen, med åker, äng och utmarker, sålunda jordegendom, för hvars tillgodogörande för slottets behof man uppfört ladugård med nödiga boningshus och byggnader för olika ändamål.

Den äldsta ännu bevarade kartan öfver Elfsborgs ladugård och dess egor är upprättad 1655 af landtmätare Kettil Klasson. Af den kopia, som här bifogas[1], finner man det på kartan fantastiskt tecknade slottet ligga på den holme, som bildas af elfven och vallgrafven, hvilken senare omsluter den ännu obebygda Skinnarklippan, hvilken visserligen bildar en särskild holme, ehuru vallgrafven, mellan denna och fästningsholmen är ytterst förkrympt. Tillträdet till slottet sker öfver en i sydöstra hörnet af sistnämnde holme liggande bro öfver grafven.

Sydost om slottet är en mindre höjd, betecknad med ordet »Tegelbacke», och har väl fordom här legat ett tegelbruk. Straxt härintill befinner sig en fyrsidig »dam», som tillföres vatten genom tydligen anlagda kanaler, ledande från en mindre, ur en källa upprinnande bäck, och som afbördar sig det öfverflödiga vattnet i vallgrafven genom en likaledes gräfd kanal, öfver hvilken vägen förbi slottet ledes på en bro.

Denna väg går i rak sträckning förbi slottet och Skinnarklippan, men gör vid den senares östra ända en krök, följande bugtningen af elfstranden fram till en bäck och öfver den dervarande bron[2]. På andra sidan denna bro synas några envånings-

---

[1] Efter orig. i *Generallandtmäterikontorets arkiv*. *Kettil Klasson Fellerus* var landtmätare i Vestergötland ända till 1684.

[2] Bäcken upprinner i *Djurgårdzängan*, ett namn som antyder att slottet underhållit en djurgård.

hus, bredvid hvilka läses ordet »Majerna». Sydvest åter om dessa ligger Ladugården, bestående af tvenne långa hus, uppförde på två af sidorna i en stor qvadrat, som på ena hållet begränsas af gärdesgård, medan de andra sidorna utgöras af ytterst oregelbundna små åkerlappar, mellan hvilka marken är trädbevuxen.

Elfsborgs Ladugårds inegor begränsades i norr af Göta elf, sträckande sig ända fram till Stigbergslidens början. Här gick gränsen på höger sidan om vägen in till Göteborg, följande bergen efter, rakt fram och tvärs öfver Ryssåsen (Skansen Kronan), samt härifrån tillbaka åt sydvest förbi Skogvaktarehemmanet Ängegården.

Inegorna omfattade sålunda hela det nuvarande Majorna jemte Slottsskogen, och derjemte hörde till Ladugården en betydlig utmark.[1]

Jemföra vi denna karta med en annan, upprättad nära hundra år senare, eller 1744, af Math. Hackzell, te sig genast åtskilliga olikheter. Slottet har försvunnit och fästningsholmen ligger öde, dock fortfarande med vallgrafven qvar, hvilken medelst en liten rännil äfven omfattar Skinnarklippan, mellan hvilken och fästningsholmen vallgrafven är alldeles igenfylld. Namnet Skinnarklippan har ersatts med »Klippan»; holmen är nu bebygd med tvenne lador mellan ett par åkertäppor, och dit leder en gångstig från landsvägen.

Dammen sydost om vallgrafven har blifvit igenfyld, för att lemna plats åt Ladugården som flyttats från östra sidan af bäcken till åkrarne sydost om vallgrafven vid fästningsholmen och Klippan. Byggnaderna synas utgöras uteslutande af lador och ladugård, utan boningshus.[2] Derjemte har landsvägen nu fått en betydligt afvikande riktning mot förut.

Majorna, af hvilka man 1655 icke finner mer än sju små envåningshus, belägne på ömse sidor om landsvägen, ungefär der den nu varande Slottsskogsgatan utmynnar, har nu vuxit ut till 26 tomter, hvarvid dock är att märka att till Majorna icke räknades mer än tomterna nummer 58—83, belägne mellan förstnämnde gata och till trakten midtför Majnabbe. Från den senare österut till Stigberget ligga tomter, numrerade från och med 40 till och

---

[1] Till kartan hör en beskrifning bil. XXIX efter original i *Generallandtmäterikontoret*.

[2] A betecknar gårdstomten, B trädgård om 7 kapplands rymd och C kålgård om 12 kappland.

med 57, hvilka säges vara upptagne på Elfsborgs Ladugårds utmark.

På den senare kartan af 1744 äro nu anteckningar gjorda om egorna, hvaraf inhemtas att

»*Åkern* är Ensäde, består dels af god Lermylla, dels Lera och sandblandad Lerjord samt skarp Sandjord; kan i medelmåttig äring gifwa 4:de kornet af den bästa åkern, de sämbre i proportion efter godheten, besås af någon Råg, korn och hafre, brukas med plog af 2 par dragare; Ingen *Skog* finnes till thenne gård, utan allenast litet understöd till nödigt Bränsle af gamle ekar efter utsyning på Stegebergs åsen, Bok- och Engkullarne, sam någon ahl och hassel. *Fiskelägenhet* till husbehof uti Göta Elfs utlopp, therest Saltsiön tager wid. Ingen *qvarn* eller qvarnställe hörer här till, icke eller någon *humblegård.*»

År 1650 klagade Göteborgs borgare öfver hunger och dyr tid, och att de suto i ett »slätt tillstånd», hemställande stadens burggrefve, presidenter och råd om åtgärders vidtagande till förbättring af det bedröfliga tillståndet, bland annat begärande att inkommande fartyg måtte befrias från att undergå visitation vid Elfsborgs slott — Klippans tullstation har gamla anor.

På grund af dessa klagomål utfärdade regeringen den 20 Januari 1651 en resolution, hvarigenom till staden skänktes, »till dess större utrymme», Elfsborgs Ladugård med alla dess egor, dock undantagandes ett stycke land kring om Ryssås skans, hvilket användes för officerarnes hästar, så ock den hage som djur- och ängvaktaren bor uppå, att njuta, bruka och behålla everldeligen, qvitt och fritt för all dess ordinarie och extra ordinarie ränta.[1]

Donationen blef likväl af mycken kortvarighet, enär den redan 1656 åter indrogs till kronan, då Ladugården anslogs till landshöfdingen på hans lön.[2]

---

[1] *Kongl. Maj:ts Nådiga Resolution och förklaring på de punkter och postulater som Götheborgs fullmäktig — — — hafver på Stadens vägnar låtit kongl. Maj:t underdånigst insinuera. Stockholm d. 20 Januari 1651.* Handlingen finnes icke intagen i den af trycket utgifna samlingen af Göteborgs stads privilegier.

[2] Enligt *P. A. Granberg, Staden Göteborgs historia och beskrifning* 1: 51. Att landshöfdingen innehaft Ladugården är obestridligt, men deremot synes det vara osannolikt om detta egt rum innan landshöfdingens säte flyttades från Bohus till Göteborg.

Genom de privilegier, som Carl XII den 24 Maj 1716 utfärdade för Göteborg, donerades staden ej mindre Gamla Varfvet, med all dess åbyggnad, än äfven Kungsladugården med dess egor, jemte »Gamla Elfsborgs backe», samt tillhörande skog och mark, hvilka egor magistraten borde utdela till tomter åt dem, som sig der ville nedsätta och vinna burskap. I bref till generalguvernören den 15 Oktober samma år förklarade konungen, att, emedan tomternas upptagande och bebyggande »ej så skyndsamt, som eljest lärer ske, kunde för sig gå, så framt egorna än blifva besådda, hvarigenom de, som ville sig der nedsätta, föranlåtas att uppskjuta med deras byggnad, till dess grödan i tillkommande år blifver mogen, fördenskuld hålla Vi bäst Vara, att all åker blifver ödelagd och alla egor få stå till tomter afdelta, till dess de kunna blifva bebygde, till hvilken ända I kunnen tillsäga magistraten, att straxt låta utmäta berörde egor till behörige tomter, torg och gator», hvilken befallning äfven verkställdes.

Denna trakt skulle kallas Göteborgs »Vestra del». Hvar och en, som ville der bo, erhöll tomten till sin egendom, hvilken gåfva dock ej var särdeles stor, emedan hvar tomt icke skulle blifva mer än 30 fot lång i façen, hvaremot tillförsäkrades tolf års frihet för alla, både ordinära och extra ordinära utskylder och kontributioner till kronan och staden, utom stora sjötullen. På det att denna skattefrihet icke skulle missbrukas, fick ingen ditflytta från sjelfva staden, utan att afstå tionde delen af sin egendom, således på samma villkor som om han flyttat till en utländsk ort. Fastebref borde ej heller på tomterna utgifvas innan de voro bebygde, men för öfrigt var det tillåtet att i denna del af staden inrätta så många nya församlingar, och uppbygga så många nya kyrkor, som beqvämligheten fordrade. Husen finge icke byggas lägre än tvenne våningar utom vinden.

Det är högst egendomligt att Ladugården icke finnes upptagen, hvarken i jordeböckerna eller andra kronans räkenskaper för åren 1716—1719 såsom till staden donerad, hvilket antyder att staden aldrig legitimerat sin eganderätt.

För öfrigt hade staden icke hunnit få mycken glädje af donationen; guvernören hade fått genom 1716 års privilegier en lön af 4,000 daler silfvermynt sig tillslagen af stadens medel, hvilket var en riklig ersättning för Ladugården, som i jordeböckerna uppfördes till endast 100 dalers ränta. Dessutom fick han af stadens

styrelse medgifvande att behålla nästan alla inkomsterna af den öfverlåtna egendomen.

Denna donation af Kungsladugården m. m. återtogs vid 1719 års riksdag, utan att staden synes blifvit hörd, och som landshöfdingen, åt hvilken lön nu mera icke var i Göteborgs nya stat uppförd, återfordrade Ladugården, såsom förutvarande landshöfdingboställe, blef detta beviljadt.

Hvad beträffar sjelfva platsen, på hvilken Elfsborgs slott med dess fästningsverk legat, så delade den Kungs Ladugårdens öden; den forna hufvudsaken, Elfsborg, hade numera blifvit en bisak, ett i sjelfva verket temligen värdelöst bihang.

Den äldste innehafvaren af ifrågavarande område var en skogvaktare *Nils Andersson*, så vidt af tillgängliga källor kunnat utrönas[1]. Efter hans död begärde den 2 Juni 1743 en af fordringsegarne, inspektoren *Carl Uddesson* hos landshöfding S. C. Stobée, såsom indelningshafvare af Kungs Ladugården, att framför alla andra få efter Nils Andersson inskranka och efter mätismanna ordom med 24 daler S:mt inlösa »den öde liggande platsen, Gamla Slottet benämnd», hvilket äfven den 10 Juli samma år beviljades.

Sedan Carl Uddesson aflidit, köpte strandridaren *Brynte Staaf* den 27 Augusti nämnde år nyttjande rätten till »Gamla slottet Elfsborg», samt begärde och erhöll af landshöfding Stobée den 24 September ett års skattefrihet, på den grund att det skulle åtgå tid innan han finge i stånd »detta alldeles afsigkomna torpställe». På 1744 års karta öfver Elfsborgs Kungsladugård finnes derefter antecknadt bland förklaringarne:

»84. Utwisar Platzen, hwarest Fästningen gamla Elfsborg i forntiden stådt, hörandes nu till Strandridaren *Brynte Staf*, beståendes til största delen af bara berg, det öfriga är upfylt med Kalck och stora stenar, bestigandes sig innehållet til 5 Tunland 16 kappland.»

Staaf var dock endast en kortare tid innehafvare af stället, och transporterade den 1 Juni 1745 köpet på handlanden *Petter Samuelsson Bagge*. Denne, som var född 1710, hade tjugofem år gammal erhållit burskap såsom handlande i Göteborg, och var

[1] Denna och följande uppgifter äro hemtade ur den samling eganderättshandlingar, som innehafves af *Aktiebolaget D. Carnegie & C:o*, och hvilken benäget ställts till mitt förfogande.

sedermera delegare i firman »Petter Bagge & Samuel Schütz», men råkade 1743 på obestånd och måste rymma till Köpenhamn, derifrån han dock snart återvände på kongl. maj:ts lejd, hvarefter han fortsatte handelsrörelsen under firma »P. Bagge, Wilson & Pike.»

Med 1762 inträdde ett afgörande skede i historien om gamla Elfsborgs jordområde, i det att kongl. maj:t den 14 Januari detta år biföll en af handlanden i Göteborg *Johan Schütz* gjord ansökan om tillstånd att i staden eller deromkring anlägga ett glasbruk, dervid han, till besparande af ved, var sinnad nyttja stenkol, äfvensom aska af sjötång i stället för soda, som vanligen hemtades utifrån.

Efter erhållande af denna resolution, gingo derpå Schütz och egaren af marken, Petter Samuelsson Bagge, i kompani om uppförande af ett glasbruk för tillverkning af fönster- och spegelglas, hvilket glasbruk byggdes på de nedanför slottsruinen i söder och sydost belägna tomterna.

Ehuru det icke tydligt framgår af handlingarne, synes det vara temligen säkert, att Peter Bagge vid glasbrukets anläggning afstod till detta besittningsrätten till de härför nödiga tomterna, men sjelf behöll sjelfva berget der slottet stått, jemte marken närmast derintill. Det är nemligen förut omtaladt, att Gamla Elfsborg område, när Bagge köpte detsamma af Brynte Staaf, utgjorde 5 tunnland 16 kappland, men på en karta af 1808 öfver »Glasbruket och Gamla Slottet» uppgifves området för det senare endast vara 3 tunnland 1 kappland, således blott hälften ungefär af det förra, hvaremot andra hälften naturligtvis innehades af glasbruket.

Det är sålunda förstnämnde hälft, eller »Gamla Slottet» i inskränkt mening Petter Bagge den 19 maj 1774 sålde till brukspatronen och baronen *Johan von Cahman* för 200 £ Sterling, eller som det hette: »hälften i Gamla Slottet med dertill hörande grund, med all den rätt Bagge sjelf fått genom köpet af Brynte Staaf».

Von Cahman synes icke länge varit egare deraf, utan öfvergick denna egendom till handlanden *Volrat von Öltken*. Efter hans död den 5 Februari 1782 finnes i bouppteckningen upptaget bland tillgångarne: $^{2}/_{3}$-delar af glasbruket på Elfsborgs Kungsladu-

gårds egor med 2 manbyggnader, äfvensom »det öfriga af så kallade Gamla Slottet».[1]

Derefter sålde sterbhusets kuratorer den 30 Januari 1783 på auktion »det så kallade Gamla Slottet, med den derå anlagda krogen», äfvensom $^{2}/_{3}$-delar i glasbruket med tillhörande privilegier samt manbyggnad i två våningar med 8 rum och 4 kök, »allt på gamla slottets grund», till direktören i Ostindiska kompaniet *Martin Törngren* för tillsammans 3,475 riksdaler specie.

Besittningsrätten till egendomen öfvergick derefter till grosshandlaren *Carl Bagge* och dennes hustru *Catarina Elisabet Beckman*, hvilka den 4 Januari 1808 sålde till *Abraham Robert Lorent* deras »under arrende innehafvande tomter N:o 10 och 11, Gamla Slottet och Glasbruket kallade, jämte alla derå varande byggnader för 1,000 £ Sterling. För dessa tomter erlades till indelningshafvaren af Kungs Ladugården 3 riksdaler och 12 dagsverken à 16 skilling årligen.

Genom tid efter annan skeende upplåtelser hade denne Lorent i början af 1800-talet förvärfvat besittningsrätten till åtta, under Elfsborgs Kungs Ladugård lydande lägenheter, benämnde Pollux, Glasbruket, Gamla Slottet, Nylösefäste, Trekanten, Färgudden, Femkanten och Dammen, af hvilka lägenheter skulle till landshöfdingen i länet, såsom indelningshafvare, årligen utgöras $57^{3}/_{4}$ mandagsverken.[2]

---

1 $^{1}/_{3}$-del i glasbruket innehades fortfarande af Johan Schütz.

Mot slutet af 1700-talet hade äfven handlanden *Johan Petter Holterman* blifvit delegare i glasbruket, och när han afled skänkte den $^{5}/_{6}$ 1794 Niclas Holterman och Jacob Arvedsson, å egne och sterbhusdelegarnes vägnar till handelsbokhållare *A. P. Fröding*, »för hans fleråriga tjänst på den aflidnes kontor», den aflidnes lott, eller $^{1}/_{18}$-del, i glasbruket. Fröding sålde derefter den $^{12}/_{6}$ 1794 denna del till handlanden *Johan Minten* för 300 riksdaler specie.

2 Beträffande dessa lägenheter, innehålla handlingarne åtskilliga upplysningar:

Trekanten N:o 365. Såldes $^{10}/_{9}$ 1807 af *Petter Flygare* till *Anders Bergman*, som åter afyttrade densamma till *Lorent* den $^{10}/_{2}$ 1810.

Öfver Torpet *Nylösefäste* finnes en karta af 1794, visande att det i öster gränsade till glasbruket, i norr till lägenheterne N:o 7 Ulysses, N:o 8 Castor och N:o 9 Pollux samt i vester och söder till kungsladugårdens hästhage. Torpet, som uppgafs hafva N:o 242 och vara beläget »vid Röda sten», innehades af inspektor *Johan Herenblad*, hvilken derå erhöll ny upplåtelse den $^{27}/_{1}$ 1794 af landshöfding Johan Beck Friis och den $^{6}/_{5}$ 1802 af landshöfding J. F. Carpelan. Herenblad sålde besittningsrätten den $^{30}/_{7}$ 1806 till bokhållare *Anders*

Efter ansökan erhöll Lorent den 17 november 1808 kongl. maj:ts tillstånd att, i bolag med en med honom från England till Göteborg inflyttad fabriksidkare, *J. C. Schultz,* å en af dem gemensamt inköpt lägenhet vid Gamla Elfsborgs slott, »der glasbruket tillförne varit anlagdt», inrätta och drifva såväl ett sockerraffinaderi, som äfven ett bryggeri för tillverkning af cider och ättika. Af tillgängliga handlingar kan ej utrönas, huruvida Schultz verkligen blifvit i laga ordning delegare i den af Lorent förvärfvade besittningsrätten till ifrågavarande tomter, men om så skett torde Lorent senare köpt Schultz' andel i desamma.

Sockerbruket byggdes derefter 1810 till nio våningars höjd, och tre år senare fullbordades äfven porterbryggeriet.

Det heter sedermera att A. R. Lorent och hans hustru Wilhelmine den 6 Juli 1816 sålde till den förres bror *Paul Emil Lorent* i Charleston, »mitt vid Klippan, på och omkring så kallade Gamla Slottet å Elfsborgs Kungsladugårds egor, egande sockerbruk och porterbryggeri, samt maskiner och inrättningar», för en summa af 200,000 riksdaler banko, hvilken försäljning den 19

Kjellström (med medgifvande af landshöfding Carpelan den 27/10 samma år) och denne åter sålde, med landshöfding Axel von Rosens tillstånd, till *A. R. Lorent* den 13/2 1810.

Färgudden. Den 6/10 1807 sålde *Anders Grönqvist* sitt »nybyggda hus vid Färgbryggan, kalladt Färgudden», till *Nils Hermansson,* som åter afyttrade besittningsrätten den 15/9 1812 till *A. R. Lorent. Pollux N:o 9.* Häröfver finnes en karta af 1807, visande att platsen i öster gränsade till glasbruket, i vester till N:o 8 Castor och i söder till Hästhagen.

Af den förut omnämnda kartan af 1808 öfver »Glasbruket» och »Gamla Slottet» synes att det förra låg spridt i sydvest och söder om sjelfva slottsberget, varande området vid elfven upptaget af Sillsalterier med dertill hörande, långt utskjutande lastbryggor och kajer. Gamla Slottets område i öster begränsas af en tvärgående gammal fästningsmur; på andra sidan om denna, åt Klippan till, hade i nyare tid en mur uppförts, innanför hvilken man hade för afsigt att igenfylla vattnet.

Med afseende på *Klippan,* officielt benämnd »lägenheten *Sjöhamnen*», så egdes denna af Ostindiska kompaniet, men köptes 1813 af staden, med dervarande byggnader och inrättningar, för 33,334 riksdaler banko. Arealen var 81,725 qvadratalnar jord och 6,687 qvadratalnar impedimenta, och användes en del häraf för sjötullsbevakningen, medan det öfriga upplåts till enskilda personer mot hyra till stadskassan. Genom en Kongl. Författning af den 20/9 1815 har vid hamnen Klippan ett tullbevakningsställe inrättats, der alla båtar och smärre fartyg, som ämna sig till staden, lägga till för undergående af visitation.

September samma år godkändes af indelningshafvaren, landshöfding Axel Pontus von Rosen.

Antingen har detta köp aldrig gått i verkställighet, eller har detsamma återgått, ty man finner alltjemnt sedermera A. R. Lorent såsom egare.

Några år senare ingick denne till Kongl. Maj:t med anhållan om tillstånd att få skatteköpa alla dessa tomter, med hvad dertill hörde, dervid anförande, till stöd för sin önskan, att han användt betydliga kostnader för planering af dessa tomter, hvilka bestått »af kärraktig och bergig mark»; att han der anlagt dyrbara inrättningar bestående af sockerbruk och porterbryggeri samt uppfört flere byggnader till verkstäder och boningshus, hvarför det vore angeläget att vinna en tryggad besittningsrätt till tomterna.

I anledning häraf aflät Kongl. Maj:t proposition till Riksens Ständer, med framställning att, »i anseende till de betydlige uppoffringar sökanden användt på anläggningen af ofvannämde allmänt gagneliga verk och inrättningar, hvilkas bibehållande och drift i framtiden till hufvudsaklig del berodde på en säker och orubbad egande- och besittningsrätt till den jordrymd, å hvilken de finnas anlagde, ifrågavarande tomter måtte till Lorent upplåtas under skattemanna-rätt».

Den 25 mars 1823 bifölio Riksens Ständer den föreslagna skatteförsäljningen, under förklaring att densamma otvifvelaktigt skulle »för framtiden stadga och befordra den allmänna nyttan af ökade näringsgrenar, varuafsättning och arbetsförtjenst» vid de af Lorent anlagde inrättningarne. Kongl. Maj:t meddelade derefter den 22 April Kammarkollegium att skatteförsäljningen bifallits, omfattande »åtskillige under Elfsborgs Kungsladugård hörande tomter, med en areal af 8 tunnland $5^{56}/_{96}$-dels kappland, och den 5 Augusti samma år utfärdades vederbörligt skatteköpsbref.[1]

Sedan Lorent på detta sätt fått eganderätten till jordegendomen fullt betryggad, synes han hafva till delegare i den å densamma drifna bruksrörelsen upptagit *John Nonnen*,[2] men huru-

[1] Skatteköpet beräknades efter 10 års grundlega, enligt 1817 års markegångspris å dagsverken, till 333: 16 riksdaler banko, samt med förbindelse att årligen, i stället för förut omnämnde $57^{3}/_{4}$ dagsverken, till indelningshafvaren utgöra 80 dylika in natura eller efter markegång.

[2] *John Nonnen*, född i Liverpool den $^{25}/_{1}$ 1770, död på Liseberg den $^{8}/_{5}$ 1845.

vida denne äfven inrymts i eganderätten till sjelfva fastigheterna, framgår icke tydligt af tillgängliga handlingar.

Emellertid, sedan Lorent år 1833 aflidit,[1] blef såväl hans bo som John Nonnen försatt i konkurs, och, enligt auktionsprotokoll af den 8 April 1836, blefvo ifrågavarande lägenheter, verk och inrättningar, som nu uppgåfvos vara gemensam tillhörighet för nämnde konkursbon, på offentlig auktion försålde till handlanden *David Carnegie Junior*.

Denne öfverlät fastigheten till det af honom bildade handelsaktiebolaget *D. Carnegie & Co.*, som den 17 oktober 1854 derå erhöll fastebref, och detta bolag åter sålde fastigheten, »för detta Lorentska Bruken, innehållande 8 tunnland, $5^{65}/_{96}$ kappland», genom köpebref den 13 juli 1865 till nuvarande egaren *Aktiebolaget D. Carnegie & Co.*

Vi hafva härmed kommit till slutet af redogörelsen för de öden, som Elfsborgs slott, och det jordområde det upptog, haft allt ifrån år 1339 till närvarande tid. Det återstår nu att redogöra för den undersökning af ruinen efter slottet, som utförts med frikostigt understöd af nämnde bolag, samt för det som vid denna undersökning kommit i dagen, af vigt för kännedomen om det gamla ryktbara Elfsborg.

---

[1] Om A. R. Lorent känner man i öfrigt att han den $^{27}/_{10}$ 1809 erhöll burskap i Göteborg såsom grosshandlare, att han egde Liseberg, samt att han var gift med *Marie Wilhelmine Palmié*, död barnlös i Berlin den $^{14}/_{3}$ 1830. Hon var syster till: 1) konsistorialrådet *J. M. Palmié* i Berlin, 2) handlanden *Ant. Fr. Palmié* derstädes, 3) enkefru *Marie Castellon* f. Palmié, 4) enkefru *Henriette Eisenhardt* f. Palmié samt 5) aflidne *Johan Fredrik Palmié*, hvilken senare efterlemnade tvenne barn, nemligen *Sofie* och *Manette*, den sistnämnda gift med konsul *Garrigues* i Köpenhamn.

BILAGOR

Bil. I.

Konung Hans till Henrik Krummedige den 29 Juni 1497.

Hans met Gudz nade Danmarckis, Norigis etc. koning, vduald till Suerige, hertug udi Slesuig oc vdi Holsten, Stormarn etc.

Vor Sønderlig gunst till forn. Kiære her Henrick ær thet swo, at Nielss Clauesss aff Æluitzborg icke will giøre ether hyldinge pa wor wegnæ och antworde ether slotzlogen till wor oc riigens raadz hand i Suerige, oc giffue ther sith obeth besegleth breff pa, tha bede wii ether oc wele, ati strax bestalde (belejre) hannom oc fultgiøre then vpsatt, som wii ether ther om tillforn tilskreffuet haffuæ. Jtem engen gaffn eller tieniste haffue wii hafft aff ethert skiib Baaqwost, men kost ther stor ting paa, oc ær dog all ligæ lack *(læk)*; thii haffue wii nw lagt thet vp oc mwe i ladet *(lade det)* hentte, nær i wele. Befallendis ether Gud. Screffuit pa wort slot Købnehaffn Sanctorum Petri et Pauli apostolorum aar etc. xcvii vnder wort signeth.

Paa Bagsiden:

Oss elskelige her Henrick Krwmmedige, ridder, wor embitzman paa Baahwss.

Bil. II.

Konung Hans till Henrik Krummedige den 30 Juni 1497.

Hans met Guds nade Danmarckis, Norigis etc. koning, vduald till Suerige, hertug vdi Slesuig oc vdi Holsten etc.

Vor sønderlig gunst till forn. Wider, at wii sende ether wore obne breff till then mene allmwe, swo the skulle were ether hø-

rige oc lydige oc følgeachtige, hwor i them tilsige etc. Bede wii ether kiærligen oc wele, ati thale oc tinge met then allmwe i Suerige, som Nielss Clauesss oc Jørgen Karlsss i wære haffue, pa thet ati kwnne faa them met ether at forhærde oc nederbrydæ slottet oc loffuer them, at thet skall icke igen vpbyggis them till skade oc swodanne fordærffue, som the ther aff har till hafft haffuæ. Rammer wort bestæ, som wii ether till troo, wii forskyllet *(forskylde det)* gerne met ether. Befallendis ether Gud. Screffuet pa wort slot Køpnehaffn fredagen nest efftir Sanctorum Petri et Pauli apostolorum dag aar etc. xcvij vnder wort signeth.

Paa Bagsiden:

Oss elskelige Henrick Krwmmedige, ridder, oc Ebbe Mwnck, wor embitzman pa Wardberg coniunctim et diuisim.

Bil. III.

Claus Bilde till konung Christian II den 22/7 1519.

Riksarkivet i Köpenhamn, inkomne bref till kansliet.

Myn ydmuge plictige trw tieneste eder naadis hogbordighet nw oc altiidt for send met wor herre. Kiære nadige herre, werdis eder naade at wide, at then mandag nest effter Sancte Knud konungis dag thaa giick ieg wdt for slottet oc henttæ noget leer ind oc hadde ieg met j^c^ karllæ. Thaa kom her Erick rendendis met j^c^ hestæ oc skickede hand them i two hobbe, thaa bleff ther strax skwtt for hanum iij hestæ, som bleffue liggendis paa marken, oc iij karlle the two førde døde bortt oc en greff ieg aff the bestæ hoffmend han hadde, oc fiick ieg hesthen met strax. Ther effter dreff hand frem driffwenæ skermæ oc mange kwber, som hand fylttæ met iordt, oc velther, som war wtj tøre wedt, neffwer oc tiere oc eneriiss, som han actede at røge oss wd met; skandsen war op slaghen wed Kroppe dammen for porthen. The kwnde ycke lenger komme ther met føer the hadde op taget the pellæ oc fodanglæ, som ieg hadde seet then natt the beginttæ thet; thaa

finge the mest skade. Werdis eder naade at vide haffde ieg hafft bly oc krwd nock, thaa vilde ieg gyord meghen mere skade ænd ieg giorde; the finge mange døde karllæ oc saare, ieg wed ycke nw tiill wisse mange the ware, medhen huer dag saa lenge the loffwe (laa) her, thaa fynge the døde karlæ oc saare, som eder naade skall well spørge. Framdellis oc haffde ieg tenckt, at ieg haffde hatt i fj^{n} kørnæ krwdt, thaa hadde ieg enthet; samme fj ^{n} som ieg menttæ at krørne krwd wor wtj, ther ieg sloo hanum op, thaa wor thet være ænd ontt stenbøsse krwdt oc skall thet bliffuæ tiill stæde saa lenge ieg sender eder naade thet; strax loed ieg gøre en pwluer møllæ oc lod gøre kørnæ krwd, bøsse skøtthen hadde noget swowell oc sallepentther met seg. Werdis eder naade vide, at nw emellwm søndag oc mandag rwmde the hemelig aff leyren oc torde ey brendhen aff. Om mandaghen føør soll giick op, sende ieg wdt en dreng oc lod førsøge, hwy the wore saa stillæ eller om the woræ borttæ; ther ieg fornam, at the wore borttæ, tha gaff ieg mig wdt met j^{c} karllæ oc brende opp riiss, neffuer oc treer, the driffuenæ skermæ lod ieg bride sønder oc bære paa slottet; thaa redt ther fram aff thee swenskæ hoffmend oc brende saa fast som ieg gyorde aff the store welther, som ychæ wore fram kommen. Werdis eder naade at wide, at ieg haffde ynghen fare for the mig hadde bestaldet tiill land, men ieg hadde mere fare for the mange skwder oc skib, som the hadde tiill redt i Gamlæ Løsse oc i Nyløsse, oc hadde ieg ycke flere skib ænd Dyrick tolders iacht, myn iacht, och her Jens Holgertsss iacht, men the hadde well xv store oc smaa skib oc baade, men hadde yckæ tesse samme iacther waredt, thaa hadde the stormet strax; the ij herret mig ginge tiill hande, thee ginge mig fraa yghen før her Erick kom. Werdis eder nade at wide ieg kand yckæ faa saa meget tomber ieg haffuer behoff at bygge met, haffuer ieg før screffuet eder naade tiill ther om oc fiick ieg ynghen swar yghen. Her met eder naadis hogbordighet then alsom megtiistæ Gud befalendis. Screffuet paa eder naadis slott Elffsborgh sancte Mariæ Magdalenæ dag anno domini mdxix.

Eder naadis ydmyge tiener

Claues Bylæ som kalles *Norby.*

Bil. IV.

Bref från Klaus Bilde kallad Norby till Willem Vernitz, dat. Elfsborg den 15 Juli 1519.

Riksarkivet i Köpenhamn, saml. Christian II fasc. 42.

Venlig helssen till forne sendt met wor herræ, mwe i vide kiære iwncker Villom, at her redis fast tiill for Elsborgh aff the suenskæ met yld, tiere oc neffwer; ieg wed aldrig then tijmæ eller stwnd the willæ stormæ meg, ieg haffuer foelk nock, thet ær yckæ altt hoffmend, ther fore ær ieg ylde beladhen met them, the wide ycke hwad the skullæ gøre; i gaar war ieg wde met j^{c} karllæ oc kom ieg tiill en skermyssen met her Erick selff, thaa mystæ ieg en karll, som døtt bleff, oc ij bleffue saare, ieg fiik en fraa them, som bleff strax dødt, iiij hestæ bleff strax paa marcken døde, oc en karll bleff skwtt, then fing the aff marcken oc mange andre bleffue saare, ieg ved ycke mange the wore, thet spørgs well i ffram tijdhen. Kiære iwncker Villom, gør her wtj so[m] myn gode tro ær tiill eder, oc flyer mig strax wnsettning, ther ligger wor nadige herre stor maght paa. Gud forbiwdet, at thet skall anderledis gaa ænd well, thaa skall myn skyld ycke fyndis ther wtj, vore thet gode hoffmend thet foelk ieg haffuer, thaa vilde ieg ycke scriffuæ efftir wnsettning; skulle i sende meg noghen bwd, thaa lader them komme om natthen. Kiere iwnck[er] Vellom, lader myn herræ faa thete at viide, sparendis hwerken dag eller natt her offuer; gør nw saa emod meg som i vilde ieg skullæ gøre emod eder, lader meg faa ith æncket swar her paa, then breffuisze[re] skall vnnderwisse eder beleylliighet; eder Gud beffalendis. Ex Elsborge feria 3^{a} post festum St. Kanutj regis anno domini mdxix.

Claus By[lle] som kalis Nor[by].

Bil. V.

Drabanthöfvitsman Hieronymus till Drottning Elisabet af Danmark 1521.

Riksarkivet i Köpenhamn, saml. Christian II fasc. 47.

Durchlauchtigiste groszmechtigiste hochgeborne fraw kunigin. E. k. g. sey meyn vnttertenig gehorsam vnd willig dinst allezeitt zuuor an bereitt. Guten fraw noch dem mir E. k. g. jnn befellung gegeben vff schlosz Helszburgk tzutzihen aldo zubesichtigen wy esz dar vff tzwstiit, Alszo hab jch solchem E. k. g. befell volggelebett vnd fug E. k. g. daruff zuwissenn, das der schlosvoitt jn allen den genigen, das jm vffm haus nutzlich sein mag, vff mein vnntterrich vnnd anlzeigüng mitt dem paw auch jnn allen ander, das dem haus furteeglich sein mag, muglichen vleis furwenth vnd woluorsichtt wertten; wie jch vffn schlos was, kom dem schloszvögtt durch ein vngemeltte perschon warhafftige tzeitüng, wy das Seuerin Kyll mitt einem reisichenzeug vnnd einen hauffen pauren vff dy grentz tziehen soll aldo zuuorwaren das kein machtt vsz Denmargk jnnsz reich Schweden tziehen soll, vnnd noch ein ander haubtman, denns namen ich vorgessen, hab willens mitt einem grossen hauffen jn Hallanth zuuallen, doch mogh noch niemanth wissen wu sy am erstenn anthasten wollen. Gnedigiste kunigin vff solche vnnd andre kunthschafft fug jch E. k. g. wissenn, das jch tzw Warenberg lieg nichtt dan mitt sechtzigk drabanten vnnd sechtzigk reisichenn vnnd dy burger der stath sennth nichtt stercker dann bey hundertt man, gut vnd posz, vnnd dy stath jst sehr weitt begriffen auch nichtt wol gepaut. Man kansz auch nichtt szo paltt noch dem esz wolvonnoeten were gepauen vnd tzurichtten, vnnd der halben jst an E. k. g. mein vnnttertenig pith Ew. k. g. wol solches jm besten bedenncken vnd einsehung habenn, das E. k. g. schadenn verkommen mochtt werden; dy kunth schafftt dy sieder dertzeitt kommen jst, hatt E. k. g. ausz her Holckersz schreibenn zuuernemmen vnnd hab solches E. k. g. gutt meynung nichtt vor-

haltten wolen. Gebenn tzw Warberg am tag exalt. Stte. crucis anno etc. jm xxj.

E. k. g. williger diener

Jheronimus
der drabanten haubtman.

Paa Bagsiden:

Der durchleuchtigisten groszmechtigisten frawen fraw ELISABET tzw Denmargken, Schweden vnnd Norveden (!), der Wenden vnd Gotten kunigin, hertzogin zw Osterreich, Burgund, tzw Schleszwigk, tzw Hol[st]ein, greffinne zw Aldenburg vnnd Delmenhorst, meyner gutten frawen.

Bil. VI.

Odateradt bref från en onämnd till Sigbrit.

Riksarkivet i Köpenhamn, saml. Christian II, fasc. 47.

Kiære modher Sibrecht maa y vide, att the swenske var ffor Elsburgh och brende Hans Eriicsz hans høe och stalle ffraa och ther effther lade the segh y Nyghlosse och lode brude hussen aff och ville bugeth paa Gulbergis klippe. Tha Hans Ericsz thet ffornam da gior hand segh rede aff Elsborgh thet stærckeste thet hand kwnne och slo tel them och dreff them ther ffra och sette ylle pa bien och brende the hus och tombber aff, som the haffwer achtet ther tel, och bleff bien brenth alt sammen, thy hand beffruchte segh, haffde the biigeth Gulbergis klippen, tha hadde thet stad stor tingis, ffor mend haffde dreffwith thennem ther ffra y gen och ma y vide ffor vyst, at iegh icke kand tiencke eller tro, at her Twre eller the swenske ffaa naghen bondherne met segh y thet ar entten ffor Elsborgh eller hid; bondherne te (?) ville bliffwe hiem tel set.

Bil. VII.

Bref från Mikkel Blik till Christian II 1522.

Riksarkivet i Köpenhamn, saml. Christian II fasc. 49.

Myn ydmyge tiilplictiige vnnerdanninge troo tienist ether nadis høgmectiigheedt a[l]tiidt forsendt mett wor herre: høgborren første, kiæreste nadiige herre werdis ether nadis høgmectiigheed att wiide som ether nade gaff meg befaling, att iegh schulle fare tiil Elsborgh oc anamme slotzlowffuen oc besee huad brøst ther er poo fettallj oc annen diell, thaa er ther brøst poo mell, malt krwd, øl, bly oc fisk, och haffuer Hans Erickss inuentaria mett segh som ieg anammett her; wiil eder nade werdis tiill att lade thet offuersee, thaa foor ether nade att viide huess brøst poo ferde er. Haffuer oc Hans Erickss giffuet them klede oc penninge soo mange som her ligger oc hwess diell som han bwrde att giffue them poo ether nadis vegne. Och haffuer iegh bespwrdt meg mett thee gode karle, som nw tiill stede ære, att han haffuer giffuett them øøll oc mad tiill reliigheedt (soo att inghen aff them kan hannem nogett schulle). Er her oc nogher herriitt, som wnder Elsborgh legge, som icke haffue giffuett theris skatt, Wiill ether nade werdis tiill oc giffue meg eders veliæ tiill kenne, om ieg scall lade tage poo them i fremtiidhen. Verdis oc ether nade att viide, att Mogens Brønttess och Greers Børiiss legger her paa slottet hooss meg. Tyckis meg reeliigt att være, att eder nade skicker them en annenstedz i Danmarck, fforthij iegh befrvcther, att thee schulle haffue noghen haldingh mett theris venner, men thee ligge her soo neer weed handhen. Och sender iegh en karll nedher tiill ether nade som heder Staffen Bagge, oc nw nylege kom nedher fran hr Twre. Han kan wnderwiisse ether nade, huess leyligheed poo ferde er i then landz ende. Verdis oc ether nade att viide, att meg giordis oc well ydermere fettalj, feck oc haffre behoff tiill att holle heste mett. Kommer her noghen bestallingh oppoo, thaa haffuer ieg ganske liidet macht att forsware slottet mett. Verdis oc ether nade att wiide, att nw kyndelmøsse affthen kom Niels Oelss her neder poo

tree mylæ ner slottet i all herret ij^c sterck oc gaff han them bud i Kongell, att thee schulle komme oc tynge for theris by for branskatt; huess thee icke ville, thaa ville han strax komme tiill them oc brenne byen. Och acther han segh her neder i thesse neste herret om kryngh slotthet och giøre meg almwghen wlydiige fore thee som giortt oc giffuet haffuer ether nade theris retthe orliigh skatt, oc hwess annen diell them bwrde att giøre oc giffue ether nade aff retthe. Haffde iegh j^c gode karlle att slaa wdt mett och slotthet bemannett ther forwdhen, thaa wille iegh, nest Gutz hielp, betrøste meg tiill att slaass mett the ij^c han haffuer. Kæriste nadiige herre kand Hans Ericks ydermere wnderwiisse ether nade all leyliigheed thet som ether nade macht poo legger. Her mett eder nade Gud alsommectigste befalendis ewindeliigh. Ex Elsborgh die pwrificatiionis beate Marie virginis anno domini mdxxij.

Ether nadis ydmyge troo tiener

Micheld Bleck.

Paa Bagsiden:

Høgborren oc høgmectigste herre oc første, her CHRISTIERNN, met Gudz nade Danmarcks, Swerigis, Norgis, Wendis oc Gottes konningh, hertug i Slesuig, Holstenn, Stormarnn oc Ditmersken, greffue i Oldenborgh oc Delmenhorst syn kiæriste nadige herre.

Bil. VIII.

Mikkel Blik till konung Christian II 1522.

Riksarkivet i Köpenhamn, saml. Christian II fasc. 47.

Myn ydmyge reebonn vnnerdannigh troo tienist ether naadis høgmectiigheed altiidt forszendt mett wor herre; høgborren første, kiæreste nadiige herre, werdis ether nadis høgmectiigheed att wiide, att till kyndelmøsse affthen kom Niels Oelss her neder i Welle herret ij^c (neml. mand) sterck iij mylæ fran slotthet oc haffde acthet segh att brendt Kongell oc røffuett oc tagett branskatt aff Hyssingh oc siidhen acthet segh her i Askymsherrit, som ligger her nest om kryngh slotthet oc giortt meg almwghen wlydiige fore att thee inthet schulle føre megh her ind tiill slottet. Thaa haffde ieg myn

speyder hooss hanum oc loodt forfare oc beslaa huad hans ansla war. Saa gaff iegh strax Hermynd scriffuer bwd paa Bahuss; hand sende meg strax xxiiij karlle tiill hielp oc selff giorde ieg xxxvj karlle her vtaff slotthet. Fredaghen att natt nest effther kyndelmøsse i degninghen loodt iegh slaa tiill them i leyeren, som thee loæ. Thaa sloæ thee thennum fraa xxviij eller xxix karlle, som strax døde bleff, oc xviij karlle greffue thee tiill fonghe. Niels Oelss neppeliigh wntkom oc thee andree, som mett hannem flyde alle sammen, och fick ether nadis folck ynghen skaadhe, thet Gwd haffue looff, wdhen en karll, som bleff skoodhen, thaa hobess meg tiill Gwd, att han bliffuer weed liffuett, oc ij hæstæ bleff sooræ, oc halff parthen aff fangerne bleffue poo Bahuss oc halffdelen her poo slotthet. Och torde ieg icke nw sende them nedher tiill ether nade, fforthij ieg befrvcthet, att hr Twris folck schulle komme i weyen och foo them bortt. Bbether ieg att eder nade viill werdis tiill oc wære fortencht poo oc lade skicke her op mere folck, malt, mell, fiske, ærther, krwd oc bly, thet giøris her all sammen behoff. Her mett ether nadis høgmectiigheed Gud allsommectigste befalendis ewindeligh. Ex Elsborgh dominica proxima post festum purificationis beate Marie virginis anno domini mdxxij.

Ether nadis ydmyge troo tiener

Micheld Bleck.

Paa Bagsiden:

Høgborren oc høgmectige herre oc første, her CHRISTIERNN mett Gudz nade Danmarcks, Swerigis, Norgis, Wendis oc Gottis konungh, hertugh i Slesuigh, Holstenn, Stormarnn och Ditmersken, greffue i Oldenborgh oc Delmenhorst, syn kiæriste nadige herre.

Bil. IX.

Mikkel Blik till konung Christian II 1522.

Riksarkivet i Köpenhamn, saml. Christian II fasc. 47.

Myn ydmyge tiilplictiige redebonn wnnderdannigh troo tieniste ether nadis høgmectiigheed altiidt tiilfornn mett vor herre. Høg-

borren første kiæriste nadiige herre, werdis ether nadis høgmectiigheed att wiide, att megh er tiill kenne giffuett, att the swenske acthe strax Sanctæ Hansse dagh drage her for slotthet mett all then macht thee kwnne aff steed komme; her Twre och Niels Oelss mett thee knaber her i Wester Gøtland fare nw vtjblantt almwghen oc tyngher almwghen wdt. Thij beder iegh eder nade ydmygeligen, att ether nade wiill werdis tiill och scriffue ether nadis embetzman tiill poo Aggershwss, att hand wille skicke megh thee norske hoffmend mett iacther tiill vntsetningh i thene ælff. Werdis ether nadis høgmectiigheed att wiide, att iegh haffuer stoor brøst poo flesk, kiød, salt oc krwd; en tønne krwd fick iegh vtaff her Holiger i tesse dage poo ether nadis vegne, hwn kan icke lenge stoo, nar fynderne kommer herfore, om thee acthe att giøre her annfald oc stormm tiill. Thij beder ieg ether nade ydmygeligen, att ether nade werdis tiill oc lade skicke her op mett thet snareste førend fynderne kommer her fore, flesk, kiød, salt, hwmble oc mere krwd. Ether nade mwe visseligen forlade ether tellett att emedhen iegh haffuer att giøre mett oc hiilbrede karlle her inne, thaa schulle thee nest Gudz hielp icke foo her annett end store hugh. Inghen andher tiender er her nw somm iegh kan scriffue ether nade tiill. Her mett ether nade the helliigh treefoldiigheed befalendis ewindeliigh. Ex Elsborg fferia 2ª proxima post dominica trinitatis anno domini mdxxij.

Ether nadis ydmyge troo tiener

Micheld Bleck.

Paa Bagsiden:

Høgborren oc høgmectigste herre oc første, her CHRISTIERNN mett Gudz nade Danmarcks, Sverigis, Norgis, Wendis oc Gottis koningh, hertugh i Sleswiigh, Holstenn, Stormarn oc Ditmersken, greffue i Oldenborgh oc Delmenhorst, syn kiæreste nadiighe herre.

Bil. X.

Mikkel Blik till konung Christian II, 1522.

Riksarkivet i Köpenhamn, saml. Christian II fasc. 49.

Myn ydmyge tiilplictiighe redebonn wnnerdannigh troo tieniste ether nadis høgmectiigheed altiidt tilforne sendt mett wor herre; høgborren første, kiæreste nadiige herre, werdis ether nadis høgmectiigheed att wiide for tiender, att iegh haffdhe greffuett iiij aff her electi karlle aff Skare, inghen myndiige karll war ther eblant, som nogett actendis war. Siitt bwd haffde han her nw neder hooss megh och lood løsse them fran megh. Sagde samme hans bwd for megh, att Gøste Ericks er wreedt poo her Twre for nogher oxer her Twre togh fran hannem, och ther fore haffuer Gøste Ericks tagett fran hannem Watzboo och Warthoherret, och faeth thet en wngh karll hedder Torbiørnn Brøntthess; sagde han oc for megh, att Gøste Ericks acther segh her neder strax wynther tager, mett all Swerigis macht; j skeppe salt geller nw ther oppe i lannet en r(hinsk?) gylden och thee kwnne icke foen ther fore. Werdis ether nade och att wiide, att nw vtj mandags loodt iegh wdt riidhe xxiiij karlle en myell her fran slotthet och mentthe, att thee schulle haffue vt offuer kommett noger bønder them som icke wiille giffue theris retthe orliigh skatt hiidt tiill slotthet poo ether nadis wegne; strax thee fornam theris komme, bleste thee vtj hornn och forsamledis mand aff hwsse oc gaff them op vti klipperne och brwgett piill neder poo them. Ther mett reedt thee tiill baghe ighen oc frem for Gwldbierg, sloo thee wdt aff bergett tiill them Lx karlle tiill foodtz oc myne karlle komme tiill slags mett them oc sloo them tøsfer tiill røghe, soo thee gaff flucthen ind poo bergett ighen oc forfwlde them ind tiill portthen. Trediæ gangh komme mynne karlle mellem them oc porthen och sloo them fran klipen. Thaa gaff thee flucthen tiill en annenn liidenn klippe liigger hooss Gwldbiergh, haffde thaa mynne wærett ij^{c} stercke, thaa haffde thee nest Gwdz hielp foeth klippen fran them, fforthij ther war icke mange poo klippen ighen; en dødt karll fick iegh samme tiidt oc

en soer karll som iegh icke trøster tiill liiffs oc iiij sore heste, iij døde karlle oc vij eller viij sore karlle finghe thee poo theris siide som iegh haffuer spwrdt. Kiæreste nadige herre inghen anner tiender er her tiill som ieg weed att scriffe ether nade tiill. Her mett ether nadis høgmectiigheed thee bellightreefoldighed befalendis ewindeligh. Ex Elsborgh sexta fferia ante festum beatis Micael anno dm. mdxxij.

Ether nadis ydmyge troo tiener

Michild Bleck.

Paa Bagsiden:

Hogborren oc høgmectigste herre oc første hr CHRISTIERNN mett Gudz nade Danmarcks, Swerigis, Norgis, Wendis oc Gottis koningh, hertiigh i Slesuigh, Holstenn, Stormarnn oc Ditmersken, greffue i Oldenborgh oc Delmenhorst, syn kiæreste nadige herre.

Bil. XI.

Riksarkivet i Köpenhamn. Tegnelser paa alle Landene VII f. 533.

Kongl:e matts. hiemladne raad paa Kiøpnehaffnn finge breff saa liudendis.

FREDERICH etc.

Wor synderlige gunst tillforn. Wij wille etther icke forholde, att wdj gaar morgenn ther klocken wor wed vij lode mij mett wort groffue skøtt angribe Elffsborg slott och thett saa forfølge wdenn ophør till klockenn wor ett effter medag. Mellom tuo och tre same dagh gaffue the slottett wp, och the ther jnnde wore gaffue thenom wdj wore hennder paa naade och wnaade, saa wij nu Gudh were loffuit haffue slottet jnde. Och kunde wij icke anded tencke end Gud synderligen haffuer mett skreckenn slagett høffuitzmanden paa slotet mett thett folck hannd jnde hagde, som wore wed vij^{c} stercke, thij endog enn part aff muren er nederskott, hagde the aldligeuell icke nod thett att wpgiffue; saa wor thett och well forsørgett mett prouiant och annden notorfft, og hagde

the icke myst wdenn v mandh. Ther som wij hagde hafft thett jnde, achtet wij thett mett Gudz hielp saa letteligenn icke att haffue wpgiffuett. Wij wille (Konceptet: och) och forhobis ther som the andre suenske jcke ere werre eller och mandeligere tencke att staa end thesse, bliffuer aldtingist gaatt. Ther huos kunde wij icke laded att giffue etther tilckiennde, att wij (Konceptet: och) och wdj gaar icke stod en ringe fare i thett wij wor for slottet huos wore offuerster och kriigsfolck, och som wij stod wdj en skantze, skod hannd mett enn halff slange wd aff slottet oss rett offuer hoffueded jcke j alne wiitt emellom (I Konceptet ha först staaet: *och rett frem for*) greffuen aff Suartzburgk och greffue Jahan aff Oldenborg, och susett aff loddett slogh greff Jahann, (Konceptet: aff Oldennborgh) att hannd falt baglengs neder paa røggen, och loddett (nl. fløj ell. lign.) rett offuer Jørgen von Holl som hannd laa och soff, och dreffte en hanns høffuitzmendh och slog hanom armen i tuo. Gud skie ere, som oss beuarde, hand werdis oss fremdielis naadeligen at beskøte! Nu achte wij enn dag v eller vj her at fortøffue wor sag och erennde att bestille, och siden fremdielis att giffue oss widere wor lycke och heill att forsøge etc. Mett andre erende, same breff formelte, wor jngen magt anliggendis etc. Datum for Elffsborg then v septembris a. etc. mdLxiij.

I konceptet till brefvet finnes följande slutmening, som icke införts i »Tegnelser»:

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

wor lycke och heyll att forsøge. Wij forfare aff wore offuerster, att endog the icke wiide kriigsfolckett enthenn i Hispanien, Franckriige eller annderstedz mere hunger haffue lidh end thesse wore kriigsfolck her, tha ere the dog gantzs willig och well tillfretzs och siige, att ther som the end icke strags fange thieris rede betallingh, wiide the well wij bliffuer thenom wisse nock, allenne begiere ther motte findis raad till brødh, ther mett the for hunger thenom kunde behielpe. Thij bede wij etther och begiere, attj wille mett ald fliidh giøre etthers beste, att ther motte bestillis tillføringe mett øll och brødh och miest mett brødh, saa att kriigsfolckett motte fannge thieris nøtørfft. Thill thes behoff skicke wij etther till wore wnndersote kiøbstedzsmendene i wore lannde Juttland och Fyen wore breffue, att the skulle tiltencke att giøre tillføring for fylliste, attj ther fore same breffue mett thett første lader forkynnde och ther

offuer mett fliid holder, att the fuldgiøris. Wij schreff etther stackett alrede siiden till, attj skulle strax hid forskike alle the penninghe som møntett oc rede ere, tha ther som for:ne penninghe icke ere aff sted skickede, bede wij etther oc begere, atj thennem iligen vden ahl forsømelse till oss forskaffer, thj oss ther magt paa liggindis er: Ther mett giøre i oss tilluilge och forlade oss ther wisseligenn till. Befallenndis etther Gudh. Schrefuitt wdj wor koninglig felltleigre for wort slot Ellffsborgh thenn v dagh septembris aar etc. mdlxiij wnder wort siigneth.

Paa Baagsiden:

Oss elskelige erlig och welbiurdugh her Mougenns Gyldenstiern, ridder, vor statholder, Johann Friis, wor cantzler, och anndre wore hiemladne raadh paa wortt slott Kiøpnehaffnn.

Bil. XII.

Efter original i *krigsarkivet.*

Mantals Register oppå Thijt folck som daglig ähr Till stedes her oppå Elffzborg Slott Anno etc. 1575.

Ståtholderne

Jörenn Erichssonn S: 3
Brunthe Bergessonn S: 3
Benngtt Erichsonn Slottzfougtt S: 3
Ionn Larsonn Slottz schriff:re
Harell Bengttssonn Tollschriff:re S: 2
Gabriell Berthilssonn Byningeschriff:re
Suenn Olsonn Gård schriff:re
Månnz Ernestssonn } 1 vndersch:re
Söffrinn Paulssonn }
Niels Dalbo monster Schiff:re
Kasper Wachtt mestare S: 2
Annders Andersonn Wnder fougtte

Ståtholrans Tiennare som the haffue bessolning och borgalie oppå

Jörenn Ericksons Tiennare personar 6
Brunthe Bergesons Tiennare personar 6

Fatheburs folck 4

Hustru Margretta fatteburs: H:
Anna Jonnz dåt:r
Ellinna Anders dåt:r
Kierstinna Erickz dåt:r

Bösseskytare 11.

Rassmus Ellingh
Niels Suennssonn
Jörenn finne
Anders Olssonn
Hanns Tysk

Berthill Larssonn
Thomes Olssonn
Seffritt Mattzonn
Börge Ingelssonn
Peer Reorsonn
Thordh fyervercker

Embettis Menn.

Carll Redhssuenn
Jönns Kellarssuenn
Hindrick Kock S:
Niels Kock
Luchus glasmestare och klockesteller
Mårthenn böthecker
Berthill Repslagre S: 2
Jeppe Brygare S: 2
Hanns } Murmestare
Niels }
Lasse }
Årenndtth Kleinnd Smedth S: 2
Peer groff Smedh S: 2
Oluff Suaruere
Hanns Thegelslagre
Anders Sckomackere
Peer Hiulmackere
Bengtt } Timbermenn
Eskill }
Jönns Walmester Drengh
Seffritt } fiskare
Jonn }
Niels slagttare
Mårthenn Kållare
Per Jacopssonn Sågere

Embetis Qwinfolck:

Anna backerska
Ellinna backerska
gunnala Olss dått:r
Margretta Stuffue konna

Bådtzmenn

Suenn Hanssonn
Oluff Marstrann
Bengt Olssonn
Berge Olssonn

Slottz Cnegtar 37.

R: M: Lasse Nielssonn
Oluff Tromeslagre
Oluff Tromettare
Hanns pipare
Anders Månssonn
Hellie gunnarssonn
Asser Larssonn
Anders Larssonn
Anders perssonn
Hans Andersonn
gumolff perssonn
Niels biörjsonn
Niels Håckonn
Bengtt Jonssonn
Arffued Jonssonn
Anders Arffuedsonn
Lars Larssonn
Lars Bengttssonn
Knudth Jönnssonn
Erick Olssonn
Benngtt Erichsonn
Håckonn Olssonn
Peer Arffuedssonn
Börge Anderssonn
Joenn perssonn
Peer Kock
Anders Kellarssuenn
Anders Karssonn
Lasse perssonn
Bengtt Börgessonn
Anders Bengttssonn
Peer Jonssonn

Anders Larssonn
Torstenn Nielsonn
Store Oluff
Jörenn Hansson
Biörenn perssonn, porthoner

Ähnn Knegtar aff bydenn som huar 14 dager wacht holler her oppå slottit.

personnar	20
Dragere	2
Thegelslagers drenger	5

Ladegårs folck — 13

Erick Larssonn Ladegårs f.
Hustru Anna Melckedee
Benngtt Suennssonn
Arffuedth Olssonn
Peer Anderssonn
Niels Månssonn
Niels Jörennssonn
Anders Olssonn
Karinn Bergesdåt:r
Anna Andersdåt:r
Ellinna Olffzdåt:r
Ellinna finska
Anna Tolffzdåt:r
Berthell Skarprettare

Suma oppå Elffzborg.

personnar	161

Mantall oppå The folck som Ähr oppå Gulborgz beffstningk Anno 75.

Statholaren

Annders Olssonn S: 3
Oluff Andersonn S: 3
Lasse Rudh befalnings: m: S: 3
Oluff Juthe under fougtte
Erick Halffuaxenn Wachttmester
Lage Redhessuenn

Statholrans Tiennare som the haffue besolning och borgelie oppå

Annders Olsons Tiennare
personar 6
Oluff Andersons Tiennare
personar 6

Bösseskytter

Suenn Helssing arcklie mester S: 2
Anders frandssonn
Håckonn Nielssonn
Annders Nylendige

Slotts Knegter — 10.

R: M: Benngtt Hanssonn
Niels Tromslager
Niels Börgessonn
Anders Börgessonn
Bengtt Personn
Jönns Jngbrittssonn
Lars Olssonn
Lars Jonnssonn
Götter Jonnssonn
Per Larsson portener

Åhnn Knegttar som wachtt aff bygdenn huar 14 dager på gulborgh

personnar 18

Suma

personar 57

Sumarum Opå mantalet vid båda befestningarne
löper .... 218 personer.

Register på Slotzens folch, både uidh Elffzborg och Gulborg, ankom then 9 maij 75.

Bil. XIII.

Kammararkivet. Vestergötlands handlingar 1610—1611.

Vtspisninger, Löninger och andre vtgifther Till vtspisningh och Manadzkoster till Slotzeens folch efter som lengdeen förmeller 1610.

Peninger	12 dal. 29 öre
Spannemål	977 t:r 1 sk:a
Grynn	11 $^{3}/_{4}$ sk:a
Smöer	87 pund 18 mark
Kött	430 » 17 »
Flesh	8 »
Sill	687 » 3 mark
S(salt) fisk	189 » 10 mark
T(torr) fisk	63 » 6 mark
Salt	13 t:r 3 skålp. 2 mark
Humble	49 pund 12 mark
Brödh	17 t:r
H: Öell	16 t:r
F: Öell .... } S: Öell .... }	22 t:r

Till Slotzenns allehande Arbetzfolch efter som arbetz Registret förmeler 1610.

Penninger	112 d:r 17 ö.
Spanne:ll	121 T:na 2 sk.
Smöer	3 pund
Oxar	1
Ugnöt	1
Koor	2
Hafra	2 t:r
Stånge Jernn	1 schepu:dh.

Till Löningh widh Elfzborgh slott effter som Löningh Registeret förmeler 1610

	Penninger	228 dal:r 30 ö.
	Spanne:ll	179 1/6 t:na
	Haffre	3 sk:r
	H: Öell	7 t:r
	Humble..............	1 pund 1 mark
	Packlakenn	12 al:r
	Piuk	1 helt st:r 24 al:r
st — 35 al:r	Mismisk..............	3 st:r 20 al:r
	Rapmisk	18 al:r
st:r — 22 al:r	Saltwelsch...........	6 st:r 21 3/4 al:r
	Lybstgrå	1 st:r
	Giörlesch	4 al:r
	Walmar..............	48 1/4 al:rr
	Ierofft.................	16 al:r
	Blaggarnn	65 al:r
	Smör..................	1 1/2 pund
	Kiött	4 pund
	Oxar	25 st:r
	Koor	11 st:r
	Stuter	6 st:r
	Stodh.................	2 st:r
	Salt	5 t:r
	Kalffskinn	1 st:n
	Fårschinn	11 st:r
	Höö	62 stach:r
	Skoor	141 par
	Klädd Sadell	1 st:r mz 1 par StigBy.

Änn lefwerande w. Niels Bengtsson när dhe droge åt Hallandh M: Petter balberer

Kledd Sadell	1 st:r mz 1 par Stigbög. till M. Petter och Jon Bärdschereren
Balberetygh	1
Golt wax	1/2 pund

Förtäringen widh Elfhzborgh slott efter som Lengden förmel:r 1610

Till 147 1/2 Personn vthj 52 wekor

	Spanst winn.........	1 Pipa 1 2/3 åm
	F(ranskt) winn......	2 st:r 3 åm 2 kannor
	Brennewinn	1 oxehofdt
	Grynn	18 t:r 3 1/4 sk:a
	Rostocheröell	22 t:r
	Lybstöell	26 1/2 faat
	Sundestöell	15 t:r
	H: Öell	341 5/8 t:na
	F: Öell	442 1/2 t:na
	S: Öell	235 1/4 t:na
	Spissöell	120 t:r
	Winettika	1 st:r
	Ettika	5 1/4 t:na
	H: Brödh	2 t:r
	Skret brödh	44 3/4 t:na
	Osch. brödh	319 t:r 3 st:r
	Löper vthj	
Löper på 1 Persson om Året		
5 t:r 2 232/295 sk:a	Spanne:ll	806 t:r
1 skålp. 13 285/295 mark	Smör..................	230 pund 10 1/2 mark
3 skålp. 8 80/295 mark	{Salt	30 t:r 3 pund 11 1/4 mark
	{Ost	17 pund
	{Söt miölch	2 t:r 36 kannor
	Flesch ....}	77 schepu:dt 15 pund 9 1/3 mark
	Pundekiött ....}	
	F: nötekiöt ....}	
st:t 1 pund	Sideflesch	94 st:r
st:t 4 mark	Swineryggar	47 st:r
st:t 1 mark	Nötetungor	351 st:r
st:t 2 mark	Fårelår	70 st:r
Kropp 16 mark	Fårekropp............	68
Kroppen 1 pund	Kalfuekropper	32
st:r 2 mark	Gåsehalffuor	71
t:nan 8 pund	Korfuar...............	12 st:r

t:nan 10 pund	Sylta	22 t:r
st:t 5 mark	harar..................	5 st:r
st:t 1 »	Fogler	80 st:r
st:t 2 »	Grisser	25 st:r
st:t 1 »	Hönns	1 st:r
st:t 2 »	Kalkoner	21 st:r
	Löper på en Person om året 14 pund $5^{197}/_{295}$ mark	
	Löper vthj wicht 105 schepp:dt 6 pund 10 mark	
	Salt lax..............	7 t:r
	S: fisk	30 t:r 4 pund 7 mark
	Sill....................	42 t:r 6 pund $8^1/_2$ mark
	All.....................	1 pund
	Wålefisk	$16^1/_4$ t:na
	Kullier	70 t:r
Duss. 15 pund	S Gråseij	6 t:r 4 duss: 7 st:r
Klåfuenn 4 mark	huitlinngh	31 Klåffue
walen 16 »	torsch och gråseij...	254 waler 2 st:r
st:t 6 »	F: lax	16 st:r
t:nan 12 pund	F: fisk	12 t:r
st:t 6 mark	helieflunndre.........	1 st:r
st:t 2 »	Råckor	4 st:r
	Kökenfett	13 pund 16 mark
	Löper på en Person om året 20 pund $5^{165}/_{295}$ mark	
	Löper 149 schepp:dt 10 pund $17^1/_2$ mark	
	T: lax	2 st:r
113 pund 3 mark 13 schdpdt	Lius	0
	Saffrann	$28^1/_2$ lodh
	Canell	8 lodh
	Muschater	8 lodh
	Musschateblommer	20 lodh
	Jngefer	11 p:ht
	Russinn..............	$^1/_2$ Korgh 2 p:ht
	Pepper	8 p:ht
	Rijs	2 p:ht 25 lodh
	Mandell..............	6 p:ht 16 lodh
	Nägliker	1 p:ht
	Swethscher	25 pht
	Corinnter	$10^1/_2$ p:ht
	Cardmuma	2 p:ht

Annijs	9 1/2 p:ht
Lagerbär	1 1/2 pht
Suker	3 topper 4 p:ht
Öllia	1 p:ht
Lök	12 Refuer
Moröter..............	1 t:na

Till Kyrkiotienistenn heele åhret wedh Slotett

Franst winn.........	8 Kannor
Oblater	80

Till heredz Vtgiftz lefueringh är kommet som heredz Rekenschapen förmeler

Humble..............	30 pund

Till Skenkninger efter Ståthållerrens befalning till Slotzenns folch som lengdenn förmeler

Rostockeröell	2 t:r
Sundestöell	3 t:r
H: Öell	69 3/8 t:na
Malt	3 t:r
Oxekrop	1 Nötzfall

Till Skepzflåtenn widh Elfzborgh både till Profuiant och byggningz Pertzeler, der opå Hans Pedersons och Lars Pedersons Capiteiners quit:s 16

Rogh	8 t:r
Malt	26 t:r
Brödh	124 t:r
Herreöell	37 t:r
F: Öell	12 t:r
L: Öell	3 faat
Swenneöell	184 t:r
Humbla..............	3 pund
Salt	6 t:r
Kokemiöell	11 t:r
Smör..................	24 pund
Kött och flesk	140 »
Sill.....................	21 1/2 t:na
S: fisk	8 t:r

	T: fisk	49 pund
	Lins	8 »
	Kokenfet	8 »
	Hampa	3 schepp:dt 12½ pund
	toghwerk	0
quit:s lydde på 5 t:r	tiäru...........	44½ t:na
	Kopper	1½ pund
	Oxehuder	14 st:r
	Sågebräder	14 tolffter
	Fårschinn	20 st:r
	Jern	4 schepp:dt
	Walmar..............	4 alnar
	Ekebordh	11 tolffter 3 st:r
	Siälspeck	3 pund
	Bly....................	1 »
	Körnekrut...........	1¾ schepp:dt
	Slangekruut	6 schepp:dt
	Lybst grå	6¾ alner

Till Swenn Anderson Knechtehofuedzman till sigh och sine Knechter meden dhe på Elfzborg Slot arbetede der på hofuedzmans quit:s den 14 Augustj och 7 bris 1610.

Spanne:ll	66 t:r		
Smör..................	13 pund	14 mark	
Salt	16 »	16 »	
Kött	118 »		
S: fisk	62½ »		
T: fisk	20 »		
H: Öell	1 t:na		

Till Jona Håkonssons Knechter meden the widh Elfzborgh arbetade, der opå höfuedzmans quitenns denn 20 Octob:r 1610 15 Aprilis och 20 Maij 1611.

af Gierden vdj heredz Rekenschapet 31⅔ t:na	Spanne:ll ...	30 t:r 2¼ sk:a
	S: fisch ...	52 pund 16 mark
	Salt	10½ »
	Smör..................	10 »
	T: fisch	4 » 16 mark

Humble	1 pund 16 mark
Sill	20 »
Haker	21
Hillebårder	46
Spetzer	20
Krut	7 p:ht
Bly	7 pund

Till Peder Månssons Knechter meden dhe låge opå Elfzborgh der opå höfuidzmans quit:s denn 24 Januarj 1611.

Spannemåll	160 t:r 4 sk:r
Salt	39 pund $4^{1}/_{2}$ mark
humble	15 » 16 »
Kiött	88 » 18 »
Smör	12 » 8 »
T: fisk	10 »

Till Anders Jonssons Knechter meden dhe arbetede på Elfzborgh der på höfuedzmans quitens denn 6 Aprilis 1611.

Spanne:ll	86 t:r
Salt	5 pund

Till Anders Månssons Knechter meden dhe wore opå Elfzborgh der opå hofuedmans quitens denn 30 Maij 1611.

af gierden i heredz Rekensch: till Jon Håkansson och Suen Swensson $7^{1}/_{2}$ pund	Spanne:ll ...	66 t:r $4^{1}/_{4}$ sk:a
	Salt	17 pund 12 mark
	Humbla ...	2 mark
	Stuthar o. Koor	16 Nötsfall
	Salt till Nöte	14 mark
	Kruut	$19^{1}/_{2}$ schålp:ht
	Bly	2 pund 4 mark
	Hillebård	3

Till Anders Pederssons Knechter medenn dhe arbetede på Elfzborgh der på höfuedzmans quitens den 28 Martij 22 Maij och 24 Junij 1611.

Spannemåll	194 t:r
Smör	1 1/2 pund
Kött	14 »
Salt	5 1/2 t:na
Humble	20 1/2 pund
Kruut	47 1/2 schålpht
Bly	10 pund 2 mark

Till Swen Swenssons Knechter der opå hofuedzmans quitenns den 16 Julij 1611.

af gierden vdj heredz Rekenschapen 52 1/6 t:a	Spannemål	117 t:r 3 1/2 sk:a
	Smör	14 pund 13 1/2 mark
81 pund 5 mark	Kiött	54 »
	S: fisch	101 » 3 mark
	Salt	31 » 1 »
	Sill	2 t:r 2 f:r
	T: fisch	16 pund 9 mark

Till Nielz Stierneschöldh Krigzöfuerste der opå hanns quitenns den 12 Maij 1611.

Slangekruut	8 mark
Bly	6 »
Swafuell	1 »

Till Cammereren Peder Olssonn denn 6 Maij.

Herreöell	1 t:na

Effter Cammererens Peder Olssons vträkningh till 7 schep som wore w: Jacob Spens följgachtige och ellirs vtsende på kundschaper kringh om schaffwen denn 10 och Aprilis 1611.

Af Gierden	Brödh	117 t:r 3 1/2 f:r
	Öell	245 3/4 t:a
9 pund 14 mark	Kokemiöell	13 t:r 5 f:r 2 3/4 faat
	Smör	10 pund 4 mark
	Kött	19 » 18 »

Sill....................	14 t:r 5 pund 18½ mark
Salt	35 pund 13¾ mark
T: fisk	49 » 11 »
Liuus..................	2 »

Lefuereret till Högnetorpz Gårdh der opå fougdens Lars Jonssons quitens denn 16 Maij 1611.

Stodhest	1	st:r
Stodh	9	
V: Stodh	4	
Hestfhöll	1	
Stodhföell	1	
Fhåler	7	

Leffuereret till Hundebärgh, vndenn Juten denn 16 Maij 1611.

Stodhest	1	st:r
Stodh.................	5	
werkhester	4	
hestfhöell	2	
Stodhföell	1	

Lefuereret Bengt Hansson hingsterider der på hans quitens denn 20 7bris 1610.

Fåler..................	2 st:r om 3½ år
Dobbill watubetzll .	2
D: Ledergrimmor...	2
Penninger	1 mark at köpa schrapa för

Fienden hafuer bortröffuet vthj Maij M. all Slotzenns Boschap N:

Tiurar	3 st:r
Stuther	21 st:r om 1 år
Koor	40 st:r
Fåår	30 st:r

Till Sochne Dieckner 4 gånger om året der opå Carolus Laurentij Slotz Predikantz quitenns denn 2 Junij 1611.

Penninger	4 daler

Till Skarpretteren sigh till hielp

Koo	1 st:r

Vtsådtt 1610 till 1611 års opbördh

Rogh	8½ t:na
Huete..................	4 sk:r
Kornn	7½ t:na
Haffra	11 t:r

Till Korfuegiörningh till 12 t:r Korff:r

Grynn	1½ t:a
Miöell	1 t:na 5 sk:r 2½ faat
Talgh..................	3 pund 15 mark

Stördt widh Ladugården

Gammall Stodh ...	2
Quuiga	1
Kalffuer..............	4
Får och lamb	3
G. Swinn	3

Är Op Saltat

st:t 2½ pund	140 st:r Oxar	
st:t 1 »	Stutar.............. / Koor .... / V: Nöt och Quigor	211 st:r
st:t 16 mark Till	47 st:r Swinn	
st:t 2 mark	32 st:r Kalfuer	
st:t 6 »	68 st:r Fåår	
t:nan 1½ pund	22 t:r Sylta	
	Salt	40 t:r 15 pund 4 mark
t:nan 3 mark	Ähr Op Saltat opå	110 pund afues Smöer
	Salt	1 » 5½ mark
Till t:nan	3 pund 10 t:r Salt tunnfisk / 3 » 7 t:r Salt lax	17 t:r
	Salt	51 pund
Dekeret 1 pund	Till......................	10½ decker Huder
	Salt	10½ pund

Till Hummor, Musslor och Spellewinker som blef insyltet och opsendes

Salt	5 pund

Änn till at Swepe der om

Lakenn	1 st:r
Handkläde............	1 st:r
Blaggarn	5 alner

Till Ladugårdenn

Kålfröö	4 scheder

Till Glassgeringh och byggningh hele året

Thenfaat	3
taldriker	2
Bly.....................	13 pund
Glass	2 Kister 20 skoff

Förschutit heele Åhret, till att Rensse Styckir och haker och elliest när Sendingebudet hafuer förrest och till Slotzenns Diureschytter.

Körnekruut	20 pund 13 mark
Slangekrut	4 schep:dt 5 pund 2 mark
Bly.....................	1 pund 14 mark

Är kommit till Läderhiull och Sågequärnen

Kökenfett	6 pund

Till Wiskar i Arkelijt

Fårschinn	5 st:r
Lijnblår till Lunter	2 pund 13 mark

Åhr opsmidt såssom och kommit till Allehande byggninger widh Elfzborgh och Göteborgh som byggningz Registeret förmeler

Stånge Jernn		12 schepp:dt 10 pund 13½ mark
Drag Jernn		7 scheppundh 4½ pund
Spik	6 tumma ...	1900
	4 tumma ...	4900
	3 tumma ...	1700
Klincke spik.........		400
Klincke jernn		900

T: Spik	1200
F: Spik	800
Näffuer	20 Kloff:r
Jordkister	$637^{1}/_{4}$ Kiste
Mursteen	2949 lass
Murtegill	19900
Kalch	35 l:r $6^{5}/_{6}$ t:na
Sågebräder	$75^{1}/_{2}$ tolfft
Bakspånn	8 tolffter
Koll	17 l:r 4 t:r
Stenkol	30 l:r 3 t:r
Stolper	11 tolffter
Plankor	1 tolfft
Stellningz Spiror	49
Skepznaglar	1000
tellior	40
Sperrar	60
Timber o. Furusiler	21 tolfft $10^{5}/_{12}$ st:r
Dref	14 pund
Kopper	12 mark till lädeschöflor
Jster } Siälspeck }	9 pund 16 mark
Skinnewals Sägill	1
Bonet	1
Fockbonett	1
Togsägill	2
Blinda med Mesann	1
Flagga	1
Cårdeler	4 om 11 schep:dt
Småtackell och togh	2 schep:dt $12^{1}/_{4}$ pund 10 famp.
tråtza	1 schep:dt $3^{1}/_{2}$ pund
Cabbell 1 om	95 fampner
G: tråtza 1 om	21 fampn
Sägilgarnn	1 pund 2 mark
Klochestrengh	1
Båtfest	1
Råbåndh	1
Dragrep	2
Såglinna	1

Åhr förbrendt hele året vthj alle wåninger på Slottet och Ladugården

Wedh	210 2/3	fampn

Försletet och vinödt hele Åhret

T: Lakenn	1	
tuebredh Örnegotzwar	1	
Wepor	4	
B: Dukar	2	
Örnegotzwar.........	2	
Gran handklede ...	1	
lerofftzlakenn	2	
G: laxnot	1	
Sommernot	2	
Ryssier	280[1]	
Passeglas	28	st:r
Krukor	27	st:r
Såär	24	st:r
Borgstop	5	st:r
Kannor	31	
Embere	4	
baketrogh	2	
fischekroker	4630	

Kommit till höö och Sädbergningh och annat arbete

Dagzwerke 1637 2/3

Hafue Bönderne vthj Aschims och Säfuedals hereder 1/2 partenn sine dagzwerke frijt emot 2300 lass Steen till Slotet.

Dagzwerker 379

Till lengder och bref hele åhret är kommit

Pappir	8 Rijs 11	böker
Rödt och grönt wax	1/2	p:ht
Substantziaell	3	p:ht

Vfordringen widh Elffzborgh Anno 1610 etc.

Welb: *Niels Bengtssonn* Ståthållere till sinne hester i 12 Måneder

Haffre .... 60 t:r

[1] I originalet äro 2 och 8 öfverstrukna.

Höö	100 stacher
Kornn	6 t:r

Till 5 *Lasse Jacobssons* hester vthj 52 W:r

Kornn	6 t:r
Hafre..................	60 t:r
Höö	96 stacher

Oluf Stråle till sinne hester

Haffre	2 t:r
Höö	2 stacher

Jesper Matzsonn Öffuerstes hester

Haffre	16 2/3 t:na
Höö	12 stacher

Peder Jönsson i Slotzlofuenn hester vthj 12 M:

Haffre	2 t:nr
Höö	24 stacher

Lasse Olssonn i Slotzlofuenn hester

Haffre	2 1/2 t:na
Höö	3 stacker

Erich Olufszonn Slotzfougdes hester

Hafra..................	12 t:r
Höö	16 stacker

Göstaff Jönssonn Slotzschriffueres h:r

Hafre..................	3 t:r
Höö	4 stacker

Swenn Biörssonn höfuedzmans hester

Hafre..................	3 1/3 t:na
Höö	5 stacker

M: *Hanns Flemingh* byggemesters hester

Hafra..................	2 sk:r

Jahann Jörenssonn Öfuerstes hester

Hafra..................	1 t:na

Vlff Bonde Öffuerstes hester
Hafra.................. $1^1/_2$ t:na

till Frw *Meritz Niels bengts:s* Systers h:r
Haffre .... $5^1/_2$ t:na
Höö .... 6 Stackir

Per Månssonn höfuedzmans hester
Haffre .... 2 t:r

Niels Hansson Cantzlyförwantz hester
Hafra.................. 4 t:r
Höö .... 3 stacker

Per Olsson Cammerereres hester
Haffre .... $^1/_2$ t:na

Hanns Pederssonn Renteschrifueres hester
Haffre .... 1 t:na

Johann och *Niels* trumeteres hester
Hafra.................. 2 sk:r

Swenn Swensson höfuedzmans hester
Hafre.................. 2 sk:r

Niels Jönssonn, Anders Jonssons, Jens i Ryrs hester
Hafre.................. 1 t:na

Lars Jonssons hester på Högnetorp
Hafre.................. 1 t:na

Effter *Erich Olufssons* Zedell denn 28 Julj 1610 till Niels Månssons hustro för det tuå Konungens drenger gäste hos henne.
Höö .... 10 stacker

Till *Ammundh Jacobssons* effterlefuersche denn 1 Augustj.
Höö .... 4 stacker

Till *Nylösse Hospitaell*
Höö .... 28 stacher

Effter *Niels Bengtssons* Zedell denn 2 Augustj till Ollert Söltman
Höö .... 8 stacher

Till tamma Dufors, Hönns, Giess och Calkoner heele åhret sampt lifgriser.

Kornn	....	10 t:r
Haffra	....	16 t:r

Till 2 Stodhester i 28 wekor

till st:t	hafre 2 sch:r hafre	....	8 t:r
	höö ½ st. Höö	....	16 stacher

Till 9 fhåler och 4 werkhester

Hafre	....	18 t:r

Giöddes alle Slotzenns Swinn hele Åhret för fienderes schull bekomne

Miöell	....	16 t:r	malit till miöell
Kornn	....	6 t:r	
Hafra	....	20 t:r	

Till Stall Oxer och giödefåår

Hafra	....	10 t:r

till Speda Kalffuer

Sötmiölck	....	60 Kannor

Summa Vtfordrat

Kornn	....	28 t:r
Miöell	....	16 t:r
Hafra	....	272 t:r
Höö	....	337 stacker
Långhalm	....	200 Kerfuer
Sötmiölck	....	60 Kannor

Till
- 12 Dragoxer
- 2 tiurer
- 27 Stuter
- 42 Koor
- 16 quigor
- 21 Kalfuer
- 52 får och lamb
- 7 Fhåler
- 14 Stodh
- 4 werkhester
- 6 Fööl

Höö	$24816^{1}/_{2}$ stack
Långhalm	$1216^{1}/_{2}$ kerfue
Biugghalm	48 lass
Afschrede	8 t:r

Är kommit till Allehande Redschap vthj Ladegårdenn

Bäst	2 pund

Till taktäckningh vthj Ladegårdenn

Näfwer	26 Klofuer
Röör	$57^{3}/_{4}$ träfwe
Långhalm	100 Kerfuer

Är kommit till Mö(l)ndals Sågequärnn

Stocker	43 st:r
Såglinna	1 st:r
Kökenfet	$^{1}/_{2}$ pund

Hafuer Skrifueren *Göstaf Jönssonn* annammat till täre Sielf 2 till Stocholm medh 1610 åhrs Rekenschaper för heredenn och Slotet.

Penninger	30 Daler

Summa Vtgifuit widh Elffzborgh Slott 1610.

Penninger	2857 Daler 3 öre
Huete.................	4 sk:r
Spannemåll	5918 t:r $3^{3}/_{4}$ sk:r
Oschret miöell	41 t:na 5 f:r $2^{1}/_{2}$ faat
Grynn	22 t:r
Afschrede	8 t:r
Hafre	$283^{1}/_{2}$ t:na
humble	137 pund $18^{1}/_{2}$ mark
Spanst winn.........	1 Pipa $1^{2}/_{3}$ åm
Swenst winn.........	18 åm
F. winn..............	13 st:r 3 åm. 30 Kannor
Brennewin	1 Oxehofdt
H: öell	483 t:r
Råstocherer Öell ...	24 t:r
L: öell	2 L:r $5^{1}/_{2}$ faat
Sundestöel	18 t:r

	F: öell	$484^1/_2$ t:na
	S: öell	677 t:r
	Spisöel	120 t:r
	win Ettika	1 Oxehofdt 1 f:r
	Ettika	2 åm $5^1/_4$ faat
	huetebrödh	2 t:r
	S: Brödh	54 t:r
	Oschret brödh	592 t:r 5 faat
T:nan 13 pund	Smör	74 t:r 2 pund 16 mark
	Sötmiölck	4 t:r
	Ost...	17 pund
	Flesch	
	Kött	131 schepp:dt 12 pund
st:t 9 pund	T: Nöte Kor	$5^1/_3$ mark
	och Stuthar.........	
	Fårelår	70
	Sideflesch	94
	Swine Rygger	47
	Nötetungor	351
	Fårekropper	68
	Kalfuekropper	32
	Gåssehalffuor	71
	Sylta	22 t:r
	Korffuer	12 t:r
	Eggh	40
	Salt	137 t:r
	Oblater	80
	S: lax	7 t:r
	Sill.....................	11 lester $4^1/_2$ t:na
	T: fisch	228 pund 2 mark
	S: fisk	64 t:r
	Wålefisch	$16^1/_4$ t:na
	Långor	7 wåler
	Sund och mager ...	3 t:r
	Huitlingh	93 Klåf:r
	S: Gråseij	6 t:r 4 dusin 7 st:r
	T: Lax	2 st:r
	torsch och Gråseij	309 wal:r 2 st:r
	Kulier	70 t:r

F: lax	16 t:r
F: fisch..............	12 t:r
Råckor	4 st:r
Ååll	1 pund
Helieflundror	4 st:r
Jnsyltet fisk	10 Krukor
Talgh................	35 3/4 pund
Lius	123 pund 8 mark 13 schålp:dt
Jster .... Sielspeck	12 pund 16 mark
Kökenfett	27 pund 16 mark
Trånn	4 t:r
Oxar	17
Tiurer	3
Stutar .... Koor .... Qwigor	73 st:r
Stut om 1 år	7
Qwigor om 1 år ...	13
Stutkalfuer .... Qwigekalfuer	4 st:r
Fåår .... Lamb................	45 st:r
G: Swinn	3 st:r
Griser	25 st:r
Kalkoner	21 st:r
Hönns	9
Harar................	5
Fogler	80
Moröter..............	1 t:na
Kålfröö	4 scheder
Stodhester...........	2
Stodh................	18 st:r
Fåler	9 st:r
V: Stodh	4 st:r
werkhester	4 st:r
hestfhöell	3 st:r

Stodföell	2 st:r
Oxe, Koo, Stut, Quige	huder 141 st:r
Kalfskinn	1 st:r
Fårschinn	36 st:r
Skor	141 par
Packelakenn	12 alner
Piuk	1 st:r 24 alner
Fürstenfergh	8 alner
Mismisk..............	3 st:r 20 alner
Hållendsch fyrlodh, Saltwelsch..........., Rapmisk	7 st:r 15 3/4 alner
Lybst gråå	1 st:r
Giörlesch	4 alner
Passeglas	28
Krukor	27
Pappir	8 Rijs 11 böker
Saffran	28 1/2 lodh
Canell	8 lodh
Muschater	8 lodh
Muschateblommer	20 lodh
Jngefer	11 pht
Russin	1/2 Korgh 2 p:ht
Peppar	8 pund
Rijs	2 p:ht 25 lodh
Mandell	6 p:ht 16 lodh
Nägliker	1 p:ht
Swetscher	25 p:ht
Corinter..............	10 1/2 p:ht
Cardmumma.........	2 p:ht
Annis.................	9 1/2 p:ht
Lagerbär	1 1/2 p:ht
Sucker	3 topper 4 p:ht
Öllia	1 p:ht
Balberetygh	1 för 3 daler

Lök	12 Refuer
Substantiall	3 p:ht
Röt och grönt wax	1/2 p:ht
Gult wax	1/2 pund
Höö	2885 1/4 stack
Långhalm	1516 1/2 Kerfue
Röö	57 3/4 trefue
Biugghalm	48 las
Stigbögler	2 paar
D: watubetzl	2
D: lädergrimmor ...	2
Teenfat	3 st:n
thaldricker	2 st:r
T: lakenn	1
T: örnegotzwar ...	1
grann handkläde ...	3
grofft handkläde ...	1
grofue örnegotzwar	1
Bordduker	2
Wepor	4
lerofft	14 alner
Blaggarn	70 alner
walmar	52 1/4 alner
hampa	72 1/2 pund
Lijnnblår	2 pund 13 mark
Kledd Sadell	2
Kopper	2 pund 2 mark
Såär	24 st:r
Lakspann	0
Borgestoper	5 st:r
Kannor	24 st:r
Ember	4
Trogh	2
Stånge Jernn, Drag Jernn	25 schepp:dt 5 pund 3 1/2 mark
Bly	4 schepp:dt 2 pund
Enkill Falknechter	2
Enkell Falkonner...	2

Lodh	83	
Seler	14	
Halzremmer	8	
Ringer	4	
togh	21	fampn
Falk: Sköflor	2	
Pikelodh	2	
wågenborgh	1	
haker	21	
Hillebårder	49	
Spetzer	20	
Körnekrut	92½	pund
Slangekrut	10	schepp:dt 5½ pund
Spik 6 tumma	1900	
Spik 4 tumma	4900	
Spik 3 tumma	1700	
T: Spik	1200	
F: Spik	800	
Klinckespik	400	
Klincke Jernn	900	
Kalch	35	l:r 6⅚ t:na
Murstenn	2949	las
Jordkister	637	kister
Sågebräder	215½	tolfft
Bakspån	8	tolffter
Kol	17	l:r 4 t:r
Stenkoll	39	l:r 3 t:r
årlige hielpe	dagzw: 2016⅔	
Murtegill	20000	
Bielker	4	tolffter
Stolper	11	tolffter
wedh	210⅔	fampn
Pipenholt	2000	
Plankor	1	tolfft
Stellningz Spiror	49	
Skepz Naglar	1000	
Sparrar	60	
tillior	40	

timber och Furu Siler	21	tolfft $10^{5}/_{12}$ st:r
Ekebordh	11	tolffter 3 st:r
Bast	2	pund
Dref	14	»
Glass	2	Kistor 20 schof
tiäru	$44^{1}/_{2}$	t:na
Näfuer	46	Klåfuer
Lax Not	1	
Sommar Not.........	2	
fischekroker	4630	
Cordeler 4 om......	11	schepp:dt
Små tasckell o. togh	2	schepp:dt $2^{1}/_{2}$ pund
tråtza................	1	schepp:dt $3^{1}/_{2}$ »
Cabbell	115	fampner
G: tråssa	21	fampn
Skenewals Sägill ...	1	
Bonet.................	1	
Fokbonet	1	
topsägell	2	
blinda medmessan	1	
flagger	1	
Sägelgarn	1	pund 2 mark
Klockestrengh	1	
Båtfest	1	
Råbåndh	1	
Dragrep..............	2	
Säglinna	1	

Bil. XIV.

Riksarkivet. Till Nils Benchtsson om the häradher som äre lagde vnder Elfzborgz Slått, Skaraborgh, Lecköö och Orreholms gårdh, Af Örebro then 19 Aprilis åhr 1611.

CARL etc.

Wår gunst etc. Effter Nils Benchtsson wij wele och hafwe arbethet fortdrifwit widh Gulbärgz Befästningh, Så hafwe wij der till lagdt desse heredher, i Westergötland som äre Gäsene, Redhwägh, Åås, Winheedh, Wilska, Fröken, Åhsa och Wista häredher. Så och Nylöse Stadh, at Ståthollaren på Gulbärgh skall der öfwer hafwa till att biudhe och befale. Under Elfzborgz Befästningh skole desse häredher liggia, som äre, Kållandhz häredh, medh Bierka, Ballabygdh, Wäna, Askins, Säfwedals, Kinn, Mark, Ahla, Flundra och Wettla heredher, och der skaltu hafwa till att biudhe och befale öfwer. Till Skaraborgh skole Skänings, Barna och Laska heredher liggia, Till Lecköö Kinne heredh och Kållan, Till Ohrreholms gårdh Wartoffta och Gudhems heredher, Och här effter skall bådhe du och Nils Stierneslöldh, som på Gullbärgh blifwer, Så wäl som de på Skara, Lecköö och Orreholmen äre, sigh rätte. Datum.

Bil. XV.

Orig. i *Riksarkivet.* Till Jöns Bok om Styker ath sände till Elfsbårgh af Ny Köping then 3 December 1611.

CHRISTINA etc.

Wår gunsth, wij förnimme *Jöns Bok* ath der skall liggie några styker wijdh Broo, som wår Salige framledne Kiäre härre hadhe achtedt ådt Elfzbårgh, Huarföre och der de ännu icke wore sin koos. Då skal tu lage at de medh förste ställes till wägz öfuer

landh hyt nedher, Ändeligenn dette efter kom, Och der ännu wore några styker widh Båre Winden widh Kröppen som wore obårede, Då skal tu och lathe båhre dem, Och lethe dem och komme sin kos; Du skalt och medh det samme lathe komme nidh til Elfzbårg till tiugu skippundh stångiärn, Dethe försume ingeledes Datum ut supra.

Bil. XVI.

Riksarkivet, Registraturet 1612 fol. 66.
Till F. N. Hertigh Jahan att sakerne blifua nedre widh Grentzen achtade och wäll holdne för fiendes infall skuld. Af Skaholtt dhen 4 feb. 1612.

»Wår Broderlige kärlige helsan medh huad meere kärt och gått som wij förmå medh Gudh Alzmechtig nu och altidh tillförende etc. Högborne Furste, Elskelige käre Brodher, wij wele E. K:tt Broderligen och kärligen icke förhålla, att Osz Elskeligh Wår och Sweriges Rijkes troo Mann, Rådh och Fäldtmarskalck, Edell och Manhaftig *Jesper Matzson*, hafuer Osz medh sin skrifuelse tilkänna gifuitt, att wåre Fiender the Danske hafue waritt för *Gullbärg*, och försöckt att intagha thet medh Storm, och äre Gudh skee loff, then gången afslagne wordne, och sedhan der ifrå wäckne, Och efter wij dher hoos förnimme att han (Jesper Mattsson) är tilsinnes medh någott Folck att wele ryckia inn i Halland till att sköfle och brenne, der medh till att komma Fienden i deres land igen. Hwarföre är till E. K:tt wår wenlige och kärlige begärenn, att E. K:tt wille låtha hafua sakerne i godh acht emoot Fienden, så att Fienderne icke kunne göre någott innfall inn i Wårt Land, thet till att häria och fördärfua, uthan att Grentzerne wäll blifua besatte till dhesz wij komma E. K:tt till undsettning, Hvilkett medh thet aldra förste skee skal. Och äre wij tilsinnes nu straxt att begifua osz här ifrån, och achte will Gudh i morghon hålla middagzmåltidh i Danmarck, och sedhan tagha dhen wäghen bårtått som E. K:tt kunne städie wara. Gudh then aldrahögste gifue och förläne osz och E. K:tt lycko och Segher emoot alla wåre och Fäderneslandzens Fiender, och låthe dhem sielfue den Olycka och

förderf öfuerkomma, som dhe Osz önske och achte, Och befale E: K:tt nu här medh och altidh vthi Gudz Alzmechtiges milde skydd och beskerm, till all Långuarigh lyckligh wällmågo, Broderligen och kärligen».

Bil. XVII.

Riksarkivet, Registraturet 1612. Fulmacht för Giöstaf Erichzon Steenbäck, Erick Ribbing, Anders Olufsonn och Jesper Matzson att förläggie krigzfolckett, och försörie både folck och Befestningerne medh Prouiandt. Af Högentorp 29 Feb. 1612.

Wij GUSTAFF ADOLPH Göre witterligit, att efter wij förnimme huruledes wåra och Sweriges Rijkes Fiender the danske, hafue i sinnet, icke allenast att göra infall hijt inn i Westergöttland och annorstedes opå Grentzerne, wåre Vndersåther och Fäderneslandett til att mörda, häria och förderfua, vthan och att beleggie Befestningerne, Elfzborg och Gulbärg, och dem på huad sätt the kunna förraska, och ifrån Sweriges Crono vnder deras wåld att komma, Szå opå thet att sådant dheras anslagh och opsätt, vthi tijdh må blifua förekommitt, och wårt Rijke och Vndersåther försuarade, Derföre hafua wij vthi Befalning gifuitt, oss Elskelige, wåre och Sweriges Rijkes tro Männ, Rådh, Krigz Commissarier och Fäldtt Marskalck, Edle, Wälborne, Welbördige och Manhafftige Her Gustaf Erichzon Steenbäck, Frijherre till Öresteen och Cronebäck, Herre till Tårpa och Leena, Erich Ribbing till Swantszöö, Anders Olufzon till Vddetorp och Jesper Matzson Kruuse till Harfuilla, att så snart thet Togh fuländatt är, som wij hafua befalatt göra emoot Fienden i Löösa, Marstrand och annorstädes, skole the opå någen wisz belägeligh orth och ställe vthi lägher förläggia, att krigzfolckett så wäll the Fremmande Soldater, som vnder Patrich Rederfueltz Regemente äre, som Wätzgötzske Ryttare och Knechtar, sampt medh Opplenske Ryttare och ett Componi daaleknechter, dhe the till wijdare beskeed ifrån osz skole blifua beliggiande, huar så omtrenger, wara till endz till att göra Fienden afbräck och mottstånd, landett och Vndersåtharne

till beskydd och försuar. Och opå thet att samma wårt krigzfolck icke måtte begifua sigh ther ifrån vtt opå landett, till att ströfua, och Vndersåtharne betunge och oförrätte, Hafue wij låthit göre enn wisz förordning opå Prouiandt och andra Partzelar, som the behöfua kunne, Huilkett förb:te wåre Commissarier them alla wekor alla månader, efter lägenheeten skola lefrera låtha, der med dhe och tillfridz wara skulle. Och huar några Partzeler, Nembligen Höö eller huad thet helst är, efter samma förordning till krigzfolckett, eller Befestningarne fhelas kunde, Skole förbe:te wåre tro männ och Commissarier fogeligen medh Vndersåterne här i landzenden förhandle, och begäre, att the godhuilligen huar efter sine rådh och empne, wele beuille och vttgöre någon Hielp eller Gärd, der medh krigzfolcket kunne Vnderhåldne blifue, Hwar och någon sedhan fins som Vndersåtherne oförrette eller Öfuerwåldh gör, skall han derföre tilbörligen straffatt blifua. Vthi lijka måtto hafua wij och befalningh gifuitt förb:te wåre troo männ och Commissarier att the skole låtha Profuiantera Elfzborgz och Gulbärgz Befästningar, medh alle de deelar som der behöfues, och dhe emoot Fienden wäll kunne wara försörgde medh, hvilkett först skall taghas af kyrckio Tiender, Taxeringer, och annan Renta, huadh som helst nu tilbaka står här i landzenden, Szåsom och dhen Gärd som i förgågne Höst opålagd blef, och ännu een stoor deel står inne hoos Vndersåtherne, derföre, ingen huarken Frelse, Skatte eller Crone, Förlänte eller oförlänte skola wara frij och förskonte. Vthan alla förplichtade att vttgöra. Och hvar någen fins, som antingen sine egne eller förlänte bönder för samma Gärd hafuer fridhkallatt, eller derföre af wåre Fougtar wedergelning taghitt, skola förbe:te wåre Commissarij dhem på nytt igen vttfordra och opptaga, och till wårt krigzfolck eller Befestningar komma låtha. Och elliest om alle saker så stella och lagha, som dhe bäst kunne tänckie Osz och Cronan wara till nytto och gagn, och Befestningerne måghe osz, emoot wåre och Sweriges Rijkes Fiender till trogen hand holdna blifua. Biude fördenskuldd och här medh alfuarligen befala wårt krigzbefhäle, Ofuerste, Ryttmestare, Capiteiner, Höfuidzmän, gemene Ryttare och Knechter, Så wäll som andre wåre trogne Befalningzmänn och Vndersåther, att the offtabe:te wåre Commissarier vthi alt thet som dhe dem, vthi så måtto, till wårt och Cronones gagn och bäste, tilsijandes, biudandes och befalandes warde,

opå wåre wegne, hörsamheet och lydno beuise, der medh skeer osz till nådigtt behagh; Och huar och en weet sigh efter att rätta.»

Bil. XVIII.

Riksarkivet, Registraturet 1612. Fulmacht för Giöstaf Steenbock, Erich Ribbingh och Anders Olufsonn att Profwiantene Skepenn widh Elfzborgh, Datum Högentorp Denn 1 Martij Åhr etc. 1612.

Wij GUSTAFF ADOLPH etc. Göre witerligitt att enndoch Konung M:tt Christeligh och höghlofligh i åminnelsse wår Salige käre her fader vthi sinn lifzs tidh så wäll som wij nu sedenn offta hafue befaledh att dee skep, som nu widh Elfzborgh liggiandes ähre, skulle förferdiges och aflöpha ther ifrånn till Niderlanndh, thitt som the hafua förordnadhe waritt, dertill bådhe högsteb:tte Kongl. M:tt och wij icke een uthann flere gånnger hafue lathitt förskrifwa och thitt förskicka Folck, Penningar, Profuiannth Munitioner och annedh huadh som till samme resse hafuer warit af nödhen. Lickwäll är /sådanne höghe budh och befalningh oachtadh, medh samme reese genom Capiteners och andres mottwilligheet och försummelsse och kannskee derhoos hemlige Practicer och förräderij alle her till fördragde och försummadh waritt, oss och Rijckett till merkeligh stoor skadhe och omkostnedh, Szå, På thett att wij måghe kunne förnimma hvilke som rätte orsacken der till waritt hafue och oss sedhann för sådanne otrogne, mothwillige tiennere emoot oss och Swerigis Rijke deste bättre taghe till ware, derföre hafue wij vthi Fulmacht och befalningh gifuitt oss elschelige wåre och Swerigis Rijckes troo Männ, Rådh och Krigz Commissarier Edle, wälbornne, wälbördige och manhafftige, Her Gustaf Steenbock, Frijherre till Örsteenn och Cronnebeck, herre till Torpa och Lenna, Erick Ribbingh till Swensöö, Ander Olufssonn till Vdhetorp, att dee der om hoos dee Capitener och folck, som dertill hafue waritt förordnadhe, granneligen och nogha ransaka och förfara skulle, Och dem som dertill skyldighe och brotzlighe finnas

kunna medh enn wiss och sannferdigh beretelsse, der hoos huruledhes rannsakatt är och befunnitt blifuer till oss forskicke, denn dee sedhenn effter som dee förtiennt hafue skulle lönnte blifue. Wij hafue i lijcke mothe vthi befalningh gifuitt för:tte wåre troghnne männ och Commissarier att dee skolle rannsacke om alle de Pertzeler, som nu kunne finnes i förrådh widh Elfzborgh till samme Skips vthredningh, Så som och huad skips folck der äre, som dee kunne troo att wij och Swerigis Cronne äre tiennte, medh Och der de i enn hast antingen der eller annorstedes kunne bekomma så myckitt folck, Prouiannth och andre nödhtorfter vthaf huad opbördh dett då helst wara kann som skipen wäll kunne wara försedhe och vthrustadhe medh, Skulle dee dem skynnda der ifrånn och medh aldreförste lathe löpe till Hollanndh, ditt dee af oss kunne beskeedhe blifue, derom för:tte wåre Commissarier skolla göra deres större och högste flijtt huruledhes och På huad sätt och medhel de som hellst samme Skip afsendha kunna, och oss medh aldreförste om alle sacker tillkenne gifue, Biudhe för thenn skuldh och hermedh befalle alla för:tte Capitenner och Bozmänn, så wäll som anndre wåre Befalingzmänn och tiennere, ehuilcke dee helst ware kunne som afftabe:tte wåre troo Männ och Krigz Commissarij som förbemältt är till wårtt och Cronens nytta och gagnn något till säijandes och befalanndes wardhe, att de sådann oförsummeligen efflerkomma och dem opå wåre wägnar lydno och hörsammheet bewisse, der huar och enn wette sigh effter rätte.

Bil. XIX.

Riksarkivet, Riksregistraturet 1612. Fulmacht för Giöstaf Steenbock, Erich Ribbingh och Anders Olufsonn att taga affkyrckietijenden i Westergöthelanndh och Profuientere Grentze Befestningerne medh, Datum Högentorp den 1 Martij åhr etc. 1612.

Wij GUSTAFF ADOLPH etc. Göre witerligitt att effter oss och Swerigis Cronne största macht På ligger att Grentz Befestningerne, Elfsborgh och Gullbergh i tijd maghe blifua Profuiante-

rade och försörgdhe medh denn deel som behöfues till att hålla och förswara Befestningerne medh för wåre fiender, Såsom och att the skipp som deer liggie medh thet förste måge blifue afferdadhe therifrånn, derföre hafue wij vthi befalningh gifuitt oss elschelige wåre och Swerigis Rijkes troo männ och Rådh och Krigz Commissarier, Edle, wälborne, Wälbördige och mannhafftige Her Gustaf Stenbock, Erich Rijbbingh och Anders Olufsonn att de skolle optage alle kyrketijendhe her Westergöthelandh så wäll förlännt som oförlännth och denn medh allderförste förskaffa till Befestningarne, Och der någen kann finnes som antingen någen Kyrketijende allredhe hafuer vthtagitt eller och ännu icke gjordh inn i kyrkeherberget som honom böör, dett ware sigh Ryttere eller Knechter, då skolle de ware förplichtedhe att lefrere samme kyrkietijendhe ifrånn sigh vthann all genseijelsse eller drogzmåll widh wår högste onådhe tillgörenndhes, Och effter wij förnimme att enn stoor deel af Ryttere och Knechter heri Landzännden hafue tagitt sigh Till deelis hemman, medh huars tillståndh wij icke wethe, Och försware så icke allenest Bönderne för åhrlige Skaten och Ränten, vthann och för Gierden och denn hielp, som till krijgett bewilliadh ähr, Derföre skolle förbe:tte wåre Commissarij der om granneligenn ransacke huadh beskeedh huar och enn På sådanne hemman hafue. Och huar dee förnimme någen orätt der till wara kommin eller ingen tiennst derföre göre, Skolle dee dem igenn kalla och Rentan till wårt och Cronnenes behoff opbäre, Jcke skall heller hereffter nogenn ware mächtigh att tilldeela någrom hemman, wår tillståndh och weetskap eller deres förvuthann, som wij dertillförendnedes wardhe, Och de som tilldelis hemman hafua och dem icke sielfue besittie, Skole bönderne, som der opå boo, vthgöre till oss alle owisse Pertzeler, hielper, Gierden och huadh som helst her till opå lagdt ähr eller änn blifue kann, Och dee andre af samme Bönnder inteth mere hafue till att fordra, vthan allennest blotte åhrlige Skatten att oppbära Deette förbe:tte wåre trogene männ och Commissarij medh högeste och störste alfwuarsamheet och flitt På drifue och effter komme skolla, Och wåre Fougder huar i sitt heredhe dertill hålle att de strax vthann all försummelsse och widh lifz straf tillgorenndes lathe komme till Befestningen huadh som dertill förordnendh blifuer, Der huar och een krigz befell, Ryttere och Knechter, wåre Fougder och alle anndre som dette förbemälte anngå kann, wette sigh fulkomligenn Effterrätte etc.

Bil. XX.

Riksarkivet, Riksregistraturet 1612.
Swar på Oluf Strâles schrifuelsse om Proviant till Elfzborgz Befestningh Datum Hagentorp denn 1 martij årh 1612.

GUSTAF ADOLPH.

Wår synnerlige gunsth och nådhe medh Gudh tillförendhe etc. Eder schrifuelsse, Oluf Strale, är oss till Håndhe kommen der af wij förnimme att dhe Proviantz Perzeler som wij till Elfzborgz Befestningh hafue latitt annordna ännu tillfyllest till icke annkomben och lefreradhe äre Så hafue wij, På dett Befestningen ännu må blifue förseedh medh huadh som behöfues, till förskickenn wåre troo männ och kommmissarier Her Gustaf Steenbock, Erich Rijbbingh och Anders Olufsonn och dem i befalningh gifuitt, att the medh thett aldre förste tith skolle förskafue Spannemål och anndre Perzeler. Dett mäste som dee kunne komme till wäghe, bådhe till Befestning men och elliest de skep som der liggie till att afferdige medh, effter wij änndeligen och medh deett aldreförste welle hafue deen dedan och öfuer till Hollandh Såsom och derboos rannsack, huilcken som är rätte orsakenn att samme skep effter wår befalningh till förenndhe icke äre vthkombne, vthann der medh denn enne tidenn ifrån denn anndra för drogedh waritt, Effter som wij dem serdeles Jnstruction och fulmacht deropå gifuitt hafue. Huadh elliest Fienden belannger som sigh hafue lägradh i Löösse Stadh, hafue wij derom i Befalning gifuitt Jesper Madzsonn att hann medh deet Folckett hann medh sigh hafuer lykann skall försöckia, huruledhes hann kann slå dem der wth och sedhan sticke eldh På Stadhen för modhe och hann sinn bäste flijtt der i görendes warder, Huilcketh wij edher till suar gunsteligen icke hafue welatt vnnderlatet, Och befalle edher Gudh Alzmechtigh.

Bil. XXI.

Riksarkivet, Riksregistraturet 1612. Till Gustaff Steenbock och Erich Ribbing att latha komma spannemål til Elfzborgz och Gulborgz befästninger. Datum Stockholm den 4 Aprilis åhr 1612.

GUSTAF ADOLPH etc.

Wår synnerlige ynnesth och nådige benägenhett med Gudh Tilförende. Wij förnimme Göstaff Stenbock och Erich Ribbing att ähnnu icke ähr kommitt til Elfzborg och Gullborgz befästningar den Spannemåll och Victualier, som dijt haffuer waritt förordnatt, vthan mäste deelen deraff ähnnu står tilbaker, Och aldenstundh i sielffwe well wette hvadh macth oss och Sweriges Crono der opå ligger att Befästningerne måtte ware wäll försedde och profwianterade. Derföre ähr ännu wår endeelige willie och befalning, att i medh dett aldre förste förskaffe och lathe komma dijtt all den Tijende spannamåll, och gärden så myckitt som kan stå tillbaker i kyrkieherbergen och hosz fougdtherne, och lathe oss sedan wetta huru der ombeställtt ähr, Och hwadh som ähr dijtt in kommitt, på dett wij i tijdh måge wette til att lathe förskaffe hwad som dett kan wara vthaff nödhen, i wele elliest derhoss giffwe oss tilkenna huru alle saker der i Landzänderne förewetta. Gudh befalandes. Ut Supra.

Bil. XXII.

Riksarkivet, Riksregistraturet, 1612. Fulmacht för Anders Olszon til Vddetorp och Erich Rijbbing till att prowiantere Elfzborgz befästning. Datum Stockholm den 5 Aprilis åhr etc. 1612.

Wij GUSTAF ADOLPH etc. Göre witterligitt, att effter wij ändeligen wele dett wår och Sweriges Rijkes befästning Elfzborg

skall i tijdh medh alle deeler wäll försorgd blifwe, Och serdeles och synnerligen medh Proviant och Spannemåll så wäll som andre nödtorfftige partzeler, Så på thett att opå någon Spannemåll ingen mangell och Fheel wara må, Och wij måge deste wissare ware, att Spannemålen må ther inkomma, Och wäll innan om murer förskaffett och befordrett bliffwa. Derföre så hafwe wij uthi Fulmacth och befalning giffwitt oss elschelige wåre trogne Män, Rådh, och undersåthere, Edle och Welbordige Anders Olszon til Vddetorp och Erich Rijbbing till Swansiö, att the wele först för godh betalning komma til vnsättning så mykin spannemåll som the sielfwe vtaf sijtt eigett må kunne haffue Rådh til att ombära, hvilken the igenom dag och natt wele förskaffe honom opå befästningen, desslikest hafwe wij them och i fulmacth och befalning att handle medh andre ther i landzändan, thett ware sigh adell eller oadel, som någen Spannamåll hafwe i förrådh att aflathe opå en godh och redelig betalning, prester, Borgare heller ehwem the wara kunne, hwilkom wij her medh wele försakrett haffwe att the theres redelige bettalning bekomme effter som Welbe:te godhe män medh them handlandes warde, Och så mykin spannamåll the i sa måtte bekomma kunne, then skole the straxt vthan all drogzmåll eller någen förhållning skynde til för:de befästning. Begäre fördenskuld nådeligen aff alle them för:de godhe Män warde handlandes medh, att the wele stelle troo till thett som the them på wåre wägner tilsegendes warde, hwilkitt them och skal troligen af oss hållitt bliffwa, szå att när the medh Welb:te wåre godhe Mänz bewisz till oss komme på thett the lefreredt hafwe, wäll tilfridz stältte och bettaltte wardhe, att thett så skall hållitt bliffa hafwe wij denne försäkring medh eigen handh vnderschrifwitt och försegla lattidt, der alle som för wåre skuldh wele och skole, göre och lathe wette sig effterrätte.

Bil. XXIII.

Riksarkivet. Registraturet. Fulmacht för Hanns Otto att wara Chargent Maior eller Öfuerste wachtmestare opå Elfzborgz Slott Datum Marieholm denn 4 Martij 1612.

Wij GUSTAFF ADOLPH etc. Göre witerligitt att wij hafue tillsatt och förordnnadh, som wij och nu tillsittie och betroo oss elschelige wår troo tiennere Erligh och Mannhafftigh *Hanns Otte* att hann Chargent Maior eller öfuerste Wachtmestere opå Elfzborgz Befestninngh wara skall, Och skall hann alltidh ware förplichtedt wårtt och Swerigis Rickes gagnn och bäste söckie fordre och förnimme all Skadhe och förderf afwäria och förkomme och vthi tidh ware och till kenne gifue, hann skall och der hoos alla saker vthi grann och godh acht hafue serdeler medh wacht och wårdh mott wåre och Sweriges Rijkis Fijennder, Så att Befestningenn icke igenom förräderij, Förraskningh eller någott annedh sätt oss och Swerigis Cronne må ifrånn komma och Fijenden denn mechtigh blifue vthann henne medh lijf, blodh och modh och all förmågo hielpe till att förfechte och förswara så att honn oss och Swerigis Cronne till trogenn hanndh må hallinn blifue, Och huadh hann nägett förräderij, falskheet eller otrooheett kann förnimme ware På ferde Skall hann oss derom vthi tijdh och Vthann försummelsse till kenna gifua, och elliest sigh i alle måtte vthi sitt kall och Embethe så förhålla, som hann inn för Gudh, oss och huar erligh Swennsk Mann wedh godt samvette will och kann tryggeligen wara till swars och såsom enn tapper och erligh wachtmestere och krigzmann egnner och bör effter som hann sigh der till Obligeret och förplichtedh hafuer. Och, På dett hann sigh vthi samme sinn tiennst deste troligere och flijtheligere skall brucke och befinne lathe, hafue wij honom nådigest tillsagdt vthi besålldninngh Otta hunndredhe daler åhrligen till att bekomma, Och der hoos skall hann hafue frij kåsth der opå Slottedh På sigh sielf Tridhie, Biudh för thenn skuld och befalle her medh wårt krigzfolck, som till samme Befestningh nu förordnende äre eller her effter blifue kunne, att the för:tte Hanns Otto vthi huadh som hann dem På sitt Embethes wägner oss och Swerigis Rijcke till nytto och gagnn till seijenndes och befalenndes warder hörsammheett och lydnno bewijsse. Der hwar och een weet sigh effter rätte.

Bil. XXIV.

Riksarkivet. Registraturet. Fulmacht för Nielz Stierneskold att bliffwa Stadhållere opå Elfzborgz befästning Datum Strängenäs den 22 Aprilis åhr etc. 1612.

Wij GUSTAF ADOLPH etc. Giöre witterligitt, att effter oss bör omsorg och åhoge, att wåre landh och vndersåther, måge för allt fiendtligitt wåld och öfuerfallande tilbörligen blifwa förswarade, Serdeles att wår och Rijkzens Chronez befästninger blifua medh duglige Stådthållere, krijgzfolk och annan nödtorfft i tijdh försörgde, på dett hwar någen belägring kunne derföre komma, att de då wåre Befästninger til wårtt och Rijkzens gagn och bäste förswara och behålla kunne, Och altenstundh Elfzborgz befästningh ähr en den förnembeste, på hwilken oss och Rijkett i denne tijdh synnerligen macth på ligger, derföre haffue wij förordnatt och tilbetroedt, såsom wij och her medh förordne och tilbetro oss elschelig Edle och Wälbördig Nielz Stierneskföld till Bijbij att wara wår Stadhållere på för:de Elfzborgz befestning, Och skal han först och främst wara oss och Sweriges Crono, huld, trogen och rettrådig i alla motte, wårtt och Sweriges Rijkes gagn och bäste effter ytterste macth sökie och fordre, wår och Rijkzens skade och förderff i tijdh tilkenne gifue och affwärie; Serdeles skall han hafua ett gott och trogett vpseende med alle dem som på Elfzborg brukade bliffue, att de äre oss och Sweriges Crono trogne och rätträdige. Och huar hon af fienden blefue belägredh, skall han medh högzste macth och förståndh förswara henne, och holla henne oss och Sweriges Crono til trogen handh, effter såsom han sig emott oss derpå reverserat, Och wij dess förvthan på hans troheet och Flijtt ingen twiffuelzmåll bähre. Och på thett Wäl:te Nils Stierneskföldh må deste bättre komma til handa, haffue wij honom till hielp der på Elfzborg i Slotzloffwen förordnatt oss Elskelige Edle och Wälbördige — — — hwilke honom medh Rådh och dådh skole bijstandige wara, Och der honom någott dödeligitt widkomme i lijka motte wara förplichtade at förswara befästningen emott Fienden, och henne oss och Rijkett til godhe beholle. Effter wij och icke altijdh ähre nider stadde, Och wåre befalninger om proviant och andre nöd-

torfft, som wij til befästningen förordne kunne, understundum effter denne tijdz lägenhett af åttskillinge orsaker bliffue förhindrede. Derföre haffue wij offte:te wår Stodhållere på Elfsborg Fulmacth att vptage spannemåll, fattalie partzeler och annan Nödtorfft, dett ware sig aff Adelen, Präster, Borgere eller andre, som oss godhwilligen på betalning wele försträckie, Och dett sedan lathe införa på Slottet och til folkzens vppehälle antwarda, hwilken och nagett på hans begären försträckiandes warder, Och bekommer der på hans qwittens, dem wele wij sådantt tilbörligen och wäll betala och wederleggie i peningz eller peningz werdh, aldeles såsom wij dett sielffue optagedt hade. Befale fördenskuldh alle wåre Befhäläbere, Wacthmästere, Arcklimestere, Bysseskyttere, Höffwitzmän och Menige krijgzmän, samptt alle som på Elfzborgh brukade bliffue, att the kenne Wäl:tte Nielz Stierneskö]d för Stådhållere på befästningen, Och ähre honom på wåre wägne hörige och lydige, vthi altt dett han dem till wårtt och Rijkzens gagn och bäste, biudandes och befalandes warder, Szåsom och Nådeligen begäre aff alle andre, som han på wåre wägner om befästningens Nödtorffter tiltalandes warder, att de sättia tro till hans ordh, och ähre honom till thett bäste befordelige; Der hwar och en som för wåre skuld wele och skole, göre och lathe fulkommeligen wette sig effterrätte, Till wisso hafwe wij dette medh egen handh vnderskriffuitt, Och medh wårtt konungzlige Secret försegla lathett. Datum loce, et die ut Supra.

Bil. XXV.

Riksarkivet. Registraturet. Fullmacht för *Niels Byrgersson* att wara Fogde på Elfzborgh och öfuer de Häreden der vnder. Af Jöneköpingh den 19 Martij åhr 1619.

Wij GUSTAF ADOLPH etc. Göre witterligit, att wij hafue tillskickat och förordnat, som wij och nu här medh tillskicke och förordne denne Brefwijsere Niels Byrgersson till Fogde opå wår Fästningh Elfzborgh medh Löse stadh sampt vtöfuer Säfuedaals och Askims Hereder med Hijsingen. Och skall han först och fremst

wara förplichtet att wara Oss vthj alla motto, huld, trogen och rätt rådigh; Wårt gagn och bäste altijdh sökie, fordra och främia, skada och förderf, der han dett förnimmer, förekomma och i tijdh tillkenna gifua; Desslikest wara förtänkt att hielpa alla H: K: M:ttz vndersåter, fatige så wäl som Rijke, höge som låge, till Lagh, Rätt och Rättwijso, Såsom och råde, styrkie och förmana dem till troo-heet, hörsamheet och lydno emot Oss och wårt Rijke, och i alla motto så förestå sitt ombetrodde Kall och Embete som en trogen Tienere ägner och bör, och som han dett tryggeligen inför Gudh Alzmechtig, Oss och sedan huar Erligh man vill och kan till swars wara, effter som han och sigh dett samma emot Oss skrifftligen förobligerat hafuer; Han skall och beflita sigh der om och hafua grannelig inseende, att icke till dett ringeste något vtaf wåre och Cronones Egor och Egendom warder förminsket, vtan häller förbätret, både med Torpeställer och annat effter som kan stå till görendes och lägenheeten tillsäger: Såsom och, åhrligen ingifue vti wår Räkninge Cammar alle Förslagh opå tillstundende åhrlige Ränta till den 3 dagh vthj Maij Månedh, desslikest inlefuerera allersist till S: Johannis dagh en reen, klaar, beskedeligh och oförfalskat Rekenskap, både för Slottet och Ladegårderne och dess vnderliggende Hereden så wäl för wisse som owisse Pertzeler, som han både effter åhrlige Rentan och elliest huad han vpbärendes, vtgifuendes och lefuererandes warder medh richtige Quitantzier, Reversaler och Befalningz-Zedler; Försummes dette skall han blifua straffat effter som wårt vtgångne mandat förmäler, Och der till medh miste sijn åhrslöhn. Han skall och icke till dett ringeste något af sijn Opbördh lefuerera till någon annan Ort, än dett wij sielfue hafua giordt Förordningh opå, eller han får beskedh af wår Räkeninge Cammar, så frampt han dett icke igen af sitt egit betala will, jemwel och wara förtänkt att Comparera och begifua sigh tijt, när han budh till sigh bekommer, till att göra beskedh för en deel och annan, och dett ingalunda försitie. Wij befale fördenskull här medh alle wåre vndersåter som vthj för:te Stadh och Häreden boendes äre sampt Tienere och Tienerinnor widh Slottet, att de annamme och bekenne för:de Niels Byrgersson för deras rätte Fogde, bewijsendes honom på wåre wägner hörsamheet och lydno, vthj altt dett han dem till wårt och Chronones gagn och bästa biudandes och befalendes warder, Såsom och vthj rättan tijdh godwilligen vtgöra alla sine vtlagor, som de Oss och Sweri-

ges Chrono skyldige och plichtige äre. Der de alle skole wete sigh effter rette. Datum vt Supra.

Bil. XXVI.

Riksarkivet. Registraturet $^{28}/_{2}$ 1636 fol. 126. Öpet Breff för Oluff Stråle att blifwa frij för blasme och infamia öfuer sin för detta begångne faulte.

Wij CHRISTINA etc. Göre witterligitt, Att ändock Hans K: M:tt wår Elschelige Käre Herrfader (höglofligest j åminnellsse) hafwer nådigst med een Peninge booth, pardonerat wår vndersåter Edell och Wälbördig *Oluff Stråle* för den Act, som han fordom ähr lagförd och dömbd före: Lickwäl medan han vnderdånigst oss klagadt hafwer, huru såsom några, sådandt oachtadt vnderstå sigh honom förbe:te act at blamera, Ödmiukeligen begärandes om wårtt nådige beskydd vthj saken. Hwarföre weele wij här medh och j detta wårtt brefs krafft strängeligen förbiude, att ingen skall hafwa machtt här effter be:te Oloff Stråle för merbe:te act vthj någon mått at Wräcka och infamera, vthan skall wara alldeeles een död och perdonerad saak. Här alle, som oss med hörsamheett och lydno förplichtade ähre, haffwe sig fullkombligen att effterrätta.

Bil. XXVII.

Krigsarkivet. Foliant bunden i svart läder med prässade, förgylda ornament. På ryggen en påklistrad, numera sönderrifven papperslapp, hvarå läses: »*[El]fzborgz Giötebo[rgz] [Fort]ificatio[ns Rä]kning [1]654.*» På innerpermen läses: »Ankommen medh Påssten den 15 Januarij A:o 656. Reviderat in Septembrj 665 af Daniel Wulff. Annoterat till Bookz.»

Innehåller 46 pag. sidor och 239 numrerade verifikationer.

På permen är fastsydd en pergamentslapp, som tvifvelsutan haft sin plats på foliantens rygg, med påskrift: *Elffz- och Göteborgz Fortification A:o 1654 N:o 11.*

Räckningh för Elfzborgs Slotz opbörder och Vthgifftor medh Slotzskriffuaren Jochim Rotenhane A:o 1654.

	Carta		Sölffur Mynt	
			daler	öre
Inuentarium. Effter 1653 Åhrs Inleffuererade, och sluthin Räckningh, till den 1 Janvarij 1654 Vppå Elfzborgz Sloth, behållet som vnder förmälles Nämbl:				
432½ Tunna Spannemål a 3 d:r			1297	16
Item förres här till vpbördh för Anno 1654 dee besuäres Postar, som mig påfördh blefue Anno 1650 och 652, Nämbl:				
50 19/24 Tunna Spannemål a 3 d:r Tunnan			152	12
Kiörckones Sacker.				
1 Mallm Klåcka om 10 7/10 pund				
1 Gammalt Säger warck				
1 förgylt Sölffuer kalck om 28 lood				
1 Altar klädhe				
1 Dijskee klädhe				
Koppar Tygh.				
3 Kopparpannor om 50¾ pund				
2½ skålp. vthij Gambla och Söndriga kiättlar				
1 kopper skieeppa				

	Carta			Sölffur Mynt daler	öre
1 Grönt gammalt rask Sparlackeen					
1 Gammalt grönt Tafftz Sparlackeen					
3 Gambla Sänge bolstrar					
48½ Gros Gambla hårknapper					
161 Söndriga gambla glassfönstrar					
1 Gammal Järn kackelung					
9 Järnspiäl					
26 Gambla skiffuor och Bordh					
2 Gambla och Söndriga Eekestolar					
4 Gamla fällebordh					
4 Gammala Skåp					
1 öffuertäckt sängh					
11 Ståndh Sängior					
12 Bänckiar					
4 fållebänckar					
10 quarnsteenar					
4 Bookhyller					
20 Gambla dörer					
1 Mall Tuna					
1 Bastufuepall					
4 Paller					
1 Eldhgafuell					
4 st. Poorte lååssar					
20 st. dörre låssar					
2 st. Järnstänger i kiöcket					
1 fånga låås					
2 st. Smällelåssar					
1 dubbellås					
2 st. skäppelåssar					
7 st. ståäckelåssar					
2 st. Taske låssar					
28 st. Gambla söndriga ölträ					
1 Gambel förruttin Jacht					
1 st. Winbroo Linna					
1 » Järn leedstångh					
Swmma				1449	28

	Carta			Sölffur Mynt daler	öre	
Affskriffuas. Effterskreffne Pertzeller, som ähr aldeeles förnöth och odugeligen och en deell som Intet finnas wara till, effter det vthij 40 eller 50 åhr stådt vppå Inventarijo och här bör vthelyckas, Nämbl:						
1 grönt gammalt rask Sparlackeen						
1 Gammal kåppar skieppa						
1 Gammalt grönt tafz Sparlacken						
3 Gammla Sänge bolstrar						
48½ groos gambla hårknappar						
1 Gammal Järn kackelung som finnas iblandh Artollerijo Inventario weed Elffzborgh						
2 st. Gambla Söndriga Eekestolar						
1 Gammal Jackt långe sädan förrutteen						
Åhn afföres vthaf föreskreffne 483 7/24 Tuna Spannemål vthij nest förleden årh 1654 vthij mussa[1] ätt och förspeldning så och tillhopaligningh, afgångh aff, hwarie Tuna 1½ k:a Som jagh förmodar i alla vnderdanighet at migh så wäl som fleera andra Cronons betiänte Guarnesonerne, effter Cammar ordningh gådt gióras och belöper sig 15½ Tuna a 3 d:r				46	16	
Bliffuer Summan				1403	12	

Giöte och Elfzborghz Slotz Folcks Affloningh pro Anno 1654.

Debet.

	Carta			Sölffur Mynt daler	öre	
Elffzborghz Låhn.						
Anno 1654 Åhrs Mantal och Booskaps Penningar				612	10	16
1654 Åhrs skiussfärdz Pänningar				549	5	8
Effter landzhöffdingens Edell och Wälbornne Herren, Hr Päder Ribbingz Assignation af Skaaraborgz lähn vthij Tuänne Påster				1032	16	
Till fangarns förtärningh af Räntterijet vthij Giötteborgh				85	25	14 2/5
Summan				2279	25	14 2/5

[1] Uppätet af råttor.

	Carta	Sölffur Mynt daler	öre	
Credit.				
Effterskreffne Slotz Betiänte hafua Bekommet till et åhrs deputat. effter Statens Innehåldh, Nämbl:				
1 hoopman Wälb:ne *Peder Lillia*		800		
1 Prädickant Heer *Jöns*		150		
1 Skriffuare på Slothet och Staadeen, *Jochum Rotenhane*		200		
1 Arkelijmäster *Jon Gullichsson*		180		
1 Wachtemästar *Hans Peersson*		78		
1 Muremästare		54		
1 Lådieskieppar		78		
2 Timmermän a 120		240		
4 handtlångare a 72		288		
2 Slotzknektar vthom Staten		90		
Skarp Rättaren		36		
Åhn åhr vpganget till fångarnes förtäringh helle åhret		66	12	$19^{1}/_{5}$
Åhn som Rästeeradhe till fångarnes förtäringh effter åhrs räckning		15	25	$14^{2}/_{5}$
Åhr till fångarnes förtäringh behåldin till Anno 1655		3	19	$4^{4}/_{5}$
Summan		2279	25	$14^{2}/_{5}$

Giötte och Elfzborgz sampt des Vnderliggande Skantzers Artollerie Folckz Aflöningh Anno 1654.

	Carta	Sölffur Mynt daler	öre	
Debet				
1654 Åhrs Mantals och Booskaps Penngar, för vthan 43 d:r som lådemackaren *Ollnf Peersson* på 3:ne förre åhrs rest bekommit haffuer		2872	24	
1654 Åhrs Skiussfärdz Räntto Artollerije Folcket för Januarij månadh bekommet		562		
1653 Åhrs Extra ordinarie Räntto Bekommet		10	13	8

	Carta	Sölffur Mynt		
		daler	öre	
1654 Åhrs Annordningh Vthur Skaraborgz Lähn. Artollerije folcket låtit afhämpta vthij Tuänne Påster effter Assignationen		3853	16	
Aff Giötteborgz Räntterij		814	26	16
Per balance Resterer, som Lådemackaren *Olluf Pärsson* På sin 654 Åhrs lön effter orginal Staten hafua at fordra		6		
Summan		8119	16	
Credit.				
Effterskrefne Artollerie Peertzoner hafua Bekommet et åhrs Deputat effter statens Innehåld, Nämbl:				
1 major Wälb:ne *Nills Påfuecenfelt*[1]		1080		
1 Leeuthnampteen Wälb:ne *Erick Lodh*[2]		360		
1 Tygewachtare *Bärn Sijssolt*		300		
5 Stycke Junckare a 192 d:r		960		
1 Fyrwarker		192		
1 Menerare *Erick Ericksson*		192		
2 Siergianter a 180 d:r		360		
12 Constaber ifrån deen 1 Januarij till den 1 Junij, ähr 5 månader a 10 d:r om månaden		600		
13 Constabler ifrån den 1 Junij till vltimum Decemb. ähr 7 månader a 10 d:r om månaden		910		
15 Constabler i Lärnan ifrån den 1 Janvarij till den 1 Junij ähr 5 månader a $7^1/_2$ d:r om månaden		562	16	

[1] *Nils Påfve*, adlad 1651 *Påfvenfelt*, kom 1627 i krigstjänst vid artilleriet, öfverstelöjtnant 1655, kommendant öfver artilleristaten i Göteborg och Wenersborg 1661, öfverstelöjtnant vid artilleriet, död 1675. Gift 1640 med *Margareta von der Huth*.

[2] Förmodligen den *Erik Lood* (i Småland) till Mölnarp, som 1660 var major vid artilleriet i Riga, öfverstelöjtnant der 1674, titel af öfverste 1676, död 1679.

	Carta		Sölffur Mynt daler	öre
14 Constaler i Järran ifrån den 1 Junij till den sistee Decemb. åhr 7 månader a $7^{1}/_{2}$ d:r			735	
16 handtlangare a 72 d:r			1152	
1 Smeedh *Kiäller Nillsson*			180	
1 Smeedh *Jöns Peersson*			120	
1 lådemackare *Olluf Peersson* effter orginal Staten			84	
1 Timmerman effter förre åhrens wanlighet alleenast			120	
1 Rustermästeer eller Plåteslagare			140	
Åhn Leeuthnampteen på Wännersborgh *Jon Ollsson*, som Intet war på Staten. Bekommitt emodh sin giorde Tieenst effter Hr Gover:s Sedler	237		72	
Swmma			8119	16

Räckningh för Giötteborgz Fortificationens Inkompster och Vthgiffter pro Anno 1654.

			Sölffur Mynt daler	öre
Debet.				
Balance Effter 1653 åhrs Räckningh			3171	$7^{1}/_{5}$
Elfzborgz Lähn.				
Anno 1654 åhrs Annordningh, åhr vthgångeet aff Adhelens Bewelliande 4 d:r Contribution	12464			
Anno 1655 åhr Betalt vppå 1653 åhrs reest	771	$22^{4}/_{5}$	13235	$22^{4}/_{5}$
Skaraborgz Lähn.				
Anno 1654 åhrs Annordningh, åhr vthgånget aff Adellens Bewilliande 4 d:r Contribution	9200			
Anno 1655 åhr betalt vppå 1653 åhrs reest	304	$15^{3}/_{5}$	9504	$15^{3}/_{5}$
Summan			25911	$13^{3}/_{5}$

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Credit					
På Kiörckegårdzholmen åhr Pokostal, Nämbl.					
Anno 1654 den 19 Martij åhr Betalt för 20 Tölffter groff ståckeweedh till Bärg Bränningh på Kiörckegårdzholmen	40		1		
Den 15 Aprill. Till 2 smedhar som arbeeta på kiörckegårdzhollmeen för Aprill i månadh betalt	12	16	2		
Den 19 dito. Till några steenklyffuare som hafua arbetat på Kyrckegårdzhollmeen, betalt	50	6 2/5	3		
Den 24 dito till Tweenne steenklyfuar, betalt	3	12 4/5	4		
Den 25 April. Till några Soldater af Öffuersteen *Johan Nerins*[1] Regemänte som åhr på åtskiellige tider ahnkommeen, at arbeta på Kiörckegårdzholmen, Betallt	120	28 4/5	5	227	
Ifrån den 1 Maij Till den 11 dito till Några arbetzsoldater, af öffuersten *Neijreens*[1] Regemäntte Betalt	132		6		
Den förste Maij till 19 Steenklyffuar som arbeta på Kyrckegårdzholmen, betalt	38		7		
Den 6 dito. Till en kiöpman ifrån Öhrebroo, för några Tussande ahlahanda slagz spickar, betalt	96	25 3/5	8		
ifrån den 10 till den 20 Maij betalt til arbetz soldater på Kiörckegårdzholmen	130	24	9		
Den 11 Maij till Nijttan steenklyfuare Betallt	38		10	435	17 3/5
Den 12 Maij Till hustru *Ingebor* för 40 Tölfteer wrakebräder till ställning Betalt	24		11		
Den 13 dito till några knektar som hafue arbetat på Kiörckegårdzhollmen vthij några dagar	15		12		
Dito betalt till några stycke masterhugare som hafua Plankit 36 st. master	11		13		
Den 17 Maij till Tweene Bönder för 45 Tölffter bräder betalt	33	24	14		
Dito till några stycken muremästare betalt för arbetz löhn	40		15	123	24

[1] Skref sjelf *Johan Nairn.*

	Carta			Sölffur Mynt	
				daler	öre
Den 18 Maij Till *Jörgeen von Längerken*[1] för 5 Skiepp. 2 mark stånge Järn	57	$4\frac{1}{5}$	16		
Dito till några bönder Betalt för fältsteen till Kyrckegårdzholmeen	197		17		
Den 21 Maij till några steenklyfuare betalt	52		18		
Dito Betalt till några Gvadisons soldater som hafua arbetat	6	$25\frac{3}{5}$	19		
Åhn till arbetz soldater för 1/6 månadh betalt	62	28	20	375	$25\frac{4}{5}$
Den 22 Maij till en Tunnebindare för 24 Nyia Tunnor, brukat till kalckballior, ähr betalt	6		21		
Dito betalt till en Borgare *Lorentz Syffers* för $4\frac{1}{2}$ pund stall	9		22		
Den 26 Maij till den 1 Junij till arbetz soldater, betalt	130		23		
Den 28 dito. Till Hr *Ollrick Steenkamph*[2] för 40 tölffter wrackbräder till Stellningar, betalt	24		24		
Den 1 Junij till den 10 dito, till åtskillige arbetz soldater af Öffuersteen *Eckebladz*[3], *Slackens* och *Neyrens* Regemänter, betalt	475	$26\frac{2}{5}$	25	644	$26\frac{2}{5}$
Ifrån den 26 Maij till den 1 Junij till några arbetz soldater	18	16	26		
Den 1 Junij till een Smedh *Suen Suensson* betalt	4	16	27		
Till Bardberaren mest:r *Jöran Suartzkop*[5] för medicamenter Till de siucka soldater på Kyrckegårdzhollmeen betalt för effterfölliande månader, Nämbl: Junij, Julij, Augustij och halfua Septemb: huar månadh 12 d:r Sölf:r mynt	42		28		

[1] *Jurgen von Lengercken*, f. i Kiel 1603, handelsbetjänt i Nya Lödöse 14/7 1619, handlande i Göteborg 1627, rådman 1646, död 1655 17/7. Gift med *Cecilia Krakau*, dotter af Gullbergs tappre kommendant Mårten Krakau.

[2] Rådman *Ollrich Stenkamp*, (skref sjelf *Steinkamp*) gift med *Kerstin Eriksdotter*, enka efter borgmästaren i Himmelsport, Bremen, Tyres Amundsson.

[3] *Christoffer Ekeblad* till Stola och Fröslunda, öfverstelöjtnant vid Nils Kaggs regemente 1639, öfverste för ett regemente Westgöta fotfolk, död 1664.

[4] *Johan Slake* till Wettungen, Ströberg och Öjevalla, öfverste för Westgöta-Dals infanteri 1654. Stupade 1657 vid Gjertums skans i Norge.

[5] *Jurgen Schwartzkopf* f. 22/2 1616 † 16/7 1675. Var 1647 regementsbarberare vid Elfsborgs regemente, blef 12/1 1648 barberare (fältskär) vid Göteborgs, Elfsborgs och Wenersborgs garnisoner mot 400 daler i lön.

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Den 3 Junij till Stadz Maioren *Johan de Kiöningh* betalt för någre materialier, som brukas hos muremästerna	24	29 1/5	29		
Den 4 Junij betalt till Stadz Majoren *Johan dee Königh*[1] för en Bådt som Brukas emällan Kyrckegårdzholmeen och Stadheen	8	2	30	97	31 1/5
Den 4 Junij till Prädickanten På Kiörckegårdzholmeen Wällärdhe Hr *Anders Andreij*, till oblätter och mässewin	2		31		
Den 5 Junij till en Kiöpman *Söfringh Nillsson* för 10 Skieppund Stânge Järn Betalt	112		32		
26 Syller till Krutwärcket på Kiörckegårdzholmen, betalt	13		33		
Den 9 Junij för 40 st. wrackmastrar betalt till hustru *Karin Daniels*	225		34		
Till Arbetz Soldateerna ifrån den 10 Till den 20 Junij betalt	602	10 2/5	35	954	10 2/5
Den 7 Junij Till deen 10 dito, ähr ähn kommet af Öffwersteen Edele och Wälb:ne *Johan Neyrens* Reegemänte Soldater som arbeta på Kiörckegårdzholmen, Betalt	47	29 3/5	36		
Den 10 Junij till Smeden *Claes Johansson* Betalt för några knöster och Skiufkiärer, axlar	26	29	37		
Den 11 Junij till Muremästaren *Sigfredh Larson*, medh hans Vnderhafuandhe Arbetzfolck. Betalt	143	22	38		
Den 13 dito Reepeerbaneen betalt för åtskiellige Tågh och Schlep tagel	45	24 2/5	39		
Dito till *Olluf Beengtsson* för 6 tölfter Spiror till Steellningar betalt	28	25 3/5	40	293	2 3/5
Den 14 Junij till Hr *Jörgeen von Leengerkeen* för 2 skiepp. Stânge Järn betalt	22	12 4/5	41		

[1] Skref sjelf *Johan de Coningh* och var förmodligen holländare, användande detta språk i skrift. Förde i vapnet en arm hållande ett svärd, och vid sidorna af skölden I D—C. Var enligt *Wilhelm Berg, Christine Kyrkas böcker för vigde, födde och döde 1624—1774* född 1606 och dog 13/4 1675. Stadsmajor i Göteborg. Gift med *Maria von Autzhorn*, född 1603, död 1676. En *Anna de Königs*, som begrafdes 15/11 1676 var förmodligen deras dotter.

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Den 15 dito för $11\frac{1}{2}$ Tunna Kiärra betalt till wattnewärcket och på Kyrckegårdzhollmen kommit	46		42		
Dito till *Börge Richartsson* för 5 Tölffter Steellningz Sparrer à 1 d:r Sölf:r mynt	5		43		
Dito till Smedheen *Claes Johansson* för 10 stycke öxar, 10 murhammar och 10 murskieedar, betallt	20		44		
Ifrån den 20 Junij till den 1 Julij till Arbetz Soldateerna betalt	575	$26\frac{2}{5}$	45	669	$7\frac{1}{5}$
Den 21 Junij Till 31 stycke Steenklyffuar, betalt för deras arbete	62		46		
Den 22 dito, till några Båttekarlar betalt för åtskiellige båtelass medh fältsteen, som dee till Kyrckegårdzhollmeen fördt hafua	108	$25\frac{3}{5}$	47		
Ifrån deen 23 Maij till den 1 Junij betalt til Arbetz Soldater	117	$4\frac{3}{5}$	48		
Den 28 Junij till Promskiepparen *Areffuidh Larsson* för Junij månadh, betalt	6		49		
Åhn till 2 Promskieppare *Anders Galle* och *Olluf* på Kyrckegårdzholmen för Junij månadz Löhn à 6 D:r	12		50	305	$30\frac{1}{5}$
Den 1 Julij Mess:r *Sigfridh Larsson* medh sinna Vnderhafuandhe arbetzfolck Bekommet för giort Arbete	186	6	51		
Till en Smeedh *Sueen Sueensson* för Julij månadh betalt	4	16	52		
Ifrån den 1 Julij till deen 10 dito till Arbetz Soldaterna af effterskreffne öfuersters *Eekebladz, Staekens* och *Neyrens* Regemänte betalt	419	$26\frac{2}{5}$	53		
Den 2 Julij till åtskiellige Steenklyfuare betalt	68		54		
Den 3 Julij till 16 stycke Master hugare, som haffua plancket 26 st. Master Vthij Arbetz Löhn	12		55	690	$16\frac{2}{5}$
Den 4 Julij till *Adam Harwick*[1] för 24 tölffter wrackbräder betalt	18	$28\frac{4}{5}$	56		

[1] *Adam Herweg*, handlande, var död 1673, gift 1) 17/12 1637 med *Allje Renders* död 1646, 2) 1648 med *Maria Körninges* f. 1627 död 1673. Hans sonsons sondotter blef gift med Johan von Engeström.

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Den 6 Julij till några Arbetz Soldater af Wälb:ne öffuersteens *Neyrens* Regemäntte, betallt för 1/6 månadh	83	8	57		
Ifrån den 10 till den 20 Julij ähr 1/3 månadh, ähr betalt till arbetz Soldaterna	520	26 2/5	58		
Till 2 Soldateer som ähre ahnkommne af *Eekebladz* Regemäntte	1	8	59		
Den 14 Julij till *Olluf Beengtsson* för 2 1/3 tölfter Syllar, 4 Tölffter Sparer och 10 tölffter flåteneedh, betalt	44		60	668	7 1/5
Den 19 Julij för en Poomp Vthij brunneen på Kyrckegårdzholmmen, betalt	3	6 2/5	61		
Till Prädikanteen Vnder Arbetzfolcket Wällärde Hr *Anders Andreij* till oblätte och mässeuin	2		62		
Åhn till Promskiepparen *Anders Larsson* för halfua Julij månadh	3		63		
Ifrån den 20 Julij till den 1 Augustij till Arbetz Soldaterna betalt	442	12 2/5	64		
Åhn till 38 st. Steenklyffuar som arbeta på Kyrckegårdzhollmen	76		65	526	18 4/5
Den 22 Julij Till Hr *Arffuidh Gunundsson* för 15 Tuner Tiärra som ähr kommet till Kyrckegårdzhollmeen och watnewärcket Vthij Giötteborgh medh 2 Tun:r till Artollerije behooff	54		66		
Dito till Hr *Nills Danielsson* för 38 stycken wrakmaster 300 st. otta Tumm. och 800 fäm. Tumma Spiker, betalt	230	4 4/5	67		
Den 23 Julij mäst:r *Sigfreedh Larsson* medh sinne Vnderhafuandhe arbetzkarlar, betalt för arbetz löhn	169	20	68		
Till en Promskieppare *Areffuedh Larsson* för Julij månadh, betalt sin Löhn	6		69		
Den 29 Julij till åtskiellige bönder Vthij Askims härat för en hop fältsteen som dee hafua kiört till murewärket på Kiörckegårdzhollmeen, betallt	619	10	70	1079	2 4/5
Den 29 ditto Betalt Till 2 Bönder för 6 1/2 Tölfter flåteweedh till Bärgs Bränningh på Kyrckegårdzholmeen	13		71		

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Den 29 Julij till *Olluf Andersson* för 6 haff Näffuer till at täcka medh på Kyrckegårdzholmeen	28	$25\frac{3}{5}$	72		
Den 30 dito till en Promskieppare *Olluf Beengtsson* för Julij månadh	6		73		
Dito till Smeedeen *Sueen Sueensson* betalt för Augustij monadz löhn	4	16	74		
Åhn till några Steenklyffuar och murehantlangare på deeras Löhn betalt	83	$19\frac{1}{5}$	75	135	$28\frac{4}{5}$
Den 30 Julij till 16 stycke masterhugare, som hafua planckat och kanträttat 36 styke master betallt	18	16	76		
Till en Bondhe *Sueen Ollsson* för 6 tölfter flateweedh betalt	14	$12\frac{4}{5}$	77		
Ifrån den förste till den 10 Augustij till Arbetz Soldaterne af 3 Regemäntte för $\frac{1}{3}$ månadh arbetzpeeningar, Betalt	523	$28\frac{4}{5}$	78		
Den 6 Augustij till mäst:r *Sigfridh Larsson* murremästareen medh sinne Vnderhafuande Arbetzfolck och hantlangare betalt	118	16	79		
Till Tullnäreen Hr *Gabrill Jönsson* för 16 Tölffter vrakbräder betalt	12	$25\frac{3}{5}$	80	688	$3\frac{1}{5}$
Den 12 Augustij till några arbetz Soldater af öffuersteen Wälb:ne *Slaekens* Reegemänte för deeras arbete på heemreesan betalt	21	$6\frac{4}{5}$	81		
Till 2 hantsågare betalt för 40 allnar som dee hafua sågat	1	16	82		
ifrån den 10 till den 20 Augustij till arbetz Soldaterna weedh fortification betalt	508	$\frac{4}{5}$	83		
Till en suarfuaere för 6 Blockskiefer betallt	1	$6\frac{2}{5}$	84		
Ifrån den 20 till den 31 Augustij betalt till arbetz Soldater weedh fortification	503	$14\frac{2}{5}$	85	1035	$12\frac{2}{5}$
Den 20 Augustij till Meester *Sigfridh* Muremästaren med sinna Vnderhafuande för arbetz löhn betalt	111	20	86		
Den 22 dito till Reeparbanan betalt för åtskiellige slagz hampa Tågh, Nämbl. 1 Skieepp. 15 L. 17 mark	71	$22\frac{2}{5}$	87		
dito till Promskieppareen *Arefuid Larsson* för Augustij måndas (!) löhn	6		88		

				Sölffur Mynt	
				daler	öre	
Åhn en Promskieepare *Oluf Beengtsson* för samma månan betalt	6		89			
Till Smeedeen *Sueen Sueensson* for Septemb. månadh betalt	4	16	90	199	26 2/5	
Den 30 Augustij till *Loreens Sigfridsson* för 4 pund Stååll betalt	8		91			
Den 31 dito betalt till 6 Båtekarllar för 670 läst fältsteen till fyllingh på Kyrckegårdzholmen, 84 leester Tree wercke sampt andra materialier, fördt och 56 lästeer steen till föling till wattnewärcket weedh Giötteborgh	324		92			
Den 31 Augustij till 2 bönder i Lerwma sochen för 7 tölfter flåtewedh och 51 Spetz flåteueedh, sammales åt en annan bonde *Haral* i Krockslät för 4 tölffter flåtewedh, tilhopa betalt	26	5 1/5	93			
Ifrån den 1 Septemb: till den 10 dito till fortifications och arbetz Soldaterna betalt till deeras aflöningh	498	30 2/5	94			
för 4 mark Isteer till at smöria Cranen med betalt *Jörgeen Rumph*[1]		25 3/5	95	857	29 3/5	2)
Till Promskieppareen *Anders Andersson* på 4 månader hans löns förbätring, betalt	14		96			
Den 5 Septemb: till een Smeedh *Biörn Larsson* för allahanda arbete som han haffuer giort, betalt	7	1 3/5	97			
Den 10 dito Till Sigfridh Muremästar medh sinne Vnderhafuande arbetzkarlar betalt för giord arbete	155	8	98			
Ifrån den 10 till deen 16 Septemb: till fortifications och arbetz soldater för 1/6 månadh giordh arbete betalt	222	7 1/5	99			
Den 10 Septemb: Till åtskiellige Steenklyffuare för giordh arbete, Betallt	54		100	452	16 4/5	
Den 14 Septemb: till Ingenivren *Hägtor Loffman*[3] betalt för såhr, öxer och knöster skaffter, så och sopeequasteer	3	13 1/5	101			

[1] *Jörgen Rumpf* dog 1674, 73 år gammal.
[2] Felsummeradt; bör vara 857· 29 1/5.
[3] *Hector Loffman* omtalas såsom fadder 1668.

				Sölffur Mynt daler	Sölffur Mynt öre
Den 15 dito åt Promskieppareen *Arefuedh Larsson* för Septemb: månadh betalt	6		102		
Den 16 dito till några soldater vnder öffuersteen Eedhl och Wälb:ne *Nerens* Regemäntte, som hålla wacht på Kyrckegårdzhollmeen och tillijcke der sammasteds arbeta, effter order betalt	21	16	103		
Den 18 Septemb: till *Nills Danielsson* för 125 Tunnor Sement betalt	285	5	104		
Sammaleedes till en mättare som samma Cemment hafuer vthij skieepet vpmätt	1	3 4/5	105		
Den 19 dito till en Steenklyffuare som ähr blefuen siuck betalt	2		106		
Den 22 Septemb: till *Jochum Roteenhan* för 100100 muresteen, som han hafuer låtet leffuerra af sit teegelbruk	550	16	107		
Till Tueenne skorsteens spiäl på Kyrckegårdzholmeen betalt	3		108	872	22
Den 23 Septemb: Till *Mårtteen Dreijer*[1] för 2 Tunnor Tiära till krubbe wärcket på Kiörckegårdzholmeen	8	8	109		
Till een kiöpman *Dawidh Amiansson*[2] för 3 skiep. stångh järn betalt	33	19 1/5	110		
Till muremästaren medh tueenne hantlangar för arbetz Löhn betalt	10	4	111		
Till en Smedh *Sueen Sueensson* för giordt arbete betalt	2	8	112		
Den 27 Septemb: Till Promskiepparen *Olluf Beengtsson* betalt	6		113		
Till Hr *Jörgen von Leengerkeen* för 3 skiepp. Stånge Järn betalt	33	19 1/5	114		
Till en Borgare *Oliuir Petersson*[3] för 14 st. Biälckar betalt	10	16	115	104	10 2/5
Den 28 Octobrij Till 5 Stadz Timbermän, som hafua arbetat med werckmäst:r *Jonhan Jacobsson* på Kiörckegårdzholmen	20		116		

[1] *Martin Dreijer*, handlande, rådman 1653, död 1657.

[2] *David Amija* d. ä. född i Lübeck 25/4 1616, död 4/11 1674, handlande i Göteborg, titet af kommissarie i Kommerskollegium. Gift med *Antoinette Hartzen*.

[3] *Olivier Petersson von Egmont*, handlande och husegare redan 1634 i Göteborg, död 1656.

				Sölflur Mynt	
				daler	öre
Den 1 Novemb: Till Commeendanten på Kyrckegårdzholmen för weedh at bränna om Winteereen vthij Cortuguardie Betalt	25		117		
Till några Guarnisons soldater som hafua arbetat medh bärgbränareen på Kyrckegårdzholmeen, betalt	4	24	118		
Till tuänne bönder för flåteueedh till bärgbräning på kyrckegårdzholmen för 34 tolffter betalt	54	$12^{4}/_{5}$	119		
Den 15 Novemb: till 2 Bönder för $14^{1}/_{2}$ Tölfft flåteweedh betalt	29		120		
Den 16 dito till bem:te 2 Bönder för 50 Tölffter Weedh betalt	100		121		
Till några Soldater af Guarnisons folcket, som hafua arbetat vthij Nouemb: månadh	6	$30^{2}/_{5}$	122		
Den 2 Decemb: till 13 Bönder, som hafua fört gråsteen till muringen på Kyrckegårdzholmeen, betalt	276	4	123	516	$7^{1}/_{5}$
Till en Bonde *Börge* på Hultet, betalt för 8 tölffter flåteweedh till Bärgh Bräningh på Kiörckegårdzholmen	16		124		
Den 18 Decemb: Till 3 Bönder för gråsteen, som dee hafua kiört på Kiörckegårdzholmen till muringeen	83		125		
Till *Nills Danielsson* för 27 tölffter wrackbräder, betalt	21	$19^{1}/_{5}$	126		
Till Hr *Jörgen von Leengerkeen* betalt för 5 skieppund	56		127	176	$19^{1}/_{5}$
Till några steenklyffuare som på åtskiellige tidher ähre ahnkomeen, betalt	53	$19^{1}/_{5}$	128		
Ähn till Bärgbränaren *Biörn Larsson* och några af Guanisons soldater honom til hielp, betalt	26	$19^{1}/_{5}$	129	80	$6^{2}/_{5}$
Biörn Larsson Bärgbränaren och muremästaren Bekommet för					
Martij månadh	20		130		
Aprill månadh	20		131		
Maij månadh	20		132		
Junij lijckaså	20		133		
Julij	20		134		
Augustij	20		135		

				Sölffur Mynt daler	öre
Septemb:	20		136		
Octobrij	20		137		
Novemb:	25		138		
Decemb:	25		139	210	
Åhn Anno 1655.					
Januarij	25		140		
Februarij	25		141		
Martij	25		142	75	
Smeden *Jöns Ollufsson* Anno 1654 Bekommet som efterföllier:					
Aprillij månadh, medh smeeden *Suen Sueensson* Bekommet	16	16	143		
Maij månadh, *Sueen Sueensson* betalt	4	16	144		
Vthij samma månadh Smeeden *Jöns Ollufsson* betalt	12		145		
Junij månadh lickaså	12		146		
Julij	12		147		
Augustij	12		148		
Septemb:	12		149		
Octobrij	12		150		
Novemb:	12		151		
Decembrij	12		152	117	
Åhn Anno 1655.					
Januarij	12		153		
Februarij	12		154		
Martij månadh	12		155	36	
Giötteborgs Wallerna Åhr vppå kostadhe					
Anno 1654. Till en Siertiant med 26 Gieemeene knechtar, som hafua arbetat Weedh Giötteborgz wallerna, Till deeres löhningh betalt ifrån den 10 Junij till den 20 dito	27	16	156		
Dito Siersiant medh 26 Giemeene knechtar för 2/3 månadh betalt ifrån den 20 Junij till deen 10 Julij	55		157		
Den 20 Septemb: till en Smeedh *Biörn Larsson* som hafuer stålsat och hueesat några pikor till steenklyffnings fort sätiandhe, betalt	2	11 1/5	158		

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Den 28 Septemb: betalt till 3 Steenklyfuare för 10 dagars arbete	6		159		
Ähn till bem:te Steenklyffuare för 10 dagars arbete Betalt	6		160		
Ähn ähr betalt för bem:te 3 Stenklyfuare för arbetz löhn ifrån den 8 till den 18 Octob: ähr för 10 dagar	6		161	102	27 1/5
Den 5 Novemb: till en Borggare *Börgge Righartsson* för en tolft Spiror Brukat till Batrierns förbättringh betalt	6		162		
Den 8 dito till 3 Steenklyffuare för 10 dagars arbetes löhn ifrån den 7 till den 17 Novemb:	6		163		
Ähn bem:te Steenklyfuare ifrån den 17 Novemb: till dhen 27 dito	6		164		
Den 15 Novemb: till en bondhe betalt för 2 tolffter trint Timber til Batriens förbetringh	5		165		
Den 18 Novemb: till en Smedh *Sueen Sueensson* för arbetz löhn betalt	4	16	166	27	16
Rijsåhs Skantz på kostadt.					
Den 20 Maij Till 5 Bönder, som hafua framkiört till Rijsåhss Skantz grå eller fältsteen	56		167		
Den 10 Junij till 6 Bönder betalt för grästeen till muringh	103	24	168		
Den 14 Augustij till 2 Bönder för 126 Tärningh allnar grästeen, som de hafua framkiört till Rissåhs Skantz	15	24	169		
Den 23 Septemb: till presidenten Wälb:ne *Lars Brooman*[1] betalt på en försträckningh på 100000 mursteen, som han skall leffuerera till Rissåhs Skantz	140		170		
Den 23 Septemb: betalt till 26 Bönder vthij Askiums härat för en part grästeen, som dee haffua kiört till Risåhs Skantz och deen i Cubij allna wiss vpsat til murningh deer sammasteedes	862	28	171	1178	12

[1] *Lars Broman* till Apertin, f. 8/1 1635, Syndikus i Göteborg 1645, Commercie president der 1/5 1650, adlad 1653, burggrefve i Malmö 1658, död 1667.

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Watnewarket ähr påkostat					
Den 21 Septemb: betalt till Guardisons soldaterna, som hafua arbetat weedh wattnewärcket à 4 öre s:mt om dagen	14	$1\frac{3}{5}$	172		
Den 30 Julij till en Borgare *Olluf Beengtsson* benemd för Bräder, Suillor och Sparar, Betalt	70	$6\frac{2}{5}$	173		
Den 29 Julij till Stadz Maioren *Johan dee Köningh* för 164 stackar höö, som ähr kommeen till Wallernas försäkringh. Ähn 25 stackar höö som arbetzsoldatterna på Kyrckegårdzholmeen lijge vpå betalt	94	16	174	178	24
Den 14 Julij till en Borgare *Jacques de Bois*[1] för några dagars arbete som han hafuer giordt till at tiärra wattnewärcket, och för några Bårstars som deer till ähre bruckat	21	$19\frac{1}{5}$	175		
Till Gvardisons soldater för 81 dagzwercke, som dee hafua arbetat à $1\frac{3}{5}$ öre Sölf:r mynt	4	$1\frac{3}{5}$	176		
Den 14 Julij betalt för 2 styke Järngrytter, brukat at siudha Tiärra och bek vthij	6	$12\frac{4}{5}$	177		
Till Stadz maioren *Johan dee Köningh* effter vprättat Contracht, som han medh Wälbornne herreen Landzhöffdingeen och General quarttere mästare hafuer om een deell af watne wärcket, hafuer förfärdigat och vprättat, som sielffua contrachtet vthwissar	510		178		
Den 16 Maaij till 6 Båtte karllar för 264 läster gråsteen, som dee medh deeras båttar till Wattnewärcketz försäckringh fört haffua, ähr betaalt	105	$19\frac{1}{5}$	179	647	$20\frac{4}{5}$
Den 15 Augustij till en Ängelsk kiöpman för $2\frac{1}{2}$ skieppund Rullbly betalt	52		180		

[1] *Jacques du Bois* (die Boes, Die Boest, De Boes, Te Boss), målare, förekommer i Göteborg 1630, afled 1665. Gift $^{21}/_{8}$ 1636 med *Magdalena Petersen*, f. 1617, † 1675.

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Den 21 Octobrij till 9 st. Båttekarllar, som hafua medh deeras båttar fördh till wattnewärcket Spolbormens försäckringh 288 läster gråsteen, betalt	115	$6^{2}/_{5}$	181		
Till en kiöpman *Adam Härwich* betalt för 5 tölffter wrackbräder	3	24	182	170	$30^{2}/_{5}$
Det Nya Tyghus åhr på kostadh					
Den 17 Februarij till *Börgge Bengtsson* för 800 fäm tumma spickar à 1 d:r hundradhe	8		183		
Den 5 Decemb: till en smeedh *Anders Peersson*, som hafuer arbetat weedh Tygehuset, betalt för arbetz löhn	40		184		
Den 3 Novemb: betalt till *Nills Danielsson* för 6 st. master kommet till det Nya Tyghuusset	33	24	185		
Till 2 hantsager som hafua saget en mast, betalt för såger löhn	1	$11^{1}/_{5}$	186		
Åhn till en Smeedh *Sueen Sueensson* för halfua Octob: månadz löhn betalt	2	8	187		
Den 28 Octob: till 3 steenklyfuare för arbetz löhn ifrån den 28 Octob: till den 7 Novemb: åhr 10 dagar	6		188	91	$11^{1}/_{5}$
Den 19 Septemb: till *Söfringh Nillsson* för 500 5 Tumma Spick à 1 d:r, betalt	5		189		
Den 22 Septemb: till *Jörgeen von Längerkeen* betalt 12 skiepp. stånge Järn à $11^{1}/_{2}$ d:r	134	$12^{4}/_{5}$	190		
Den 26 Septemb: betalt till een smeed *Beengt Sueensson* be:d: som hafuer arbetat till Tyghusetz Bygning och heengewarcket med böglar, Boltar och dragspicker	80		191		
Den 29 Augustij för 6000 st. Tänglikar till fönsters beslagh vthij Tygehusset, betalt	9	$19^{1}/_{5}$	192	229	
Den 29 Augustij Till *Jörgeen von Lengerkeen* för 6 skieppund stånge järn a $11^{1}/_{3}$ d:r Sölf:r mynt, som till Hengewarcket vthij Tyggehusset förbruckas, betalt	67	$6^{2}/_{5}$	193		
Den 9 Junij betalt till en glassmäst:r *Arweedh Holst* ben:dh för glassfönster han hafuer giordt till tygehusset	80		194		

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Den 6 Junij till *Börge* kopparslagare för några kopper Reenor, som han hafuer giort af Cronones kopper till Tygehusset, för arbetzlöhn betalt	45		195		
Den 15 Martij till en Mållar *Jacob dee bois* för 99 fönster karmar och dörrar, som han medh färgor hafuer anstrucket och mållat, ähr betalt	99		196		
Den 14 Decemb: till 3 timbermän som hafua arbetat på tygehusset och hugeet några master till Biälckar och annat arbete, betalt	16	28	197	308	$2\frac{2}{5}$
Extraordinarij Vthgifter.					
Den 15 Martij till *Seefringh Nilsson* för 500 st. Twebrat Spicker	2		198		
Den 19 April betalt till 2 timbermän, som hafua förbetrat en gambel Cronne Prom, Nämbl: för dreff, spickar, Tiärra och arbetz löhn	6		199		
Den 20 dito till en Siersant, som förskieckadees till Skaaraborgz låhn at vthfordra några peeningar, som till fortification war ahnordnat till skiuss och Reesa peeningar	6		200	14	
Den 22 Maij till några af Guardisons soldater betalt för 285 dagzuerke a $1\frac{3}{5}$ öre Sölf:r mynt	14	8	201		
Den 10 Junij till stycke Junckaren *Gabril Ahnsteensson* till Reesepäningar at afheempte något träwercke till Artollerij behoff	3		202		
Den 6 Maij till mållaren *Jacob de boiecs*, som hafuer ahnstrucket och med olliefärgan dörrer, lucker och knappar vppå söder portteen, betalt	12		203		
Till een siuck steenklyfuare betalt	1		204		
Den 28 Maij till Tueenne Promskiepare för $\frac{1}{2}$ månadz Löhn, betalt	6		205		
Den 7 Junij till stadz maioren *Johan dee Köning* för $1\frac{2}{3}$ Tölft flåteuedh betalt	3	$10\frac{2}{5}$	206		

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Den 27 dito till *Arffuedh Gumundsson* för 2 tunner tiära till Artollerijs behof at suerta och tiärra Laveterna och stycka lådera på walleen	8		207	47	$18\frac{2}{5}$
Den 29 Maij till några Guarnisons soldater nu för 325 dagz uerke som dee giort hafua på åtskiellige arbete, betalt	16	8	208		
Den 15 Julij till en wrackmast som Rätklufue ähr förbruckat till ladheståcke vthij gambla musqueter, betalt	3		209		
Den 5 Augustij till tygewachtaren *Bärnhart Seysolt* för en hoop Tunne bandh at bindha och förbättra krut Tunnarna vthij krudehuset medh	2		210	21	8
Den 31 Augustij till Guarnesons soldaterne betalt för 646 dagzuerke a $1\frac{3}{5}$ öre Sölf:r mynt	32	$9\frac{3}{5}$	211		
Den 25 Septemb; till *Börge Bengtson* för slussepäningar för något träwercke, som till Artollerij behoff ähr ahnkommet, så och till 2 bönder som hafua samma wercket lagt vthij en flåte weedh Möndal, ähr betalt	6		212		
Den 7 Julij till *Börge Beengtson* betalt för beck, Tiärra, Spickar, Eekenaglor, dreef och sparrar, som ähr brukat at förbätra några Crонones Prommar och Båttar	18	16	213		
Den 10 Septemb: till *Nils Danielsson* för 7 tolfter wrackbräder brukat till kalckboden weedh stoora Bommeen, betalt	4	$28\frac{4}{5}$	214	61	$22\frac{2}{5}$
Den 14 Octob: till Corteguarden, på *Elfzborgh* till at Reparera, ähr kommet et haff näffuer, 4 tölfter wrackbräder och en tolfft sparrar, ähr betalt	9	$6\frac{2}{5}$	215		
Till Åcker löhn för 17 Tunnor saltseeter, som han hafuer fördt meedh sina hästar ifrån Stadzwågan till tygehuusset betalt		$28\frac{4}{5}$	216		
Den 27 maij till een gamal Cronones prom till at förbätra för dreeff, spick, tiärra och arbetz löhn, är betalt	10	$20\frac{4}{5}$	217	20	24

				Sölffur Mynt daler	Sölffur Mynt öre
Den 26 Septemb: till *Nills Danielsson* för 4 tölffter furu Planckor till Bateriernes Reparation förbrukat	24		218		
Den 28 Octob: till en åcker och en båteekarl för 17 Tunnor Saltpeter, som dee hafua fördt ifrån tygehusset och in på Cronones skiep ähr be:d som till Stockholm war förskickat	1	$28\frac{4}{5}$	219		
Den 2 Novemb: betalt till några Bönder ifrån Säffuedalss härat, som hafua fördt en hoop Träwerke som till Artollerie behoff förbrukas	25		220		
Den 3 Decemb: till glassmäster: som hafuer vthflickat och förbätrat så och nyia fönster giort weedh *Elffzborgh*, Kyrckegårdzholmen, och weedh dees omliggande Skantzer, effter giort Räckningh betalt	11	$11\frac{1}{5}$	221	62	8
Den 17 Decemb: till *Nills Danielsson* betalt för någre tölffter furuplanker, som till Artollerije behof ähre förbruckat	37	16	222		
Den 19 dito till Artollerije behoff betalt till 20 stycken fårskin bruckat till stycke wisskar	5		223		
Den 30 dito Guardisons soldaterne bekommet för 468 dagzuerke, som dee hafua arbetat a $1\frac{3}{5}$ öre Sölf:r mynt	23	$12\frac{4}{5}$	224		
Åhn betalt för Arbetz Löhn för 52 stycke skiufkiärer a $9\frac{3}{5}$ öre Sölf:r mynt	15	$19\frac{1}{5}$	225	81	16
Den 2 Novemb: till *Börge Rieghartsson* för en tolfft Spieror till Bateriénes förbättringh weedh Nye porteen bet:	6		226		
Åhn till *Jörgen Hindrichsson* betalt för 12 Tunnor Steenkool, som ähre kommet till Artollerijit Smidhan och deer förbruckat	18		227	24	

General Quartermästaren

Edel och Wälb: *Johan Wärnskiöldh* meedh sinna vnderhafuande Peertzoner, Ingenieurer, Conducturer och timmermän bekommet:

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
General quartteremäst:r *Johan Värnskiöldh* hafuer bekommet effter Kongl: Maij:tz Bref, daterat den 20 Junij 651, och Krigz Collegie deer påfölliande befalning af deen 22 April 653 till Reesse och Tärre Päningar	540		228		
Ingenieuren *Hägleer Lofman* bekomet	70				
Conducteuren *Erick Ollsson*	25		229		
Conducteuren *Marteen Erchsson*	60				
Ingeniuren *Peeter Klarman* effter Wälb:ne Genneralens Begieeran bekomet per wexel i Stockhollm som her af Giötteborgz fortifications Cassan åhr betalt	119	$14^{2}/_{5}$	230		
Wärckmästaren *Johan Jacobsson* på sin löhn bekommet:					
den 17 Martij effter Wälb:ne herr landzhöfdingeens befalningh bekommet, som medh Genneral quartteremästareen på sin löhn skal decorteras	100		231		
den 12 Junij bekommet lickaså	80		232		
den 28 Novemb: bekommet	100		233		
den 5 Decemb: Bekommet	100		234	1194	$14^{2}/_{5}$
Pro Anno 1654 till Tuänne Timmermän, som åhrligeen Tiänna och Städtze arbeta vndher fortifications Staten, som ähr *Anders Arffuidsson* hafuer huar månadh 12 d:r Sölfuer mynt, och *Lars Ericksson* 6 d:r, vthij licka måtto *Olluf Ollufsson* 6 d:r, belöper för dem alle Tree för hella åhret	288		235		
Effteer höglåfligh Kongl: Krigz Colleie Resolution, daterat vthi Stockholm den 14 Martij Anno 1650, för fortifications Vpwachningh åhrligen vthom slotzskrifuer löhnen bestadt	100				
Åhn bestadz vthi bemelte Resolution åhrligen till Reese och Tärepäningar till Stockholm och der ifrån tilbackas igen, med Räckningh Clarerade	60				
Till Papper och bläck så och Böckernas förbinadhe	15			463	

				Sölffur Mynt	
				daler	öre
Noch affõres effter Hen:s K. Maij:tz Nådige Bref och fulmacht daterat vthij Stokholm Anno 1649[1] den 20 Martij för Artollerij Skrifuare tiänstan, effter iagh deerföre hafuer vpwachtat och tieenstgiordt för Anno 1654, och Jngen Löhn bekommeet, affõres som medföllıande H. K. Maij:tz nådige Bref vthuisar folio[2]				100	
Balance Til Den 1 Januarij					
Anno 1655, at Clarera, Nämbl:				8236	$27^4/_5$
Summarum				25911	$13^3/_5$

[1] Årtalet öfverstruket af en annan hand och öfverskrifvet med 650.

[2] Samma hand har anmärkt i marginalen: »Dessa 100 d:r ähre äfven desamme som her ofuan före afförer, och bör betalas.»

				Sölffur Mynt		
				daler		öre
Verif. 221.						
Anno 1654 den 18 October für die Kronn gearbeit wie folget						
Auff *Elsborch* Sloss In der Offeren logemente 2 finster gemacht	$3^{1}/_{2}$	d:r				
In der Soldaten Kortegarde 3 finster macht	6					
ein nie finster In de Kortegarde da für	2					
der vnder Offere logemente 12 ruten	1					
des wachtmesters logemente ein fenster	3					
für den Presten ein nie finster	2					
In des Stük Juncker logemente auff dem Sloss ein finster gemacht daefür	3					
noch ein finster In selbe hauss da für	3	$^{1}/_{2}$				
noch ein finster in dasselbe hauss	3					
ein krone lüchte gemacht	3					
noch finstere gemacht daefür	3	$^{1}/_{2}$				
Auff *Gollberch* schantze vor dent	4					
Auff *Rüssas* schantze gearbeit, In des Commendanten logemente 2 finster stüke	2					
ein finster In de kamer daefür		20	öre			
ein finster In de Küchn daefür	5					
In Kortegarde auff Rüssas 16 ruten	5					
Noch ein finster selbe logemente	3	$^{1}/_{2}$				
In de buschütten losemente vor denet	3	$^{1}/_{2}$				
Auff *Kürgardesholmb* schantz ein nie finster In de dome daefür		12	öre			
ein klein finster In den Soldatenlogemente	3					
ein finster betrat daefür	4	$^{1}/_{2}$				
noch 64 ruten eingesetzet is	5	10				
In de anderen Kortegarden In der Stadt vor dent	6					
11 d. $11^{1}/_{5}$ öre S:mt. Somme 25 d:r 12 runstüch						
Arent Holste[1] gläser						

[1] *Arend Holst*, f. i slutet af 1500-talet eller början af 1600-talet, dog $^{28}/_{1}$ 1665, hade med sin andra hustru *Carin Nilsdotter*, dotter af borgaren i Kungelf Nils Hansson, sonen *Anders*, som blef guvernementskamrer i Göteborgs och Bohus län. Arendt Holst blef stamfar för en vidt utbredd slägt.

Bil. XXVIII.

Wij CHRISTINA medh Gudz nåde, Sweriges, Giöthes och Wändhes vthkoradhe dråttningh och Arffurstinna, Storfurstinna Till Finlandh, hertighinna vthj Estlandh och Carelen, fröcken öfwer Ingermanlandh. Giör witerliget ath Emedan såsom wår och Sweriges Rijckz Trogne Mähn, Rijckz- och Krigz Rådh hafwa på wårt nådighe behagh och wijdhare ratification Tilbetrodt och förordnadt Ehrligh och förstondigh *Jochim Rotenhan* at wara Slotz- och Artollerjskrifwar på wåra fästningar medh der vnderligandhe Skantzer *Elffs-* och *Giöteborg,* alss(å) welle wij hånnom wedh bem:te Slotz- och Artollerj skrifwar Embete her medh Confirmerat hafwa, hwilcken nästh den Trohetzplicht, medh hwilcken oss och Sweriges Cronan han förbunden wara skall, icke allenaste huadh det wijdh bem:te fästningar och skantzar vthij Amunition och prouiant, medh huadh mehra som hörer till des Defension och vnderholdningh och der uti nu ähr eller hereffter kan Thit förordnat blifwa, holla lönt och hemligit, och derom ingen som sådant icke wädherbör kunnigh eller weterliget giöra, vthan och månatligen wårt Kongl Krigz Collegio aduertera och beskedh senda, huadh der af Tilkommer eller afgår, och dit ähndå requireras, sedan skal han de anordningar som åhrlighen, så Till bem:te fästningars och skantzars reparation och bygningars, som Guarnisonens dher sammestedhes, Jämbwähll Slotz och Artollerj folcketz medh flere der af Dependera vnderholdningh gjordhe och förordnade blifwa, sigh Till opbördh Tagha, vthforda och Till dem som wedherbör Distribuera, hållandes dher öfwer ehn Richtigh Bock och Räckningh och den medh behörligh Documenter af befalningh sedlar och Quitantier herr i Krigz Colegio in Lefwerera och Clarera, såssom hans inlagdhe obligation i wårth Kungl. Krigz Colegio hånnom sådant widare Tilplichtar, Rätandes sigh i det öfriga såwähll vthj penningars, Prouiantz som Amunitions vthgifwandhe effter Gennerall Gouvernörens eller Slotzhophmannens der sammastedhes order och befalninghar, och på alla vthgiffter Taga deras befalningz shedlar Till sina Räckningars better veriuication, och in Summa denna sin ombetrodda (tjenst) så förrestå, och der vtinnan sigh förholla,

som han derförre in för Gudh, oss och huar Redheligh Man Tryggelighen wijll och kan Till Schwar ståndha, och på det han detta alltså miket better må kunna förestå, dy besthå wij hånnom hermedh till åhrlig Löhn och Vnderhåll för *Elffzborgz* Slotzschrifware Thiänsten der Tuhundradhe daller Sölfwer Mynth, som dett Embete i Staten på fördhe åhr, och för *Giöteborg* Artollerj medh des vnderliggandhe skantzar Etthundradhe daller Sölfwer Mynth åhrligen, att nijuta och oafkortadhe bekomma. Wij befalle för denskull alle som wädherbhör, serdelles Guarnisons-, Slotz- och Artollerj folcketh der sammestedhes, at de erkenna bemelte *Jochim Rotenhan* för deras Räte anordhnadhe Slotz- och Artollerj skrifware, bewisandes hånnom å wåra weghnar den respect som hwar i synnerhet wädherböhr, här alla detta anghåendhe haffwa sig ath effter räta. Till ytermehra wijsso hafwe wij detta medh wåhr Eghen handh vnderskriffwetth och wijtterligen låtit siättia wårth konungzliga Secret herr neddan förre. Datum Stockholm den 20 Martij Anno 1649.

CHRISTINA.

Bil. XXIX.

Efter orig. i *Generallandtmäterikontoret.* Geometrisk Affritningh uppå *Elffsborgs ladegårdhs* ägor, belägit uti Götheborgs, Elfsborgs Fögderi, Medh Åcker, och engh, Tillijka Meedh andhra Circumstantier, som finnas här undher Specificerat, och medh Literis Noterade.

A.	Åhr Uthsädhet Till Ladegården Räknandes alle åkrarna Tilsamman		$42^4/_5$	Qvar:
B.	Åhr Giärdesängerna		300	stakar
C.	Åhr Kalfuehaagen	Höö	30	stakar
D.	Diurregårsängerna	Höö	230	stakr
E.	Åhr Haffrekiäret	Höö	40	stakr
F.	Åhr Öfrekiäret	Höö	20	stakr:
G.	Åhr Små Kullerna	Höö	20	stak:

H. Åhr Ängeledsman .... Höö 20 stak
I. Åhr Kiällare tomtptan. Hakersma Långåhserna tillhopa .... Höö 120 staka
K. Uhle Kulles-åhs-ängh .... Höö 65 staka
L. Kebbekiers-ängh .... Höö 116 stak

Underskrefne ängar, åhr fordom brukade under Ladegården, meen sädan, bruckas Under Giötteborgh, till muhlebethe.

M. Kåkekieret .... Höö 24 stak
N. Smidstomptan, Skieptswägen och Lillvägt................................ Höö 50 stakar
O. Lageråhs och Brooåhsängar......... Höö 40 stakr
P. Sillebärgs och Smörhögs-äng ...... Höö 43 stak
Q. Storarijdt, och Kalffuekieret......... Höö 50 stak

Summan på dee ängarna, som nu åhre behollldne............................ » 961 stak

Räcknnades — 3 stakar på mijntsta lass Bliffuer .... » 320 1/3 lass

Dee ängarna, som brukas undher Götheborgh, till muhlebeete blifua Höö 207 stakar

R. Åhr hagar, som brukas under Stadhen.
S. Åhr masthambner.
T. Åhr Stigeberget och Kiärrebruket.
V. Åhr dehn haggen, som Officerna haffua sina hästar uthij.

Uthij Desse ängar, Bärgh och Ekeskogs backar, pläga Diurran Haffua sina Säkre Parker och orter at gå Uthij och kallas Sundshagen.

X. Ängegården, eller Skogewachtare Hemmanet. Krono Uthsädhe, ahls — 6 Tuner .... Höö 25 lass quarn hööst och våhr gångandhe.

Muhlebeethe nödtorfftigt. At detta så rät inqvirerat och befunnet åhr, Delignerat, och affmättat. Anno 1655 aff

Kiettel Klasson.

Bil. XXX.

Riksarkivet i Köpenhamn. Personalhist. Saml. Henrik Krummedige. Kongl. Missiver. $^{10}/_{9}$—1497.

HANS met Gudz nade Danmarckis, Norgis etc. konnung, vdwald konnung tiill Suerige, hertug vdi Slesuig etc.

Wor sønderlige gunst tilforn. Kære her Henrik, som i nw oss tiill om the lææn i haffue anammet omkring Elwitzborg, ati wele gøre oss ther got regenskab aff, tha bede wij ether kerligen, ati wele gøre thet meste aff rentten i penninge i kwnne oc rammer wort beste i the oc andre made, som wij ether fullelege tiltro oc wiide, ati gerne gøre. Som i røre om Niels Clawesz at werduge fader biscop Brynold købstedemen oc almwe befrychte them, at wij skulle tage hannem til nade, tha haffue wij sport mange hans behendelige ord oc wele ther wære fortenckt vdi oc ramme wort riigis raadz och almwens beste vdi swo the skulle engen faare haffue ther fore effter riigens raadz raad. Om Niels Clawesz gotz oc sammeledis hans garde oc borgemesters gotz, som bort romde, wele wij lade altingis bestaa som lenge wij komme ether til ordz eller scriffue ether anderledis til om. Om thet læn Solloo, ther sende wij ether wort breff paa oc sammeledis til almwen, at the swarer ether. Bede wij ether kerligen, ati wele arbeyde om ati kwnne faa then annen almwe ther [the] (Felskrift i orig.; bör utgå) omkring, som icke ær gangen til hande, oc wærer Bispen behielpelige ehwad made i kwnne oc haffue i fanget slottet, tha tager bispen och Mattis Kawle til hielp oc straffer then almwe, som icke will gaa til hande, och haffuer altiid bud vp vnder holweyen at forfare, om ther giøris sambling, tha bywde oss thet strax tiill. Befalendis ether Gud. Screffuet paa wort slot Calmarn søndag nest effter natiuitatis Marie aar etc. xcvij^{o} vnder wort signet.

På baksidan:

Oss elskelige her Henrick Krwmmedige, ridder, wor man oc raad oc embitzman pa Baahwss.

Bil. XXXI.

Riksarkivet i Köpenhamn. Personalhist.
Saml. Henrik Krummedige. Kongl. Missiver.
6 Oktober 1497.

HANS met Gudz nade Danmarckis, Norgis etc. konung, vduald till Suerige, hertug i Slesuig oc i Holsten, Stormarn oc Ditmersken etc.

Wor sønderlig gunst till forn. Kiære her Henrick, wider at oss elskelige Nielss Clauesz, wor man oc raad, haffuer nw sagt oss huldskab oc mandskab, tro tieniste oc sworet oss raad, oc antwordet fran sig slotzlogen pa Æluitzborg, hwilcken wii haffue nw antwordet hannom igen, oc bestillet met hannom, at han icke skall wende then allmwe oc borgerne ther i byen, som ere gangene ether til hande pa wor wegne, engen wnt eller vwilge ther fore till i noger mode, men skall holde them wid log, skiell oc rett oc ey vforrette them. Thii bede wii ether och wele, ati strax vpgiffue then bestalding oc giører hannom eller hans foget engen hinder pa lenet, slottet, byen eller hans garde i byen, men lader hannom thet aldelis følgæ vbehindrit, oc wele wii strax vfortøffuit bywde oc skriffue ether till, hwat i skulle fortage met thet tall folck i haffue ther, oc sammeledis hwor ledis thet skall haffue sig met ryetherne, som hoss ether ere. Befallendis ether Gud. Screffuet i Sancte Clare closter vden fore Stockholm fredagen nest efftir Sancti Francisci dag aar etc. xcvij. Vnder wort signeth.

På baksidan:

Oss elskelige her Henrick Krwmdige, ridder, wor man oc raad oc embitzman pa Baahuss.

Bil. XXXII.

Göteborgs Konsistorii Bref-bok.
Den 1 Mars 1871 N:o 73.
Kongl. Maj:ts och Rikets Kammar Kollegium.

Genom skrifvelse af den 22 sistlidne December från konungens Befallningshafvande i Göteborgs och Bohus län har det, i enlighet med gifven föreskrift af kongl. Kammar Kollegium i skrifvelse till bemälte konungens Befallningshafvande af den 17 nästföregående Oktober, lemnats Domkapitlet tillfälle att, för afgifvande af ytterligare utlåtande rörande frågan, till hvilken församling de personer, hvilka äro å *Nya Elfsborg* boende, numera, sedan dervarande slottsförsamling upphört, borde anses i kyrkligt hänseende höra, taga del af hvad i detta ärende förekommit efter den af Domkapitlet under den 5 Maj 1869 till Kongl. maj:t gjorda hithörande underdåniga hemställan; och får Domkapitlet, som med anledning häraf, efter infordrande af vederbörande kontraktsprosts härmed öfverlemnade yttrande i frågan, nu för sin del tagit densamma i förnyadt öfvervägande, härmed afgifva följande utlåtande.

Då enligt hvad f. d. bataljonspredikanten vid den å Nya Warfvet förut förlagda, men numera indragna depot för Kongl. Flottan B. J. Glasell i skrifvelse till Domkapitlet af den 20 December 1870 tillkännagifvit, Domkapitlet inhemtat, att sedan Kongl. Fångvårds-Styrelsen med sistförflutne Oktober månads ingång öfvertagit Nya Warfvet, Garnisonsförsamlingen eller Kongl. Maj:ts Flottas församling derstädes äfvenledes upphört, samt att fråga blifvit väckt om de förra medlemmarnes af sistnämnda församling anslutning till den församling, som skulle komma att bildas det till Nya Warfvet förlagda straff-fängelsets personal, så kan Domkapitlet vid sådant förhållande icke fästa afseende vid den af Lundby prebendeförsamling å kyrkostämma den 1 Dec. sistlidne år yttrade önskan, i den sak, hvarom nu fråga är; och då härtill kommer att, enligt hvad kontraktsprosten bland annat anfört, Ny Elfsborg likasom Lundby församling, både i administrativt och judicielt hänseende tillhör Östra Hisings härad, finner Domkapitlet sig sålunda numera ega allt skäl att, med frångående af sitt härofvan åberopade under

år 1869 framställda underdåniga förslag i ärendet, härigenom i likhet med kontraktsprosten vördsamt hemställa, att de på Ny Elfsborg nu boende personer måtte förklaras böra hädanefter anses i kyrkligt hänseende tillhöra ofvannämnda Lundby församling, äfvensom att den upphörde slottsförsamlingens samtlige, till kyrkan eller skolan hörande inventarier samt allmänna medel måtte åt Lundby församling öfverlåtas, men mot förbindelse att för desamma lagligen ansvara och att, derest kyrkan å Nya Elfsborg framdeles skulle komma att till Gudstjenst åter upplåtas och skolan ånyo komma i gång, i sådant fall till vederbörande församling återställa, hvad henne tillhörer.

Höfdingar på Elfsborgs slott.

Efter det Elfsborg första gången nämnes år 1366, förekommer icke någon slottshöfding förr än 1377, då Elfsborg innehades af danske riddaren

Jacob Muus såsom pant för ett till drottning Margareta lemnadt lån. Derefter förekommer väpnaren och riksrådet

Hans Kröpelin till Årstad, hvilken förmodligen redan 1409 var höfvitsman. Han förflyttades 1421 i samma egenskap till Stockholms slott.

Under Engelbrekts befrielsekrig nämnes 1434 väpnaren

Mathias von Kalen såsom slottshöfding, men tvingades 1436 att lemna Elfsborg i svenskarnes händer, då såsom höfvitsman tillsattes

Henrik Snakenborg, hvilken åter fråntogs befälet 1439.

Ture Stensson Bjelke till Kråkerum, riksråd och riddare samt lagman i Upland, höfvitsman 1439.

Son af riksrådet och riddaren Sten Bengtsson (Bjelke) död 1408 och Karin Ulf. Kallas 1410 à vapn (väpnare), var året derpå riddare, 1435 riksråd, 1438 lagman i Upland, afled 1439 och begrafdes i Vadstena.

Gift 1) med Brita (Tjurhufvud), dotter af riksrådet och riddaren Abraham Brodersson, 2) med Margareta Krummedike, död 1451, dotter af riksrådet och riddaren Erik Ludersson till Tranekärr och Beata von Pfletzingen: Margareta Krummedike blef omgift med riksrådet och riddaren Krister Nilsson (Vasa).

Nils Stensson Natt och Dag till Göksholm, riksråd och riddare, höfvitsman i Oktober 1439.

Son af riksrådet och riddaren Sten Bosson (Natt och Dag) till Göksholm och Rinkestaholm och Ingeborg (Örnefot). Kallas à vapen 1431, var 1434 riksråd, riksmarsk 1439, afled samma år af pesten i Norrköping.

Gift 1) med Margareta Stensdotter (Bjelke), 2) med Margareta Knutsdotter (Bonde).

Gustaf Olofsson Stenbock till Tofta och Erikstada (af den gamla Stenbocksslägten) riksråd och riddare. Var 1452 höfvitsman på Elfsborg, men öfverrumplades och förlorade 1454 slottet till den norske riddaren

Olof Nilsson, hvilken den 29 Juni 1455 öfverlemnade detsamma till Danmark. Såsom höfvitsman tillsattes då riddaren

Kolbjörn Gäst.

Erik Nipertz, riksråd och riddare. Höfvitsman 1457, stupade i Februari 1470, samt efterträddes af

Ivar Månsson Gren.

Sommaren 1471 eröfrades Elfsborg af sedermera riksrådet

Otte Torbjörnsson, som afsattes från befälet hösten 1472 eller i början af 1473, och efterträddes af riksrådet

Nils Klausson till Vik. Denne nödgades efter en lång belägring den 29 September 1497 uppgifva slottet till Danmark, då till höfvitsman utsågs höfdingen på Bohus,

Henrik Krummedike. Redan före slottets kapitulation hade denne besatt det tillhörande länet, för hvilket han i bref till konung Hans erbjöd sig göra räkenskap. Denna åtgärd gillades af konungen, som den 10 September 1497 anmodade Krummedike uppdrifva räntan i penningar det mesta han kunde; beträffande biskop Brynolfs, köpstadsmännens och allmogens fruktan för att konungen skulle taga Nils Klausson till nåder igen, så »hafve vi sport många hans behändelige ord», och man bör icke hafva någon fruktan i detta afseende. När slottet är taget, så bör Krummedike taga biskopen och Matts Kafle till hjelp och straffa den allmogen, som icke vill gå konungen till handa. (Bil. XXX).

Trots detta uttalande skref konung Hans den 6 Oktober 1497 till Krummedike att, sedan »oss älskelige Nils Clausson, vår man och råd» gått konungen tillhanda och svurit honom trohet, samt antvardat från sig slottslofven på

Elfsborg, så har konungen antvardat honom slottet igen, med vilkor att han icke skall göra något ondt åt de borgare och bönder, som gått Krummedige till handa å konungens vägnar, utan skall han hålla dem vid lag och rätt; »ty bedja vi Eder och vele att I straxt uppgifven den beställningen och gören hvarken honom eller hans fogde något hinder på länet, slottet, staden eller hans gårdar i staden, utan låten det honom alldeles följa obehindradt, och vele vi straxt oförlöfvadt bjuda och skrifva Eder till, hvad I skolen företaga med det folk I hafven der, och sammaledes hur det skall göras med ryttarne, som hos Eder äro.» (Bil. XXXI).

Redan den 6 Oktober 1497 insattes sålunda

Nils Klausson till Vik åter till höfvitsman på Elfsborg[1]. Han fick likväl ej stanna här längre än till frampå nästa år, 1498, då riksrådet och riddaren

Svante Nilsson Sture, den blifvande riksföreståndaren, lyckades erhålla förläningen, hvilken han behöll till på våren eller sommaren 1499.

Svante Sture till Eksjö och Penningby var son af riksrådet och riddaren Nils Bosson Sture till Eksjö och Brita Bonde till Penningby. Född 1453, riksråd 1482, riddare 1497, riksföreståndare 1504, död 1512.

Gift 1) med Iliana Gädda, dotter af riksrådet och riddaren Erengisle Carlsson och Bengta Simonsdotter Körning, 2) Mätta Ivarsdotter Dyre.

Erik Eriksson Gyllenstjerna, riksråd och riddare, höfvitsman 1499. Uppgaf slottet utan belägring den 18 Juli 1502 till Danmark, för hvilket förräderi han dödades af den svenska hären.[2]

Elfsborg förstördes derefter, och platsen der det stått lemnades öde till i April 1519, då Karl Knutsson (Tre

[1] I anledning af denna, senare erhållna upplysning, rättas antagandet sidan 64 att Henrik Krummedike innehaft befälet på Elfsborg i 3/4-dels år.

[2] Erik Gyllenstjerna till Fogelvik och Winstorp var son af Erik Eriksson Gyllenstjerna och konung Carl Knutssons dotter Christina. Var 1481 fogde i Dalarne, 1483 väpnare och riksråd, 1490 höfvitsman på Kalmar, kallas 1497 riddare. Var 1501 höfvitsman på Nyköping.

Gift med Anna af Winstorpa-slägten, dotter af riksrådet Carl Bengtsson och Karin Lagesdotter Sparre, enka efter Carl Carlsson Wasa.

Rosor) besatte klippan såsom en dansk tillhörighet, hvarefter han lät befästa den med timmerförskansningar och jordverk. I slutet af Maj eller början af Juni samma år var skansen så färdig, att

Klaus Bilde kallad *Norby* kunde anförtros befälet på densamma. Han synes icke stannat här längre än högst till årets slut, ty den 5 Februari 1520 förekommer

Hans Brede såsom höfvitsman på Elfsborg, och då han i en skrifvelse denna dag talar om att han icke lyckats erhålla någon fisk »i vinter», synes deraf vara tydligt att han åtminstone några månader innehaft befattningen. Äfven han lemnade snart fästet, som derefter anförtroddes

Hans Eriksson, hvilken i Juni 1521 omtalas såsom höfvitsman här. Denne fanns qvar ännu i September samma år, och förmodligen till årets slut.

Den 25 Januari 1522 var

Mikkel Blik höfding, och hade nyss förut mottagit fästet af Hans Eriksson. När Mikkel Blik befarade att han icke skulle kunna, öfverlemnad åt sig sjelf som han var, försvara fästet mot de under Gustaf Vasas befrielsekrig antågande Svenskarne, tände han i början af 1523 eld på fästet och drog sig med besättningen tillbaka till Bohus.

Klippan, der fästet stått, äfvensom länet förlänades den 23 April 1523 till riksrådet och riddaren

Ture Jönsson (Tre Rosor).

Den 25 Augusti 1524 förlänades Elfsborgs slott och län till

Måns Bryntesson Lilliehöök till Gräfsnäs, sedermera riksråd och riddare, som dock redan före nämnde dag innehaft detsamma mot redovisning.

Den 7 Oktober 1524 förordnades, jemte honom, i slottslofven *Torsten Brunsson* till Häggetorp af Forstenaslägten, *Gustaf Knutsson Ribbing, Knut Svensson* och *Torsten Nilsson.*

När Måns Bryntesson, såsom en af hufvudmännen, för det i början af 1529 anstiftade upproret i Vestergötland, fråntogs befälet på slottet, anförtroddes detta

Severin Kijl till Hoffnäs, som redan i Februari samma år för-

ordnats i slottslofven, jemte Måns Bryntesson.[1] Den 10 Oktober 1529 förordnades, jemte Severin Kijl, i slottslofven herr *Ragvald Svensson*, *Anders Nilsson*, *Peder Olofsson*, *Gustaf Olofsson Stenbock* till Torpa, *Peder Bengtsson Svenske*, *Rasmus* skifvare, *Joen* smed, *Olof Rolfsson*, *Brynolf Eriksson*, *Peder Olsson* och *Mickel* bösseskytt.

Den 7 Oktober 1532 förordnades, jemte Severin Kijl, i slottslofven förenämnde *Joen* småsven, *Brynolf Eriksson* och *Peder Olsson* samt *Torsten Brunsson*, hvilken senare var i slottslofven här 1524. Fogde på slottet var *Anders Hansson (Ekeblad)* till Stola.

Gustaf Olofsson Stenbock till Torpa, riksråd och riddare, höfvitsman på Elfsborg 1540. Ståthållare öfver Vestergötland. Under hans bortovaro tillförordnade sden 4 Maj 1555 *Bengt Bengtsson Gylta* i slottslofven, jemte *Olof Eriksson Tröbo*.

Gustaf Olofsson Stenbock, son af riksrådet Olof Arvidsson Store och Karin Lake, föddes 1502, blef 1527 riddare och 1534 riksråd, 1540 ståthållare i Vestergötland samt 1542 lagman i denna provins och krigsöfverste; 1552 öfverste sekreta råd och guvernör i Östergötland, friherre till Öresten och Kronobeck 1561, riksmarsk 1569, död den 24 maj 1571. Skref sig herre till Torpa, Toftaholm och Lena.

Gift 1531 med Brita Eriksdotter Leijonhufvud död $^{25}/_{3}$ 1572, dotter af riddaren och riksmarsken Erik Abrahamson Leijonhufvud till Ekeberg och Loholm och Ebba Wasa.

Sigvard Algotsson Kruse till Elghammar 1561. Han var son af Algot Christoffersson Kruse till Elghammar, som inkom från Norge 1521, och Anna Sigvardsdotter Skytte till Erikstad. Sigvard Kruse var gift med Alfrid Natt och Dag, död 19 Mars 1588, dotter af Måns Johansson Natt och Dag och Barbro Eriksdotter Bjelke; blef 1569 ståthållare

---

[1] I *von Stjernmans* Swea- och Götha Höfdinga-Minne uppgifves att riksrådet och riddaren *Birger Nilsson Grip* till Winäs skulle varit ståthållare på Elfsborg 1529—1530, samt 1529 äfven, jemte honom, *Olof Bröms* och *Peder Hansson* till Valstad, af Forstena-slägten. Vi hafva icke kunnat finna någon underrättelse härom i riksregistraturet.

i Upsala och afled 1571. Förde i början sitt fädernevapen, tre narrkåpsmössor, hvilket vapen han sedan när han blef svensk adelsman under Erik XIV ändrade, då han fick Nils Jespersson Cruus' tillstånd att upptaga dennes vapen, dock med andra färger.

Den 17 Oktober 1561 fick *Lars Pedersson Hård* förordnande såsom slottsfogde på Elfsborg under Sigvard Kruses sjukdom; stupade vid Halmstad 1563.

Son af riksrådet och riddaren Peder Olofsson Hård och Karin Torsdotter Store; höfvitsman på Nyköpings slott 1521, på Stegeborg 1547, kallas 1560 lagman i Småland, öfverste för artilleriet 1562 och året derefter för krigsfolket i i Vestergötland.

Gift 1552 med Brita Ribbing till Svanserid, född 1530, dotter af ståthållaren och riddaren Nils Knutsson Ribbing och Anna Olofsdotter Stenbock.

Under Sigvard Kruses frånvaro såsom ledamot af konung Eriks Nämnd erhöll den 28 April 1563 *Erik Kagg* till Bronäs befallning och fullmakt att akta på Elfsborg. Han var son af slottslofven på Leckö, Mathias Nilsson Kagg till Kellstorp, Bronäs och Fjellskäfte (hvars far skref sig Kagge) samt Elin, riksrådet Linder Brunssons dotter till Bronäs, och var gift med Beata, riksrådet Anders Hanssons (Ekeblad) till Stola dotter.

Erik Kagg uppgaf slottet den 4 September 1563 till danskarne, för hvilken gerning han dömdes från lif, ära och gods.

Till kommendant på Elfsborg utnämndes efter slottets eröfring af danskarne

Jörgen Rantzau, hvilken dock kort derefter aflöstes af

Jörgen Krummedicke. Ej heller denne stannade någon längre tid och var redan den 10 Mars 1564 aflöst af

Jens Kaas till Kongslöflund. Sedan denne befordrats till öfverste för danska arméens fotfolk, utnämndes 1569 i slutet af året

Emmike Kaas till Gelskoug till kommendant på Elfsborg, med *Just von Thinen* och *Jacob Windtz* såsom löjtnanter. Förmodligen har likväl detta varit ett blott tillfälligt förordnande, eller också, och måhända snarare, har Jens Kaas

fortfarande haft ett slags öfverinseende öfver fästningen, ty man finner honom den 25 mars 1571 erhålla åtskilliga uppdrag med afseende på slottets förestående återlemnande till Sverige. I alla händelser kallas dock Emmike Kaas den 23 Juni samma år höfvitsman på Elfsborg, och likaledes erhöll denne den 1 derpå följande November konung Fredriks qvitto på förvaltningen, gällande för tiden från den 1 Januari 1570 till den 24 Juli 1571, hvilken dag väl får anses såsom den, då slottet återlemnades.

Redan den 24 Juni 1571 hade till ståthållare på Elfsborg beordrats

Christoffer Torstensson till Ulfstorp af Forstena slägten och
Nils Posse till Säby och Gammalstorp, och den 27 Juli blef
Anders Olsson till Solberga öfverstebefallningsman.

De båda förstnämnde afgingo redan den 24 Mars 1572, samt efterträddes i slottslofven af

Brunte Birgersson Lillie till Hjelmared och Aspenäs och
Sven Andersson Stålhandske. Sedan Lillie den 22 Januari 1573 förordnats att vara ståthållare i Vestergötland, Knut Posse till hjelp, befullmäktigades dagen derpå, eller den 23 Januari

Jöran Eriksson Ulfsparre till Öjared, Råda och Näs samt
Anders Olsson Oxehufvud till Uddetorp att hafva öfversta befallningen öfver Elfsborgs och Gullbergs fästningar, och den 3 derpå följande Mars får

Charles de Mornay, friherre till Varennes och Arnöberg, jemte de förra, en liknande fullmakt. De Mornay afsattes den 30 April 1574, hvarefter den 30 April och 31 Maj Jöran Eriksson Ulfsparre och Anders Olsson Oxehufvud erhöllo nytt förordnande att, jemte

Olof Andersson Oxehufvud till Säby hafva högsta befallningen på Elfsborg och Gullberg.

Den 8 Augusti 1574 förordnades den förutvarande Anders Olofsson Oxehufvud samt

Bengt Eriksson Slatte, den förste att hafva öfversta befallningen öfver Elfsborg och Gullberg samt Nya Lödöse, och den senare att vara befallningsman på Elfsborg samtidigt erhållande fullmakt såsom fogde derstädes.

Slatte måtte snart aflidit; Anders Olofsson Oxehufvud hade i slutet af 1574 eller tidigt 1575 förflyttats såsom ståthållare på Gullberg, och man finner sålunda i Maj 1575 såsom ståthållare på Elfsborg

Brunte Birgersson Lillie och

Jöran Eriksson Ulfsparre. Lillie nämnes ännu 1582 såsom ståthållare härstädes och Ulfsparre likaså åren 1586, 1589 och 1591. 1577 omtalas visserligen riksrådet, friherre

Erik Gustafsson Stenbock såsom ståthållare på Elfsborg, men detta torde mera varit en titel, enär han i verkligheten var landsherre öfver hela Vestergötland.

Deremot var verkligen 1582

Anders Olofsson Stråle till Boatorp i slottslofven, och erhöll den 10 Juli 1591 nytt förordnande att vara Jöran Eriksson Ulfsparre till hjelp. Åren 1585 och 1586 förekommer *Erik Axelsson* såsom befallningsman på Elfsborg.

Den 10 Juli 1591 förordnades

Claes Andersson (Ekeblad) till Stola och Fröslunda, att, jemte Anders Olofsson Stråle, vara Jöran Eriksson Ulfsparre till hjelp på slottet; sedermera tillkom den förutnämnde

Erik Axelsson, hvilken 1593 benämnes ståthållare på Elfsborg. Den 17 Februari 1595 erhöllo Clas Andersson (Ekeblad) och Anders Olofsson Stråle nytt förordnande såsom ståthållare; högste befälhafvare var fortfarande riksrådet, friherre Erik Gustafsson Stenbock, som den 14 Juli 1594 erhöll konung Sigismunds stadfästelse på denna värdighet. Efter att hafva slutit sig till konungens parti måste han 1597 fly ur riket.

Den 29 mars 1597 förordnade hertig Carl

Erik Olofsson Stake och

Knut Kijl till Appelnäs att vara ståthållare; båda erhöllo ny fullmakt den 8 Augusti 1598. Som Stake snart derefter afled, utnämndes i hans ställe

David Danielsson Hund till Romelberg att, jemte Knut Kijl, vara ståthållare.

I Augusti samma år, 1598, blefvo dessa båda öfverrumplade och fråntagne slottet af konungens anhängare,

Jöran Eriksson Ulfsparre,

Seved Ribbing och

Brun Jöransson, hvilka innehade Elfsborg till den 2 November då de måste kapitulera, hvarefter

Knut Kijl och

David Danielsson Hund, åter insattes på sina platser såsom ståthållare. Den senare erhöll den 7 Januari 1599 ny fullmakt, hvarjemte den 7 Februari samma år tillkom såsom ståthållare

Johan Andersson Ekeblad och den 26 i samma månad

Anders Lindersson till Rista. Då Knut Kijl fortfarande var qvar, stodo sålunda dessa fyra i slottslofven. Den 17 Juli 1600 förnyades Anders Linderssons fullmakt. Samma år omnämnes, förutom honom, såsom ståthållare den förut omtalade

Anders Olofsson Oxehufvud till Uddetorp och

Nils Andersson Lilliehöök till Fårdala och Nyby. Efter det den sistnämnde kallats till arméen i Liffland, förordnades den 30 Juni 1602 i slottslofven

Anders Olofsson Oxehufvud till Uddetorp,

Torsten Lindersson till Forstena samt

Måns Smålänning. Anders Olofsson synes snart afgått, ty den 30 Juni 1603 nämnas de båda senare såsom varande i slottslofven.

Sedan Torsten Lindersson flytt ur riket, kom i hans ställe den 14 November 1603

Söfring Jönsson till Gäddenäs, och såväl han som Måns Smålänning erhöllo ny fullmakt den 2 Januari 1604, då ytterligare tillkommo

Torsten Christoffersson till Bjurum och Ulfstorp samt

Sven Björnsson. Hans Nilsson Rosenbanér uppgifves 1604 äfven varit i slottslofven, men i så fall antagligen blott någon kortare tid, ty den 22 December 1605 förordnades den nämnde Söfring Jönsson att i Hans Nilsson Rosenbanérs frånvaro träda i slottslofven, jemte Torsten Christoffersson till Bjurum och Anders Olofsson Oxehufvud till Uddetorp.

Den 24 Juni 1606 förordnades nya ståthållare, nemligen riksrådet

Jöran Claesson Stjernsköld till Viby och Tuna,

Hans Johansson till Boo och Åleqvarn, samt

Erik Jöransson Ulfsparre till Hersäter och Näs.

Söfring Jönsson till Gäddenäs 1608 och början af 1609 i slottslofven jemte

Måns Smålänning. När den senare afled, erhöllo den 24 November 1609

Peder Jönsson och

Lars Olofsson fullmakt att vara i slottslofven, sedermera den 25 Februari 1610 förstärkte med

Lars Jacobsson till Helgås och

Nils Bengtsson Lilliesparre till Lydinge. Den senare var 1599 hertig Carls kammartjenare, blef 1601 kammarjunkare och den 31 Juli 1605 höfvitsman på Vesterås slott samt 1613 ståthållare i Stockholm. Gift med Peder Larssons till Skälby dotter Sophia. Sedan Nils Bengtsson Lilliesparre sårats och tagits tillfånga i en olycklig träffning med danskarne den 21 September 1611, utnämndes den 6 Oktober samma år

Olof Stråle till Ekna till ståthållare på Elfsborg. Han var född 1578, son af ståthållaren Anders Svensson Stråle till Ekna och Anna, dotter af Olof Arvidsson Hvit. Nödgades den 24 Maj 1612 öfverlemna slottet till Christian IV. Blef den 16 Febr. 1614 den förste vice presidenten i Svea Hofrätt, 1617 rusttjenstkommissarie i Småland. Var gift med Märta Stolpe dotter af häradshöfding Magnus Clemetsson Stolpe till Simmaryd.

Till Olof Stråles bjelp i befälet förordnades den 4 mars 1612

Peder Jöransson Ulfsparre till Hedåker, Ribbingstorp och Råda och till kommendant eller Öfverste-Vaktmästare *Hans Otto.* Den 22 April utnämndes

Nils Jöransson Stjernsköld till Viby, Tuna och Treudden till Öfverste ståthållare på Elfsborg, men han kom aldrig att i verkligheten tillträda denna befattning, emedan slottet kort derpå anfölls och inneslöts af danskarne under Christian IV, hvarpå följde Elfsborgs kapitulering den 24 Maj 1612.

Till kommendant på den eröfrade fästningen utnämndes ryttmästaren för den Fynska fanan

Corfitz Rud, hvilken den 5 Augusti omtalas såsom ståthållare på

Örum. Tvifvelsutan hade han då lemnat befattningen på Elfsborg, ty den 22 September 1612 finner man här såsom ståthållare riddaren

Jörgen Lunge till Odden, Danmarks rikes marsk. Han var son af Ove Lunge till Odden och Malte Jenssen Sehesteds till Holmegaard dotter Anne. Han erhöll den 1 Maj 1613 förläningsbref på Elfsborg och samma dag äfven på Bohus. Jörgen Lunge fick den 6 Juli 1618 qvitto för förvaltningen af kronans pantslott och län, omfattande tiden från 1613 till 1618. Från Philippi och Jacobi dag 1618 blef ståthållaren på Bohus

Jens Sparre utnämd till samma befattning äfven på Elfsborgs slott. Det var sålunda han, som den 31 Januari 1619 fick återlemna Elfsborg till Sverige, hvarefter han den 13 maj erhöll qvitto på förvaltningen till den 25 Februari nämnda år, »då han blef slottet och länet qvitt och det kom åter under Sverige»; den slutliga inventeringen hade väl sålunda icke afslutats förr än den 25 Februari.

Den 18 Mars 1619 utnämndes den förut omtalade

Nils Göransson Stjernsköld till Generalståthållare på Elfsborg. Son af riksrådet Göran Claesson Stjernsköld och Kerstin, dotter af riksrådet och amiralen Hans Claesson Bjelkenstjerna, föddes Nils Stjernsköld den 12 Juni 1583, blef vid 17 års ålder kammardräng hos Carl IX, tjenade senare under prins Moritz af Nassau samt mot turkarne, fändrik i svensk tjenst 1604, kammarjunkare hos Carl IX 1605, ryttmästare året derpå vid adelsfanan, ståthållare på Pernau 1608, fältmarskalk vid arméen i Ryssland 1609 — vid 26 års ålder —, riksråd 1617, amiral, stupade såsom sådan den 28 nov. 1627.

Gift 1607 med Margareta Stackelberg, dotter af landtrådet Johan Reinholdsson Stackelberg.

Som han tillika var General-landsherre öfver Vestergötland och Dal, samt krigsöfverste i dessa provinser, var det den samma dag till ståthållare på Elfsborg utnämnde

Peder Jöransson Ulfsparre, som egentligen förde befälet. Den senare säges den 1 Juni 1622 vara i slottslofven, då han erhöll fullmakt att vara ståthållare i Stjernskölds frånvaro.

Han var son af Jöran Eriksson Ulfsparre till Öjared, Råda, Ribbingsbäck och Näs och Maria Ribbing, blef kammardräng hos Carl IX och kammarjunkare 1602, assessor i Svea Hofrätt, ståthållare på Gripsholm 1606, ståthållare öfver Skaraborgs län 1631 och tillika 1645 häradshöfding i Barne härad, död den 30 Aug. 1646.

Gift 1) med Ebba Röd eller Ekelöf, död 1628, dotter af Anders Gudmundsson till Torp, 2) med Ragnhild, dotter af Johan Andersson (Ekeblad) till Stola.

I April 1625 förordnades till befälhafvare på Elfsborg öfverste

Jesper Andersson Cruus, under det Ulfsparre borde hafva den närmaste tillsynen öfver länet; båda dessa under Stjernsköld såsom öfverbefälhafvare.

Jesper Cruus till Edeby, Lundby och Wernestad var son af Anders Larsson Cruus och Christina Fleming, blef 1600 höfvitsman för Tavastehus knektar, öfverste 1601, ståthållare i Jönköping 1612, öfverste för ett regemente fotfolk i Upland och Dalarne 1613, ståthållare i Novgorod 1615, assessor i Krigskollegium 1630, landshöfding öfver Kalmar län och Öland 1634, erhöll afsked 1634 och afled 14 Februari 1647.

Gift med Ingeborg Ryning, född 9/11 1593, dotter af riksrådet Peder Nilsson Ryning och Kerstin Gyllenstjerna.

Den 25 Augusti 1631 afgingo såväl Jesper Cruus som Peder Jöransson Ulfsparre, den senare för att blifva ståthållare öfver Skaraborgs län, och till ståthållare på Elfsborg utnämndes

Johan Hindersson Rytter (Reuter) till Lefvene och Bostorp.

Han föddes den 24 Juni 1585, son af Henrik Nilsson till Skälbo och Brita Hansdotter, var 1605 ryttare vid ett skotskt regemente, major 1613 för en fännika smålandsknektar, adlades 1613 med namnet *Reuter,* öfverstelöjtnant 1621 vid Smålands fotfolk, sedermera öfverste för Vestgöta regemente till häst och fot, assessor i krigskollegium 1630, ståthållare på Jönköpings slott 1630 och 1634 landshöfding i Elfsborgs län och tillika den 21 December samma år kommendant i Göteborg, afled den 18 Januari 1644.

Johan Reuter var en resolut man; när han, såsom kommendant i Birzen, låg sårad, lät han sätta krut rundt omkring sängen, med förklaring att han skulle spränga sig och allt sammans i luften, hellre än att nödgas öfvergifva staden till fienden.

Gift 1615 med Karin Hand till Björkenäs och Oxhammar.

Till ståthållare på Elfsborg utnämndes 1632

Erik Eriksson Ryning till Lagmansö, Sjösa och Risberga, född den 1 November 1592, son af ståthållaren Erik Nilsson Ryning och Anna Månsdotter Lilliehöök till Lagmansö. Han hade 1629 blifvit amiral och samma år guvernör i Elbingen samt 1631 guvernör i Wismar; blef $^{14}/_{1}$ 1633 riksråd, 1634 lagman öfver Södermanland, 1644 generalguvernör öfver Lifland, öfvertog $^{12}/_{8}$ samma år befälet öfver flottan efter Claes Fleming, $^{5}/_{12}$ 1651 friherre till Sund, död $^{6}/_{12}$ 1654. Gift med Maria Elisabet Kursel född 1599 död 1678.

Den 4 Januari 1633 förordnades till hans hjelp på Elfsborg öfverste

Nils Ribbing till Festared.

Född 1590, son af riksrådet och riksskattmästaren Seved Svensson Ribbing och Anna Gyllenstjerna. Fändrik vid Lifgevarterne 1614, öfverstelöjtnant 1621 vid ett finskt regemente fotfolk, öfverste 1623 för ett regemente Österbottens och Norr Finne fotfolk och året derpå för ett regemente Vestgöta knektar, häradshöfding i Wartofta 1627, Slottshauptman på Kalmar 1634, och ståthållare der 1637. Gift med Anna von Hintzen.

Den 8 Oktober 1634 befordrades öfverstelöjtnant

Lars Larsson Silfversvärd till Wägestorp och Qvänum till ensam Slottshöfvitsman eller kommendant på Elfsborg.

Son af bonden Lars Jonsson, gick han in som simpel karl vid Vestgöta kavalleri, tjenade sig upp der till ryttmästare och 1624 till major, adlades 1630, öfverstelöjtnant vid samma regemente, 1640 ryttmästare vid adelns rusttjenst i Östergötland, Nerike, Södermanland och Vermland, afled den 17 Aug. 1645.

Den 21 Augusti 1640 omtalas

Jacob Ulfsparre såsom Slottshauptman eller kommendant. Han

var son af riksrådet Hans Eriksson Ulfsparre till Broxvik och Elin, dotter af Claes Åkesson Tott till Bystad. Gift med Anna Brorsdotter Rålamb till Bro och Lenna, blef 1645 öfverstelöjtnant samt afled 1660 af sina i krig erhållne blessyrer. Gift med Anna Rålamb, dotter af landsh. Broder Andersson R. och Anna Oxenstjerna.

Den 31 December 1644 förordnades

Per Lillie till Aspenäs såsom kommendant, den siste höfvitsmannen på detta slott. Han var son af Bengt Bryntesson Lillie till Aspenäs och Maria Kijl, samt föddes på Aspenäs den 2 Juli 1603. Bevistade 1632 slaget vid Lützen. Var 1644 öfverstelöjtnant, 1646 slottshauptman i Göteborg. Afled på Elfsborg den 3 December 1659 och begrafdes i Angereds kyrka.

Gift med Maria Amalia Lepel af Mecklenburgsk adel, född 1604.

Slottspredikanter på Elfsborg.

Vi känna icke namnet på en enda af de på slottet tjenstgörande andlige under medeltiden, eller med andra ord under den katolska tiden. Den förste som omtalas i de handlingar vi haft tillfälle genomgå, är

Herr *Jon*. Han nämnes 1575, och är förmodligen densamme, om hvilken det 1589 i Lödöse stads dombok heter, att Herr Jon, »predikant på Elfsborg», en dag kom in uti Lars skräddares hus, der han blef sittande att dricka i sällskap med »herr Christoffer» samt några studenter. Något senare ökades laget med Bengt skrifvare, hvilken dock fördjupade sig i den angenäma sysselsättningen till den grad att han blef oregerlig och bråksam. Till en början sökte en af studenterna att lugna honom, och, när detta icke hade åsyftad verkan, ville äfven Herr Jon uppträda såsom fredsmäklare. Detta bekom dock Herr Jon illa, ty under det följande tumultet blef han stucken och sårad af Bengt skrifvare, som till straff härför fick en månads fängelse i Elfsborgs torn.[1]

Förmodligen efterföljdes Herr Jon af

Laurentius Caroli, hvilken såsom slottsprest underskref 1593.[2]

Gunnar Andreæ, »Pastor Elfzburgensis», undertecknade försäkringen 1594. Troligen blef han sedermera pastor i något gäll.

Sexton år senare träffa vi i »Mantals och Uttspisningz Register oppå detta Folck, som här widh Elffzborgz Slott

---

[1] *Wilhelm Berg*, Samlingar till Göteborgs historia I: 47.

[2] *C. W. Skarstedt*, Göteborgs stifts herdaminne 369. *Olaus Haqvini* var samtidigt slottsprest på Gullberg.

ifrån Johannis Anno 1610 och till Johannis 1611 haffue warit bespisade:[1]

»Predikanten oppå Elfzborgz Slot, Herr

Carolus Laurentii», hvilken hade för sig och en till, eller som det hette: »sjelf andre», rätt till utspisning vid ståthållarebordet. Han egde sålunda att hvarje månad utfå:

Spannemål	4	skäppor,
Herre-öl	1	tunna,
Svenne-öl	1	»
Smör	7	lispund,
Kött	2	»
Salt	7	skålpund
Fläsk	1/2	pund
Salt fisk	2	»
Torr »	1/2	» samt
Gryn	1/2	skäppa.

Möjligen var Carolus Laurentii son till den Laurentius Caroli, som förekommer här 1593. Hur det gick honom efter slottets eröfring af danskarne 1612, känna vi icke, och ej heller veta vi något om slottspresterna på Elfsborg under den tid fästningen innehades såsom pant af Danmark, med ett undantag.

Till predikant här kallades nemligen af höfvitsmannen på Bohus

Trugillus Nicolai Aslovius. Han föddes 1594 i Oslo, son af en köpman derstädes; blef 1617 utnämnd till rektor i Helsingborg och sedermera slottspastor på Elfsborg, således under den allra sista tiden af förpantningen. Sedan slottet återlemnats till Sverige, förflyttades 1619 Trugillus till Oslo såsom rektor och kanonikus; blef 1621 magister i Köpenhamn och 1641 pastor i Kristiania, der han afled 1669.

Härefter följer en ansenlig lucka i vår kännedom om slottspresterna, hvilken återstår att fylla genom forskningar i riksarkivet och kammararkivet. Vi känna nemligen härefter icke någon tidigare än

Herr *Jöns,* som nämnes 1654. I slottets räkenskaper för detta år[2],

---

[1] *Kammararkivet,* Westergötlands handlingar.

[2] *Krigsarkivet.* Elfzborgz Giöteborgz Fortifications Räkning 654. Bil. XXVII.

finnes under titeln: Effterskreffne Slotz Betiänte hafva Bekommet till et åhrs deputat effter Statens Innehåldh» äfven »1 Prädickant Heer *Jöns*» med en lön af 150 daler; i prestens kammare hade samma år glasmästare Arend Holst insatt ett nytt fönster för 2 daler[1].

Efter honom följde

Johannes Jonæ Gothoburgensis, eller, med sedermera ändradt namn, *Gothenius*, hvilken enligt Skarstedt skulle varit slottsprest på Elfsborg 1658—1671 eller 1680».

Johannes Jonæ var född den 18 December 1629, sonson af Gunnar Callogæus och son af handlanden Joen Gunnarson och Agnes Bengtsdotter. Han genomgick Göteborgs skola och gymnasium åren 1643—1658, då han blef prestvigd och samma år slottsprest på Elfsborg.[2]

Förmodligen stannade han här i denna egenskap till 1671, då han förflyttades till Nya Elfsborg. 1680 blef han pastor i Torshälla, »att straxt tillträda». Han afled den 29 Januari 1710, till följd af ett olyckligt fall i prestgården. Han var gift: 1) 1658 på Elfsborgs slott med Kerstin Helgesdotter, 2) 1671 med Petronella, dotter af befallningsmannen Rasmus Jönsson i Nordtagene och 3) med Gertrud Törning, enka efter lektor Westerman.

---

[1] I samma räkenskaper heter det: »Den 4 Juni till Prädickanten På Kiörckegårdzholmen, Wälärdhe Hr *Anders Andreij*, till oblätter och mässevin» 2 daler. Härigenom rättas den i Skarstedts Herdaminne förekommande uppgiften att Johannes Jonæ Gothenius (Gothoburgensis) skulle varit den förste slottspastorn på Nya Elfsborg eller Kyrkogärdsholmen, som fästningen till en början kallades.

[2] Det som i dessa, efter Skarstedt anförde data, är egnadt att väcka något tvifvel om uppgifternas riktighet är, att Johannes Jonæ först vid 14 års ålders skulle kommit i skola, samt att han behöfde 15 år för att genomgå skola och gymnasium, hvarefter han omedelbart prestvigdes. Någon oriktighet föreligger med säkerhet, och dessutom är det svårt att undgå den misstanken att den förut omtalade slottspresten, Herr *Jöns*, och den nu ifrågavarande *Johannes Jonæ*, i sjelfva verket är samma person.

Källor.

a. Otryckta.

Riksarkivet i Stockholm.
Riksarkivet i Köpenhamn.
Kammararkivet.
Krigsarkivet.
Generallandtmäterikontorets arkiv.
Fortifikationsarkivet.
Handlingar hos *Aktiebolaget D. Carnegie & C:o.*
Domkyrkoarkivet i Göteborg.

b. Tryckta.

Allen, C. F. De tre nordiske Rigers historie 1497—1536.
Anrep, Gabriel. Svenska adelns ättartaflor.
Arkiv till upplysning om svenska krigens och krigsinrättningarnes historia.
De äldste danske *Archivregistranterne.*
Berg, Wilhelm. Gamla Elfsborg.
» » Christine kyrkas böcker för vigde, födde och döde 1624—1774.
» » Om runstenen från Nya Elfsborg.
» » Ruinen efter Karlsborgs fäste.
» » Samlingar till Göteborgs historia. I.
Breve og Aktstykker til oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie.
Brusewitz, Gustaf. Elfsyssel.
Cederbourg, Erik. Beskrifning öfver Göteborg.
Uddrag af kong *Christian den Fierdes* Skrivecalendere.
Diplomatarium Norvegicum.
Diplomatarium Svecanum.
Kong *Frederik den Førstes* danske Registranter.
Girs, Egidius. Konung Gustaf den I och konung Erichs den XIV Chrönikor.
Granberg, P. A. Staden Göteborgs historia och beskrifning.
Konung *Gustaf I:s* Registratur.
» *Gustaf II Adolfs* skrifter.

Hadorph, Johan. Twå gambla Swenska Rijm-krönikor II.

Hallenberg, J. Svea Rikes historia under konung Gustaf Adolph den stores regering.

Handlingar rörande Skandinaviens historia.

Historiska *handlingar.*

Holmberg, Axel Emanuel. Bohusläns historia och beskrifning.

Biskop *Jens Nilssøns* visitatsbøger.

Konung *Johan III:s* Byggnads- och Befästningsföretag 1568—1592.

Lagerbring, Sven. Swea Rikes Historia.

Lappenberg. Urkundliche Geschichte des Ursprung des Hanseatischen Bundes.

Larsen, Axel. Kalmarkrigen.

Molbeck, C. Kong Christian den Fierdes egenhændige Breve, Befalinger og Statsskrivelser til Rigsraadet.

Danske *Magazin.*

Montelius, O. m. fl. Illustrerad Sveriges Historia.

Monumenta historiæ Danicæ.

[Nordin, C. G.] Handlingar till svenska krigshistorien.

[Prytz, C. G.] Kronologiska anteckningar rörande Göteborg.

Norske *Rigsregistranter.*

Rimkrönikorna.

Rydberg, O. S. Sveriges traktater med främmande magter.

[Rydqvist, J. E.] Historisk-Statistisk beskrifning öfver Göteborg.

Samling af Götheborgs stads privilegier.

Samlinger til Det Norske Folks Sprog og Historie.

Scriptores Rerum Danicarum medie ævi.

Skarstedt, C. W. Göteborgs stifts herdaminne.

von Stjernman, Anders Ant. Swea och Götha Höfdinga-Minne.

Styffe, C. G. Bidrag till Skandinaviens historia.

» » Skandinavien under unionstiden.

Svaning. Refutatio — — — Chronicon sive historie Johannis regis Daniæ.

Tegel, Erik Göransson. Konung Gustaf I:s historia.

» » Konung Erik XIV:s historia.

Dansk historisk *Tidskrift.*

Norsk historisk *Tidskrift.*

Svensk historisk *Tidskrift.*

Vaupell, Otto. Den nordiske Syvaarskrig 1563—1570.

Werwing, Jonas Sigismunds och Carl IX:des historia.

Westergötlands Fornminnesförenings Tidskrift.

Westling, G. O. F. Det nordiska sjuårskrigets historia.

Widekindi. Gustaf II Adolphs historia.

Rättelse.

Sid. 102 står 1 raden nedifrån: 7 Oktober 1527, skall vara 7 Oktober 1524.